

Umni gospodar

ali

gospodarsko berilo.

Spisal

France Jančar.

kaplan pri Negovi blizo Radgone.

Izdala in založila

družba sv. Mohora.

Z dovoljenjem visokočast. Kerškega knezoškofijstva.

Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani.

1869.

II, 9 27548, c

„Beri in premišljaj.“

Vvod.

Pravi gospodar in umni kmet.

V našem cesarstvu jih je med sto posestniki blizo sedemdeset, ki zemljo obdelujejo; tedaj je naše cesarstvo tako rekoč od nature poljedelno ali kmetovalno. In ko bi se naša zemlja skerbnejše obdelovala in posestnikom več podpore od vlade dajalo in dajati zamoglo; ko bi se pri delu bolj stroji (mašine) rabili, in se mladina sploh boljšega gospodarstva učila i. t. d. — lahko bi bilo naše cesarstvo v kmetijstvu v izgled vsemu svetu! Tako pa je žalibog vse narobe. Samo s tem, da si sin ali hči želi, berž po dokončanem 18. ali 20. letu že sam svoj biti, in se njima dozdeva oče in mati napota pri hiši, s tem ne pridemo daleč. Da bo človek umno gospodariti in zemljo primerno obdelovati vedel, za to je še veliko več treba, nego da mož ženo, žena pa moža ima. Poljedelstvo je važna in imenitna reč, in ne kar si bodi; kdor hoče pravi gospodar in umen kmetovalec biti, ta se mora pred dobro pripraviti in naučiti svojega prihodnjega stanú.

Že v starih časih so imenovali kmečki stan srečen, čestitljiv stan; toda le pravi gospodar in umni kmet se more šteti med take srečne in čestiljive ljudi.

Ali ni tisti srečen in zadovoljen mož, ki na svojem posestvu stanuje, s svojo družino svoje zemljišče obdeluje, svojo žival oskerbuje, svoj kruh já in veselo še tako težavno delo opravlja, ter je zdrav na telesu in na duši?

Po mestih je vse drugače. Oj, koliko je tam skerbi, skušnjav, zapeljivosti, nemira in pohujšanja! — Od vsega tega tisti nič ne vé, ki po kmetih na svojem posestvu živí in svoj stan za ljubo imá. Prav imajo torej tisti velikaši, ki zapuščajo mestni hrum in šum in se vsako leto podajo na deželo, da vživajo tam z obdelovanjem zemlje pravo srečo in zadovoljnost, ktere jim mestna bliščoba nikoli dati ni mogla.

V prvih časih, se vé, ni bilo tako, in kmet ni imel nič lastnine ali svojega. Verh tega je bilo veliko pravic ali davkov vsake baže na zemljišču, ktero je bilo kmetu obdelovati, kar je večidel vse njegove pridelke požerlo. Ves kmečki stan se je pogreznil v revščino, nevednost in sirovost; zató so ga meščani čertili in sovražili, če ravno se je vse od njega redilo, živilo in mastilo. Še sedaj je kmečki stan v nekih deželah v sužnosti. Pri nas je že od začetka tega stoletja oproščen; podelila se mu je svoboda in povernile njegove izvirne pravice; sedaj si more vsak gospodar, zlasti kmet, čast in slavo pridobiti in svetu pokazati, da je njegov stan zares imeniten, važen in čestitljiv.

In zares! ni svobodnejšega in srečnejšega stanú na svetu mimo stanú pravega gospodarja ali umnega kmeta; toda tak gospodar ali kmet mora v resnici „pravi umen gospodar ali kmet“ biti.

Pravi gospodar ali kmet je pobožnega serca. On vé: „da vse od Boga prihaja“. In če ravno od ranega dne do temne noči seje in dela, vendar dobro vé, da pridelkov narediti ne more in zadovoljen biti mora, kako mu jih dobri Bog podeljuje. Tudi ga vse k pobožnosti opominja: zlato jutranje solnce, ktero mu zgodnja njegova opravila razsvetljuje, petje ptičic na polji, po njivah in gozdih, in vesela setev po rumenem polji. Pogled proti nebu, kjer brez števila bliščečih zvezdic

migljá, oznanuje mu lepoto in vsegamogočnost Božjo. Bogati pridelki sadja in vinske kapljice, napolnjene žitnice, lepa živina in vse, karkoli ima, vse ga opominja na neskončno milost in dobrotljivost Božjo.

Srečen, trikrat srečen tak gospodar ali kmet, ki ta naravni Božji nauk razume, svoje upanje v Boga stavi, od Boga vse pričakuje, in je Bogu hvaležen vsak dan za toliko dobrot!

Stiske in nevolje, križi in težave, nesreče in uime takega možaka ne poderó; saj vé: „da ima vsak človek svoj križ in svoje terpljenje.“ Le hudobnež, ki brez Boga in vere živi, le ta se nad nesrečami grozi, tuguje in huduje.

Pravi pobožni gospodar ali kmet je z malim zadovoljen. On ne hrepeni za bogastvom. Prevzetija in ošabna noša je kmetu potrata; to on dobro vé, zato se je varuje; snaga in red v hiši in okoli hiše pa je njegova najlepša čednost in največa lepota in krasota. Kmet, kateri domá ne ostaja in se brez potrebe okoli klata, kateri se po gerdih navadah meščanov obnaša, pojedine in pitvino ljubi, po kerčmah poseda in igra ali kvarta, kateri si gizdavo pohištvo po šegi meščanov napravlja, in to še celó s tujim denarjem, kateri se v prevzetno oblačilo zavija in ž njo šopiri i. t. d.: ta podira svoje gospodarstvo, ter sebe in svojo družino na beraško palico spravlja, kar se le prevelikokrat po svetu vidi. In tako se kmalo vresničijo besede: „Prevzetija zajterkuje v potrati ali zapravljevosti, obeduje z revščino in večerja z zaničevanjem.“

Pravi gospodar in umni kmet „moli in dela“. On moli, kakor bi mu bilo koj umreti, in dela, kakor bi vekomaj živel. In zares so kmečka dela neštivilna skozi vse leto; komaj je eno delo dognano, že se nakupičuje deset drugih opravil: v hiši in na polji, v

hlevih in skednji, po njivah in vinogradih, v gozdih in sadunosniku — in vse to večkrat tako nagloma, da sam ne vé, ktereга bi se pred lotil! Tu ne zadostuje samo marljivost in dobra volja, temuč treba je razumnosti in prevdarnosti ali premišljevanja, da se vse redoma in o pravem času dobro opravi.

Kjer je hišni oče marljiv, delaven in zvest, skerbni, delavni in zvesti bodo tudi njegovi otroci in vsa družina. V tem pa je največ blagoslova Božjega. Bil je star gospodar in oče blizo 80 let, ki je vselej, kedar je imel delavcev na polji, svojo motiko vzel in se k delavcem podal. Prigovarjali so mu, naj domá ostane, saj ne more nič kaj zdatnega opraviti. Ali odgovoril jim je te-le modre besede: „Jaz največ delam; že moja pričujočnost veliko stori, da delavci ne pasejo oči po drugih osebah in rečéh, ne štejejo ptic, od kod in kam da leté i. t. d., in ako še tu ali tam kaj poravnám potem sem gotovo veliko opravil!“

O, zvest delavec je zlata vreden, ki ne gleda toliko na plačilo, kolikor bolj na svoje delo, ktero njegovo telesno in dušno vrednost oznanuje; zakaj kakoršno je delo, takošen je delavec! Zvest delavec je zdrav na telesu in na duši, ker se greha varuje, in ne utegne pohajkovati; s tem bi le Boga žalil, in sebe v največo nesrečo spravil.

Kdor si hoče opomoči, mora se sam pridno dela privaditi; tako so vsi premožnejši gospodarji in kmetje do blagostanja dospeli. Kar človek z žulji kervavo zasluži, tega ne zapravi tako hitro; največa in najlepša tolažba je pa ta, da si je z lastno močjo pripravil, kar imá. Ako bi pa pri vsem tem zvest delavec še ne mogel do blagostanja priti, pa vsaj spoštovanje vživa pri drugih, ki ga gotovo v nesreči zapustili ne bodo; in to tudi veliko veljá.

Pravi gospodar in umen kmet mora biti omikan in podučen. Kaj pa še, bode kdo mislil, zadnjič bo še celó treba v više šole hoditi! Nikakor. Samo farno domačo šolo naj skerbno obiskuje, in pred vsem naj se dobro kerščanskih resnic nauči, in po teh živi; ináče mu mora vsako početje spodleteti, ker nima pravega temelja, kajti človek brez živega kerščanstva bi bil bolj petelinu na strehi, ko značajnemu možu podoben. Po tem naj se ročno nauči brati (čitati), pisati, računati, misliti in še drugih za svoj prihodnji stan koristnih nauk, in vse to: „po domače“. Tuji jeziki naj mu ne delajo skerbi in sivih las: Slovenec je, Slovenec naj ostane! Kdor se hoče nemščine naučiti, naj gre na Nemce ali pa naj domačega učenika prosi in plačuje za posebne nemškemu nauku odločene ure.

Dokler je gospodar ali kmet neveden in sirov, dotlé je lačen, reven in zaničevan; in gola resnica je: „Kdor nič ne zna, nič ne velja“. Izobraženje, čedna odgoja in lepo obnašanje je že marsikterega kmeta osrečilo, povišalo in srečnega storilo. Farne šole so za ljudstvo neizmerna dobrota; le po tej poti se more višim stanovom približevati, in s časom dospeti na visoko stopinjo prave in jederne omike. Toda, žalibog, še dan današnji je veliko takih, celó med gospôdo, ki terdijo: kmetu ni treba veliko znati, on naj se le pluga derži, kakor črevljar kopita! Ki tako blebetajo, ne vedó, kaj govoré, pa tudi ne razumejo pomena „pravega kmetovanja“.

Res je, da ni treba veliko znati kmečkemu terpinu, ki mehanično brez pameti in premišljevanja opravila svoja opravlja od dneva do dneva, kakor si bodi. Toda tak kmet ni pravi kmet, še manj pa vreden imena „pravega gospodarja“. V sedanjih časih se je vse predrugačilo, in kdor se stare navade in šege termasto derži, ne pride dalje, še celó zaostajati mora. Kakor

je nekdaaj oče ali dedek delal, zadostovalo je morda za tisti čas; ali naši časi so vsi drugačni, in več tirjajo od gospodarja, kmeta in rokodelca, ako hoče naprej priti, ali si vsaj toliko služiti in pridelovati, da izhajati more in mu dolgov delati ni treba.

Poglejmo nove stroje ali mašine, ktere veliko hitreje opravljajo poljska dela, kakor so: železno oralo ali plug, sejalnica, kosilnica, mlatilnica, rušilnik, osipalnik, brabantška brana, brana z valjarjem, luščivnica, reporeznica, škoporeznica, pinja i. t. d. Vse te mašine neverjetno polajšujejo delo, ter zmanjšajo in znižajo težaško dnino. Iznajdba, mokrotna zemljišča po dre-naži na suho devati s tem, da se glinaste cevi 3 čevlje globoko po izkopanih jarkih vložijo, da se po njih voda odceja, ta daje neizmerno suhe zemlje, ktera se po tem lahko za travnik, njivo, vinograd, sadunosnik ali kar si bodi porabi. Ves tak prostor ni bil skoraj za nič.

Umneje se tudi ravná z gnojem. Da gnojne moči ne izhlapé, nameče se zemlja na gnoj in poliva z gnoj-nico, ktera se v posebni jami od vseh hlevov in stranišč nabira, in va-njo steka; vpeljal se je tudi gnoj od zmletih kostí, ki nekterim rastlinam kaj dobro dé, tičjek ali gvano i. t. d. vse zato, da se rodovitnost zemlje povzdigne, in več na njej prideluje.

Tako so izvedeni kmetovavci spoznali, da je neob-hodno treba, žita s sadeži verstiti ali kolobariti, kdor si želi bogatejih pridelkov.

Ravno tako so se tudi novi sadeži ali kupčijske rastline vpeljale, da si kmet več denarnih dohodkov pri-dobi, kakor so: tkavske ščetice, ogerščica ali ženof, gorčica, tobak, hmelj, sviloreja i. t. d.

Tudi živina se požlahtnuje z boljším plemenom, da s časom postane večja in lepša; zakaj dokazano je, da le lepe, velike krave tudi lepa velika teleta imajo, naj

si bo bik kakoršen koli, velik ali majhen. Majhena, od velikega bika obrejena krava, verže tele z visokimi nogami, a da bi tele večje zraslo, k temu nič ne pripomore, marveč še malo kravo v nevarnost spravi, da pretežavno stori. Od velikih krav in dobrih mlekaric naj se pomnožuje pleme; na to se po vsej pravici sedanjí čas najbolj gleda.

Razširja se tudi bučelarstvo, sviloreja; sadijo se boljše rodovitneje terte ali tersi, ki žlahtneje vino dajejo, in še mnogo drugih reči, od katerih pred ni bilo ne duha ne sluha. Koliko se je tedaj samo že v tem stoletji novega iznašlo in vpeljalo, da se kmetijstvo na višo stopinjo vzdigne!

Pa kdo je vse to iztuhtal? Morebiti tiste stare šege in nevednosti, ko se je vsako delo brez premišljevanja kakor si bodi opravljalo? Ali morda tisto abotno deržanje stare navade, naj se obdeluje zemlja, kakor so jo pred sto leti obdelovali? Nikdar nikoli ne! Temuč le umni in bistri kmetovalci so te nove reči spravili med ljudi, slasti kmetovalce; ti umni možje so vedno premišljevali, presojevali in računili in se tako umnih reči poprijeli, ko so videli, da jim nove iznajdbe in vpeljave donášajo veliko dobička.

Ob času, ko so kmetovali naši dedje, mogel je kmet še izhajati tako, da mu ni bilo treba, kaj se učiti ali kaj premišljevati. Poljsko delo je bilo takrat jako male vrednosti, kmetije in zemljišča niso imele nobene cene, najemnine in obresti so se lahko dobivale, dnina in cena vsakoverstne robe je bila visoka. Vse to se je dan današnji jako spreverglo. Zemljišča in dnina, dacije in potrebsčine, živež in obleka i. t. d. se je podražilo, dva, tri ali še večkrat više mimo prejšnjih časov, kakor smo že slišali. Iz vsega je jasno, da se tudi večí dobiček iz zemlje izvleči mora, ako hoče kmetovalec

svojim vsakdanjim in rednim potrebam zadostovati. Da se to dožene, mora umni gospodar ali kmet skrbeti, da po najcenejši poti, to je kakor najlože, največe pridelke in dohodke dobiva. Kdor pa to doseči hoče, mora mnogo misliti, opazovati, prevdarjati in računati. To pa je le omikanemu pravemu gospodarju ali umnemu kmetu mogoče.

Pravi gospodar bo tedaj svoja zemljišča na tenko spoznaval, da vé, katero seme ali zelišče bo na to, katero na uno njivo sejal ali sadil, da mu v resnici tudi največ dobička donáša.

Po tem bo s setvami kolobaril, to je čredil, zemljo globokeje oral, jo gnojil in zboljševal; na peščeno njivo bo ilovice ali laporja, na mokro, težko, ilovno njivo pa peska navozil i. t. d. Nobeno zemljišče ni popolnoma enake zemljine, in večkrat se na zemlji pol orala najde žolte in modre lončarske ilovice, raznega laporja, tako tudi peska rumenega, sivega, prodnatega i. t. d. Vse to mora kmet prav dobro poznati, da vé zemljo z dobičkom obdelovati; tedaj se sme za terdno našati, da mu bo seme ali sadež bogato rodilo.

Pravi gospodar in umni kmet vé, da se kmetijstvo in sploh gospodarstvo le z mnogo klajo vzdigne in zboljša. Zakaj kjer je mnogo klaje ali kerme, more se mnogo živine rediti; kjer je mnogo dobro rejene živine, ondi je mnogo dobrega gnoja; kjer je pa mnogo dobrega gnoja, tam je gospodarstvu ali kmetovalstvu prvi stebel postavljen. Gnoj je vir vsega gospodarskega podvzetja ali početja, brez gnoja je kmetijstvo v luži. Slabi nevedni gospodarji ali kmetje so še vedno zadovoljni z malo kerme, kosijo travnike, kjer kosa trave ne najde, gonijo ubogo živino na pašnike, kjer glad melje, imajo prahe ali preloge, kruha pa stradajo! Takim mučencem

je svetovati: odprite oči in pomagajte si, in Bog vam bo pomagal; čudežev pa nismo vredni!

Pravi gospodar misli in zračuni, da na njivi, katero z deteljo, peso ali turščico za kermo poseje, več klaje pridela, kakor na enako velikem travniku, in za to si more tudi več živine rediti, ktera mu močnejega gnoja daje, in si s tem spet zemljišča zboljšuje. On računi ali rajta; in brez tega naj se nobeden kmetijstva ne loti. Gospodar ali kmet, ki ne zna računati, meriti in tehtati, temu ni mogoče, da bi prav opazoval in pregledoval lastno gospodarstvo. Zato ima gospodarske bukve ali knjigo, v katero si vsa opravila, pridelke, stroške, dohodke in spremembe v hiši zapisuje, ter dan, mesec in leto pristavlja. Gospodar ali kmet, ki začne enkrat računati in zapisovati svoje stroške in dohodke, začel bo hitro tudi popravljati, kjer slabo kaže: S tem k zavedi pride.

Kedar gospodar presodi in zračuni, da mu železno oralo ali koruzna sejalnica mnogo boljše in hitreje dela, živina manj terpi, zernja prihrani, omislil si bo oboje, če ravno ga za denar težko stane, pa tolaži naj se, da mu hitreje delo, prihranjeno zernje i. t. d. vse ob kratkem poverne.

Tak gospodar se bo prepričal, da mu zboljšano gnojnišče, kupljeni mavec ali gips, nametovanje zemlje na gnoj in polivanje z gnojnico, osušeno močvirje, zboljšano kmetijsko orodje, kaka gospodarska knjiga ali časnik, vse te denarje v kratkem dobro povrača; on zve, kako se po drugih krajih gospodari in živi, dobro premišljuje in začne tudi tako delati, slabo pa zaverže in opušča.

Da do tega pridemo, moramo imeti dobrih narodnih učilnic ali šol. Le domače farne šole, vstavljene na podlogi narodnih potrebščin, to je, ktere narodu za-

dostujejo, naredé gospodarja ali kmeta zmožnega, da vse panoge svojega gospodarstva prav spozna, in vse prav zasukati vé.

Verh tega je tudi želeti in priporočati, da bi mladenci, ki bodo danes ali jutre sami gospodarji ali kmetje, se v druge kraje podali k umnim gospodarjem na eno ali dve leti, in se tam prepričali djansko, kako je treba gospodariti in kmetovati, da se dospé do večega blagostanja; po tem bi pa tudi domá tako ravnali in delali, kar so boljšega v drugih deželah videli. Za premožne kmečke sinove je celó potrebno, da jih starši prihodnjič v kmetijsko šolo pošiljajo. Tam se naučé misliti, vidijo, kako se ta ali una reč zboljšuje, kako se tu ali tam napreduje v gospodarstvu, in ko domú pridejo, bodo tudi tako delali. Kdor pa že ne more v take šole hoditi, ta naj se trudi iz knjig, ki so za gospodarje pisane, in iz časnikov učiti; tudi sami naj gledajo in opazujejo, kako bi se umneje gospodariti dalo, ter skušajo zdaj tu zdaj tam kaj novega po malem vpeljati; saj vendar je to vsakega gospodarja dolžnost, ker ravno v tem obstoji njegov poklic. Priden mladeneč bo vedno premišljeval, da bo kedaj v resnici „pravi gospodar in umen kmet,“ ne pa neveljaš; zakaj le pravi gospodar in umen kmet je svoboden in srečen mož. In zares, srečen človek, ki stanuje z dobro vestjó pod lastno streho, in ima, česar potrebuje, ter more reči: „To je Božje in moje“! Oj, kako terd in grenek je kruh, bodi si pšeničnjak, ki se vživa po milosti drugih! Pripravljamo si ga tedaj z Božjo pomočjo sami!

§. 1. Natora in njene prikazni ali spremembe.

Da bomo vedeli našo zemljo boljše obdelovati in od nje več pridelke dobivati, da bomo znali našo živino bolje rediti in vse gospodarstvo tako oskerbovati, da nam bo največ dobička donášalo: moramo znati, kako in kje rastline in živali veselo rastejo; vedeti moramo tudi pravo vreme ali ozračje, katero je rastlinam ugodno, ter na drobno poznati dele naše zemlje, iz katerih je sestavljena, da jo s pridom obsevamo in zasajamo.

Da rastline veselo rastejo in se žival rediti more, mora imeti pred vsem drugim dovolj zraka. Zrak ali sapa je prezérna, tekoča stvar, ki celo zemljo obdaja in vse živi; kjer ni zraka, tam ne morejo rasti rastline, pa tudi žival ne živeti. Vzemi kako rastlino z zemljo vred, v kateri zdaj raste, deni jo v posodo ter posodo zgorej popolnoma zadelay, da zrak do nje ne more, hitro bo ovenela in zamerla: ne more rasti, ker zraka nima. Alipa derži in zatisni kaki ptici ali drugi živali kljun, gobec ali nosnice — samo nekaj minut, pa bode po njej.

Enako potrebna je svetloba; brez nje nobena rastlina, nobena žival ne more dolgo živeti. Svetloba ali luč se nam zdi čudno tenka, tekoča stvar, ktera od solnca in drugih svetlih stvari izvira, in nam stori, da vidimo. Da je svetloba rastlinam in živalim potrebna, to vidiš na podzemljicah (krompirju), na repi, na tersu (terti) i. t. d., ki v kleti (hramu) ali v zemlji blede in kumerno zelené; na svitem pa jim hitro nežna zelenjad odpade, in nova čversteja rasti začne. Še celó otrok, ki je vedno v zibeli ali v izbi, še ta je neznano bled, ker ne vživa vnanje svetlobe. Zató so tudi odraščeni ljudjé po zimi bolj blede v lica in obraz, ker se bolj v izbah derzé in vne manj opravkov imajo; vse drugačni so pa po letu, ko se v zdravem, čistem zraku in solnčni svetlobi sučejo. Iz tega se lahko spozná, kako potrebna je svetloba. Pa to še ni vse.

Tudi toplota je velik dar Božji; nahaja se pa v vseh rečéh, na pr.: v vodi, v olji, v živem srebru

i. t. d. Če se tem stvarém toplota vzame, berž oterdijo : voda bo led, živo srebro terda ruda; ravno tako se godi drugim stvarém. Brez toplote ne bi živeli ne ljudjé, ne živina, nobena rastlina ne bi rasla; vse bi bilo terdo ko led in kamen. Kaj bi bilo, ko bi vladal veden mraz ali led? Vsa zemlja bi bila prežalostna terdina brez rastlin in živali, kajti nič ne bi moglo rasti, nič ne bi moglo živeti.

Ravno tako je voda neobhodno potrebna. Voda je čista, prezérna stvar, po vseh žilah pod zemljo teče, pa tudi pod nebom v oblakih plava; voda izvira iz vrelcev ali studencev in deží iz oblakov; voda je najžlahtnejši balzam življenja. Prav slabo bi bilo za nas, ko ne bi imeli tolikega darú Božjega — vode! — Vode ne potrebujejo samo rastline, temuč tudi živali, in celó zemlja mnogokrat po njej zeva; vse bi obnemoglo brez vode.

Zadnjič je treba še persti ali zemlje da morejo rastline in živali obstati. Ko ne bi persti bilo, temuč zgolj prah in kamen, ali terde skale in čist pesek — brez raznih tisočerih delov, kakor jih je neskončno dobrotljivi Bog v svoji modrosti stvaril, nič ne bi moglo rasti.

Iz tega lahko previdimo in spoznamo, da so za umno kmetovanje vse te stvari jako potrebne, in da mora pravi in hvaležni kristijan za-nje modremu stvarniku vedno hvaležen biti.

Da vse te stvari še bolj spoznamo, hočemo jih preiskati in zapored pregledati, stvarniku na čast, nam pa v prid in poduk.

§. 2. Zrak ali sapa.

Slišali smo, da je treba zraka rastlinam in živalim, da morejo rasti in živeti. Zató je treba seme tako sejati, da vedno zraka dobiva in kaliti zamore: to je, večja semena globokejšé, drobnejša pa bolj po verhu. Tako se sme pšenica, rež, oves itd. k večemu 3 palce globoko v zemljo spraviti; sicer ne kalí, temuč zamolkne, ker zraka ne bi imela. Manjše seme se povlači, ko je vsejano v drobno zemljo, ne v cmokasto ali grudnato. Prav drobna semena, ka-

kor so travna, se samo z valom povaljajo, da več zraka dobivajo in hitreje v kal gredó. V obče se zernsko seme ne sme pregosto sejati, ker bi v preveliki tesnobi rastle in zadosti zraka ne bi imelo, po tem pa slabe, tenke bilke ali stebila narejalo in cvetje jako borni sad prineslo. Za redno setev so stroji ali mašine — sejalnica — najboljši; ta na manjšem posestvu v nekih letih, na večem pa že v prvem letu denarje poverne, ki so se za-njo izdali, ker mnogo zernja prihrani, kdor z mašino seje; brez sejalnice se veliko zernja po njivah zastonj pomeče.

Ravno tako je treba pregosti gozd iztrebiti, da zrak va-nj more in ga solnce lože obseva. In če želimo od sadunosnega drevja sadú, moramo pregosti verh ali drevesno krono pretrebiti, t. j. nepotrebne veje in take, ktere drugim senco delajo ali so suhe, porezati in požagati, da druge več zraka imajo in več solnca uživajo. — Nasproti pa bi tudi ne bilo prav, če bi semena za kermo, kakor so: travna semena, seneni drob prerediti sejali itd.; taka semena se morajo prav gosto sejati, da se bolj nežna, slastna kerma dobi, ker gosto sejano seme ne more debelih bilk ali korenin storiti, ampak drobne in tenke. Taka setev se tudi prej obsenči, in s tem zemlja zboljšuje ker se rastlinski soparji v zemljo vračajo, kar se ne bi zgodilo, ko bi rastline redko stale in se njih živni zrak, ki ga izdihajo (mi mu pravimo sopar, sopuh ali hlap,) če bi se ta rastlinski sopar v zrak vzdignil in razkadil. Zató pravimo, ko si je ajda že toliko opomogla in odrasla, da zemljo zakriva: „Zdaj si že senco dela,“ kakor bi hoteli reči: zdaj bo že rasla, ker si sama gnoji. Vemo tudi, da ljudje in živina oslabi, in celó zbolí, ako nima zadosti zdravega in čistega zraka; zató je treba ljudém zračnih hiš, živini pa visocih hlevov; po zimi jih je večkrat treba prevetriti, da ne bo zaduhla sapa po izbah in po hlevih. Ne misli, da je tam sapa zdrava, kjer dosti ljudi skup živí; to ni res. Tu se zdrava sapa hitro povžije in oslabí, luč začne bolj mračno goreti in ljudi težava obhaja. Taka je tudi po hlevih, kjer je mnogo živine. Da tedaj ljudje in živina v zdravi sapi bivajo, naj se večkrat okna odpró, posebno ke-

dar solnce sije. Zdrav zrak je povsod potreben: brez zraka se ne bi kruh skvasil ali kipnil, mošt ne vrel, zelje ali repa ne prijetno okisila itd.

Iz tega je jasno ko beli dan, da je zrak potreben rastlinam in živalim: kjer ga ni, tam je smert.

§. 3. Svetloba.

Kakor je vsaki stvari sapa neogibno potrebna, tako potrebna jej je tudi svetloba. Brez navadne solnčne svetlobe nobena rastlina dobro ne stori, pa tudi živad nima čverstega, ni dolgega življenja. Rastline, ktere v senci rastejo, so blede, ne cvetó, in če tudi kedaj ktera v cvet požene, sadú nima. To vidimo na podzemljicah, na repi, solati, rožah itd. po kletih in izbah, kjer se hrani ta roba. Še celó vne pod milim nebom je taka; po brajdah ali pregostih drevoredih je ubogo malo sadú, in če ga je nekaj, vendar je nepopolen, pozen ali pa celó ne dozori, da, tudi dobrega okusa imeti ne more.

Zató se po senčnatih krajih ne smejo sadeži in drevesa saditi, in če eno drugemu senco dela, mora se izréditi (izredčiti), drevesom preobilne veje požagati, pri tertah pa, ko se je grozdje že nekoliko odebelilo, prazne in nepotrebne mladike porezati, da se senca odpravi in sad tečnejši in žlahnejši bode.

Ali nismo mi sami veseli, kedar se moremo pod solnčnimi žarki gibati, sprehajati in delati? — Bomo se li tedaj čudili, če vidimo, da si tudi ljuba živinica večkrat poišče prijetnega solnca, ki ga je morala delj časa pogrešati! Zató naj so hlevi tako obernjeni, da živina solnčno svetlobo vživa; vendar naj jej solnčni žarki ne padajo v jasli ali celó v oči, da ne oslepi, kar je posebno pri konjih in govedih zapomniti.

Svetloba je tedaj rastlinam in živalim jako potrebna, da rastlina krepko raste in sadú doprinaša, žival pa ne zbolí, in vesela, čversta ostane.

§. 4. Toplota ali gorkota.

Če nas toplota močno greje, pravimo jej vročina; če ni toplote, in nas zebe, je mraz in zima.

Zató mora biti toplota primerna rastlini in živali. Primerna toplota je tako velika dobrota Božja, kakor je neizrekljivo potrebna rastlinam in živalim. Če bi bila vedno vročina, tedaj bi vse usehnilo; o mrazu pa tudi nič rasti ne bi moglo. Sila slabo bi tedaj bilo, ko bi v eno mer vladal mraz ali vročina. Da primerna toplota dobro dé, vemo in čutimo sami na sebi, ki se berž za toplo peč spravimo, kedar nas jesenska hladna sapa brije, pa še bolj po zimi toploto ljubimo.

Enako se godi rastlinam. Zató se mora ozimina jeseni o pravem času v zemljo spraviti, da še seme dovolj toplote ima in lože kalí. Ozimina se mora tedaj sejati, ko je še tako toplo, da vse seme lahko kalí in močne korenine stori, in tudi brez snežne odeje skozi zimo ohrani. Mraz hitro ugonobi nežne rastline, posebno če sneg setvine ne pokrije. Nevarnost pa je tudi velika, če mnogo snega pade — na nezmerznjeno zemljo; tedaj seme rado zamolkne, nežne rastline pa strohné, zlasti kedar nad 5 do 6 tednov neprenehoma v mokroti stojé. Takrat je treba konje, ki pa se lahko po nogah ranijo, ali še boljše vole ali krave po ogonih goniti, da snežno skorjo prederó in setev zraka dobi, ali pa se z lesenim oralom sneg preorje. Sicer koristi tudi pepel, saje ali perstenino po njivi potrositi, da se snežna skorja pred prejë.

Vendar prezgodnja sev tudi ne veljá, ker se preveč obraste in rada zgnjije; zernske seví najboljše prezimijo, če so tri palce visoko zrasle. Od jesenske kvaternice do sv. Terezije se najugodnejše seje, ako je jesen lepa; zató se pravi: lepa jesen, dobro prihodnje leto.

Leta 1867 se je nekim gospodarjem kvaternega tedna sejati prezgodaj zdelo, potlej bi pa bili radi sejali, pa niso mogli, ker je deževno vreme nastopilo. —

Pa tudi spomladi ni dobro prezgodaj sejati jarino, ker ponočni mrazi lahko vse vničijo. Pomisliti je še treba, da nekatere rastline več toplote potrebujejo mimo drugih; zató se morajo le take izvoliti in sejati, ktere v tem ali onem kraju vsikdar storijo.

Tako bi bilo neumno tam terto saditi in vino pride-
lovati, kjer koruza (turščica) ne dozori.

Večkrat je dobro in koristno deteljišče z gnojem
potrositi, mlada drevesca s slamo obviti, celó po trav-
nikih je hasnovito slame, gnoja ali korunove zelenjadi
razgerniti, če tudi le malo, da se rastline lože mraza
obvarujejo in spomladi veliko prej in lepše kerme
obrodé.

Kakor mi, ljubi tudi živina toploto; v premerz-
lih hlevih živina celó zbolí. Naj se torej v oknih
šipe dobro zaklepajo; nikdar jih pa ne gre s slamo
zaphati ali zadelati, da po hlevih temno in preso-
parno ne bode. Tudi je dobro živino z odejami po-
krivati, zlasti ko težko vozi in vsa potna stati mora.
Enako škoduje živini, če se vroča od znotraj nana-
gloma ohladi, kar bi se s tem zgodilo, ko bi se jej
berž vode piti dalo; na tak način je že marsikteri
konj zbolel in celó poginil. Potna živina se mora
sprevajati in ko se je polagoma ohladila, dá se jej
jesti, zadnjič pa piti.

Vsa živina naj ima primerno toploto. Molzna
in klavna goveja živina potrebuje 16 do 17 stopinj
po R. toplomeru; konjem, volom in jalovi živini pa
zadostuje 14 stopinj. Neusmiljeno je, svinje v pre-
merzlih hlevih imeti, češ, da jim to tekne, med tem
ko ljubijo 14 do 15 stopinj toplote; ovcam v ko-
žuhih je zadosti 12 stopinj. Za to pravo mero gor-
kote imajo umni gospodarji in zlasti živinorejci gor-
komer (termometer) v hlevih obešen, to je, taka
steklena cevka, ki po stopinjah kaže višo ali nižo
toploto.

Še celó razni gospodarski pridelki potrebujejo
toplote, kakor: repa, korun ali krompir, korenje,
pesa itd. in morajo zrak imeti, dokler ne zmerzuje,
posebno takrat, kedar puhtijo, inači bi berž gnjiti
začeli. V jeseni, kedar se toplota vedno bolj zgublja,
treba je vsa okna dobro zadelati z ajdovico, da
hudi mraz do sočnatih pridelkov ne more in ne zmerz-
nejo, ker bi po tem gnjiti jeli, ko bi se otajili.

§. 5. Veter.

Vsak lahko vidi, ko se v peč zakuri, kako se zgreti dim s toploto vred po zublju vzdiguje iz peči, spodaj pa merzli zrak v peč vleče in sili. Ali pa, ko se v topli izbi duri odpró, vali se toplota ali zgreti zrak zgorej skozi duri ven, ozdolaj se pa vleče merzlota, hladni zrak noter v izbo. Kedar se tako po zraku godi, da se namreč toplota z merzloto spreminja, preganja in vali, nastane „veter“. Spremembe tedaj v toploti zrakovi narejajo veter. Zato je vselej po zimi takrat najostrejši mraz, kedar se južno, toplo vreme približuje, ker zgorej topli, zgreti zrak spodnjega merzlega k zemlji pritiska, dokler ga popolnoma ne prežene in južno, toplo vreme na zemlji vlade ne nastopi, dokler ga spet merzli zrak ali sapa ne pretira.

Navadne vetrove razločujemo, tako-le: „sever“, ki od strani med vzhodom in zahodom piše, in ker od ledenega morja čez snežne, merzle planine norveških, švedskih in ruskih dežel ostro brije, tedaj od severnega, merzlega kraja piše, zato se sever imenuje. Sever čisti zrak, in nareja lepo vreme.

„Izhodnjak, zdolec ali jutrajščak“ piše od strani, kjer, kakor pravimo, solnce vzhaja. Ta veter pripiše po neizmernih deželah Azije in Rusije, tedaj po suhih krajih k nam in ne prinaša dežja; zategadel mu tudi pravimo „suhi veter ali suhi ogeršček“, ker od ogerskega k nam piše; po zimi vendar večkrat s snegom konča; spomladi in jeseni je bolj navaden; kedaj pa tudi po leti piše.

„Jug, južni veter ali topli veter“, piše od poldanske strani med vzhodom in zahodom iz vroče Afrike in Egipta, in ker zgreje zrak, kterege od južnega morja nažene, zato večidel z dežjem jenja, ako sever juga in dežja ne pretira, ki po tem spet zrak očisti. Pravijo, kedar topli jug adventa, to je, meseca grudna ali decembra enkrat piha, da takrat vsak mesec skozi zimo enkrat piše, kar prijetno, mehko, toplo zimo dela.

„Zahodnji veter ali krivec“, piše od strani med severjem in poldnem ali jugom. Temu vetru pravijo

tudi „posolnčnjak“, zlasti ko po zimi ali po leti o večerih piše. Tudi ta veter večkrat dež pritira, ker pripiha vlažni zrak čez veliko morje, ktero Ameriko od naše Evrope loči. Ta veter je najmanj navaden. Največkrat se spreminjata in merita skozi leto jug in pa sever.

Vetrov je torej veliko in se zovejo po krajih sveta, iz katerih pišejo. Najbolj so ljudem znani: topli jug, merzli sever, suhi ogeršček ali zdolec in mokri krivec. Pravijo: po jugu in krivcu bo dež, po severju in zdolcu sneg, ali pa tudi lepo vreme. Ako o jeseni ali spomladi na večer sever ali gornjak piše, bode rada drugo jutro slana.

Zmerni vetrovi so velika Božja dobrota in jako koristni ne le s tem, da zrak čistijo kakor sever, temuč tudi s tem, da nam priženó dež in sneg. Vetrovi sušé zemljo, čistijo sapo ter razganjajo škodljive soparje, ki se iz mlakuž, močvirij in drugih nezdravih krajev v zrak vzdigujejo in zbirajo.

Dalje so vetrovi koristni, ker gonijo mline na sapo in barke po mokrem; pa tudi pomagajo, da se kerma ali klaja, snopje in vsa pridelščina s pripomočjo toplote hitreje posuši. Res, da se tudi lahko brez vetra vsaka roba posuši celó po zimi (saj vidimo, da perice tudi po zimi oprano robje pod milim nebom razobešajo, da se posuši) ali tako sušenje se vse bolj polagoma godí, ko pa na vetru, solncu in vročini.

Veter pa utegne škodljiv biti ljudem in živini, ako bi skozi duri in okna po izbah in hlevih naravnoč pihal; napravlja ljudem terganje po udih in živini razne bolezni. Zató ne gre nikoli nasprotna okna, ali duri in okna ob enem odperta imeti, in to ne po izbah, in ne po hlevih, tudi v poletnem še tako vročem času ne: na eni strani naj so okna odperta ali pa samo duri.

Tem več so pa viharji škodljivi. Burja ali vihar tudi drevje lomasti, terga strehe, podira dimnike in prekucuje velike vozove, ako je na cesti vloví. Po Aziji in Afriki piše včasi veter, ki ljudi in živino pri priči zamori, ako se hitro ne potuhnejo.

§. 6. Rosa.

Poletni čas ob jutrih in večerih migljá in se sveti mokroten puh ali sopar po travi in rožah: imenuje se „rosa“, ktera ne pada z višave, temuč iz zemlje in zelišč vstaja. Ako steklenico ali flašo z merzlo vodo napolniš, potí se ti steklenica toliko bolj, kolikor merzlejša je voda, gorkejši pa zrak. Kakor si pôt na steklenici, tako si tudi roso razjasnimo. Po noči se zemlja bolj naglo ohladi, ko zrak, torej se soparčki v majhne kapljice vlové, iz zgrete zemlje in zelišč izhlapévajo in rosa postanejo. Ako je bil dan hudo vroč, ako je noč jasna in mirna, ako je pred kratkim deževalo, ako je kraj močiren: tedaj je tudi veliko rose.

Rosa je rastlinam, ki so po dnevi perje in listje pobesile in zgerbančile, tako prijetna in dobrodelna, da drugi dan kakor prerojene in omlajene krepko in čversto kviško stopijo; torej je nežnim rastlinam toliko krepčavna, kakor žejni živini čista voda. Večkrat celó raznih pridelkov poletnih ne bi imeli, ako rosa ne bi večkrat dežja nadomestovala, na priliko: ajde, zelja itd.

Rosa se najraje tam nareja, kjer je v bližini obilno drevja, bodi si gozdnega ali sadunosnega. Zató gre skerbeti po pustih krajih, da se gozdi zaredé ali pa sadunosno drevje posadí. Po tem bo zemlja bolj senčna in se ne more tako hitro osušiti; rastoče drevje vetrove zaderžuje in hlapenje zemlje pomnožuje, rosa pa se lože nareja.

Takó je treba tudi po takih krajih ravnati, ki so premokrotni, da bo več koristi, kakor so mlakuže, močirja, pregosti ribniki, prevlažni travniki. Taki kraji naj se na suho denó, kar se dožene, ako se iz gline narejene ceví po ozkih, za to izkopanih jarkih vložijo, in sicer 3 do 4 čevlje globoko, po kterih se preobilna voda odceja v glavni najniží rov ali potok. Večkrat je tudi dobro gozde posekati po takih nižavah, kjer je vedno preobilna mokrota, dobička pa malo ali nič. Nikoli pa ni dobro na visokih hribih, gorah in planinah gozdov posekati, kajti ti so vsej deželi v največo korist, ne le zavoljo derv,

ampak tudi zavoljo dežja in lepega vremena, ker vlagu izhlapevajo in jo na-se vlečejo.

Kedar je vetrovje, rose ni: veter roso prežene. Ako je trava preveč mokra, ni hasnovito živine na pašo gnati, dokler rosa ne mine; večkrat je taka paša celó nevarna in škodljiva, posebno ovcam.

Najraje postane rosa po dolinah in ravninah, po brežinah in višinah pa je je večkrat malo ali nič, ker tu večidel tudi po noči vleče kakošna sapa, ki ne pripusti, da bi rosa postala. Zató pa je po takih krajih, kjer je obilno rose, težavno kermo ali mervo za živino pospraviti, da bi bila popolnoma suha in prav tečna in redivna, ker se mora delj časa plehati, predno se posuši; s tem se pa redivni drobci jako zmanjšajo v mervi. Ako je tedaj o kositvi veliko rose, naj se trava in detelja, kolikor se da, na bolj suhe, više kraje spravi, kjer ni tolike rose; ali pa naj se v majhne navlje o večerih pomeče, po tem v večje, ko je že bolj sparjena in suha, dokler ni popolnoma osušena.

Po Goričkem imajo ostervi ali rante postavljene; po Kranjskem so pa navadni kozolci; oboje je koristno, ker se na tak način razvešena trava, posebno pernate rastline kakor detelja, pa tudi zernsko snopje boljše posuši. Trava zlasti pa detelja po takem ne zgubi perja niti cvetja toliko, ker se ne premetuje, kakor se to godi po travnikih in njivah, ki brez ostervi ali kozolcev klajo za živino sušijo.

Vsak umni gospodar naj si prizadeva, da si bo mnogo tečne kerme spravil, če ga tudi težko stane; zakaj slamnata merva, preplehana klaja ni velike vrednosti, pa tudi živina je ne jé rada. Premišljevanje in vaja pridnega gospodarja zmodri.

§. 7. Megla.

Toplota vzdiguje iz mokrote vodene puhe ali soparje, kakor se godi to v loncu, kedar voda vre; tem soparjem pravimo „megla“. Megla je tedaj sopar, v majhne vodene mehurčke spreobrnjen. Loži ko so mehurčki, više plavajo v podnebj ali zraku; teži ko postanejo, niže se vležejo na zemljo. Kedar potu-

jemo v gosti megli, dobimo mokre lase in mokre kocine na obleki; zakaj kocine in lasjé proč od života stojé, torej so bolj hladni, in megla, ktera se na nje vleže, postane voda. Da megla vstaja, mora zrak nekoliko hladneji biti od zemlje; zató je spomladi in pa jeseni po navadi megleno vreme. Ako so megle na kviško vstale in se pod nebom zgostile, imenujemo je oblake, ktere včasi veter razžene ali pa se še tisti dan v dež spremenijo. Ob rekah Muri, Dravi in Savi so navadno spomladi in jeseni obilne megle; enako tudi po dolinah, kjer je več vlage.

Za obilnejšo slajavo vina so megle jeseni zlata vredne, ako se z vetrovi zlasti s toplim jugom spreminjajo saj kakih 2 do 3 tednov pred tergatvo. Iz tega vzroka so tudi tam boljši vinogradi, kjer je več vodá, na primer med rekami, ker tu več megel vstaja. Inače pa tudi vlažni doli veliko pripomorejo k večkratni megli, posebno po takih krajih, kjer so pod vinskimi bregovi in goricami obraščeni gozdi. Tudi megla se da pomnožiti ali zmanjšati, ako se drevje zasaja in gozdi redé, ali pa se ti posekajo. Enako se zmanjšajo megle in zrak bolj suh ohranjuje, ako se močirja, ribniki, premokri travniki in sploh vlažni kraji po vodotokih osušijo.

Že rosa ovira, da se ne more hitro in lahko kerma za živino posušiti, tem bolj pa megla. Zató se mora v takih krajih trava, posebno pa pernate rastline kakor detelja, v majhnih navljih sušiti ali po ostervih in kozolcih. Tudi zernsko snopje naj se o takih časih, ko je obilno megle, v križe in razstave zloži, ter vselej z enim snopom, ki je bolj pri koncu s povreslom prevezan, tako pokrije, da ves križ ali kopico in razstavo zgoraj ogerne in pokrije v podobni strehe. Tako se snopje več mokrote obvaruje, dokler ni popolnoma suho, in se po tem domú v parno ali gumno spravi.

V takih krajih, kjer so preobilne in pogoste megle, ni koristno zernskih pridelkov pridelovati; škoda za zernje, da se pomeče, ker so megle, zlasti o času cvetja zernskih plemen, jako škodljive. Takrat bi cvetje, z meglo napolnjeno, na mesto zern

le snetljiv, rujav prah rodilo, zerna pa malo ali nič ne doraslo. Zategadel se naj v takih vlažnih in meglenih krajih manj žita seje in prideluje, tem bolj pa naj se skerbi za obilno kermo za živino, ktere se lahko veliko pospravi, in to z mnogim dobičkom. Zakaj tu se lahko več in dobre živine redi, ki se drago prodaja; za skupljeni denar pa se da potrebno zernje kupiti. Naši Haložani nimajo veliko njiv, ne travnikov; živijo se od prodanega vina, kakor planinčani od skupljenega lesa.

Megle, če delj časa neprenehoma vladajo, so škodljive bolehamim in zdravim ljudem; lahko se prehladé in zbolé, ali pa celó v smertno nevarnost spravijo. Tudi živina je o tem zbirljiva; zato ni dobro, jo po jutrih, zlasti meglenih, na tešč na pašo goniti; treba je, da se jej pred nekaj suhe kerme verže, ter soli lizati dá, kolikor je le hoče. Tudi nekaj divjega stolčenega kostanja, britke detelje, kolmeža, bezgovih stolčenih jagod, encijana, česna ali česnika je dobro živini dajati; vse to se pomeša, in je živini zdravilo. Naj tega ne opušča, kdor mora o takem vremenu svojo živino na pašo goniti. Omenjena zdravila si pa vendar vsak gospodar lahko omisli, da je vedno pri rokah ima.

§. 8. Oblaki.

Megle, ktere so nakviško vstale in se pod nebom zgostile, imenujemo „oblake“. Da so oblaki rudeči, černi in beli, storijo solnčni žarki, ki je obsijejo, in se nam mnogobarvno utrinjajo.

Oblaki so rastlinam le takrat škodljivi, ko bi predolgo, več tednov solnce zakrivali, da bi toplote uživati ne mogle; to bi jih zadrževalo, da ne bi vspešno rastle, pozneje cvetele in dozorele; vsi pridelki so poznejši. Ob enem je tudi rado hladnejše vreme, kedar oblaki solnčnih žarkov ne prepuščajo, ali kakor pravimo: je oblačno. Če se to godi o času, kedar se pridelki spravljajo, kakor: o žetvi, kositvi ali tudi pred tergatvo, zadržuje se vse delo, in pridelki so slabejši; tu sam Bog pomagati zamore. Živino pa oblaki hladijo, zlasti če vstajajo o polet-

nem vročem času; ako pa so že tako hladni dnevi, tedaj je oblaki še bolj ohladijo, da postane merzlo, ker solnce gostih oblakov predreti ne more. Le po zimi delajo oblaki bolj mlačno vreme, kakor leta 1865 na 1866; tedaj se je celo zimo lahko delalo pod milim nebom, ker je skoraj skozi vso zimo podnebje bilo oblačno, in je južno vreme prevladovalo; jasne noči so vselej hladneje.

§. 9. Dež.

Če vodene soparje ali mehurčke, ki po zraku v oblakih plavajo, veter, mraz ali gromni potres stisne, in kapljice teže od sape postanejo, začno na zemljo padati, in to je „dež“.

Dež o poletnem vročem času je več milijonov vreden, naj le nekoliko ur deži. Brez dežja bi se rastline posušile, živina in ljudje bi strašno terpeli in celo — pomerli. Tega se lahko prepričamo, ako se spomnimo na tista leta, o katerih več mescev ni deževalo, kako je zemlja zevala, kako so rastline venile in koliko je ljudstvo terpelo! Kakor se dasta rosa in megla pomnožiti ali zmanjšati; tako tudi dež. Če se namreč gozdi zarezajo in drevje zasaja, ali ne, in če se močvirna zemljišča na suho devajo ali ne, po tem bo tudi dežja več ali manj, kar smo že zgoraj povedali: tako terdijo učeni naravoslovci. Vendar to ni popolnoma zanesljivo; kje bi pa po takem ostala vsemogočnost Božja. Mi zemeljski červiči zamoremo z Božjo pomočjo „veliko“, a Bog pa sam „vse“ storiti.

Pohlevni dež nam zemljo globoko namoči, da imajo rastlinske korenine dovolj vlage. Tega ne storita niti rosa niti megla; dež razveže in razmoči ali razkroji v zemlji speče redivne stvari ali drobce, ki bi brez dežja rastlinam nič ne pomagali, ker bi je rastline s svojimi sesavkami ali drobničnimi koreninicami ne mogle piti ali serkati. Tega se vsak lahko prepriča, na pr. nanosi drevesu ali terti najboljšega gnoja in razgerni ga po koreninah; prazno ti je vse delo, če ni dežja ali vode; ta mora gnoj razmočiti in ga razdeliti v majhne vlažne drobce; le tako nežen

ali droben živež ali hrano si zamorejo rastline prisvojiti in ga serkati, da živijo in veselo rastejo; debeli gnoj jim nič ne hasne, ker rastline nimajo ust, ne zob, da bi ga mogle povžiti; ker imajo le drobničke sesavke ali koreninice.

Ta deževna mokrota pa ne sega samo globoko v zemljo, marveč tudi delj časa ostaja v njej, posebno v ilovnati in taki zemlji, ktera se globše obdeluje, bodisi da se koplje ali orje. Ta mokrota se pa spet v podobi vodenih soparjev izhlapi in po vetrovih raznese v oblake, iz katerih se spet kot dež nazaj verne na zemljo.

Dež tedaj zemljo namaka, redivne drobce oživlja ali razkrojuje, vlago ohranja, da rastline v zemlji dovolj živeža imajo; pa dež tudi rastlinam zunaj zemlje močno močno služi; one pijó in serkajo ga po perji ali listji, bilkah in steblih ali deblih ko roso in meglo, in se okrepijo; dež tudi listne uši, prah, mano, vodeni pôt ali roso opere in tako je rastlinam na vse strani koristen.

Škoduje pa dež le takrat, ko bi več tednov neprenehoma deževalo; tedaj bi se rastline ne mogle osušiti, in če o času cvetja dežuje, se ne bi zaplodile, kakor: rež, ali cveteče grozdje; to bi se osipalo, rež pa jałova ostala. Tako škoduje tudi predolgo deževje pridelkom, kedar bi imeli zoreti; deževje je ovira in zadržuje, in nepopolni ostanejo, da so vse skozi slabeji.

Inače pa še to škodo napravlja dolgo deževanje, da se gozdi in vinogradi (večkrat s hišami vred) posipljejo v doline in grape; tako se tudi s prodom posujejo njive, sadunosniki, travniki in prebivališča ljudi; tako se unim in tem veliko kvara stori.

O času, ko se spravljajo pridelki, je dolgo deževje še škodljivejše ko megla, in ako se merva spravlja, se preveč prepleha, in najboljših redivnih drobcev iznebi, a snopje pa celo lahko v križih ali razstavah zraste; zato naj se listnata ali pernata kerma ali merva na rante navesi, ali pa pod krite kozolce spravi. Pri nas (na Štajerskem) niso navadne ostervi, tem manj pa kozolci, bolje pa so v navadi po Kranjskem in tistih krajih, kjer pogosteje dežuje. Prosti kozolci se pa tako naredijo: Dva sežnja visoke sohe

se v verste postavijo in dobro z zemljo zapehajo, dva sežnja narazen, v sohe se en čevelj narazen luknje predolbejo, in skozi te poprek rante porinejo, zgoraj pa z ozko, 3 do 4 čevlje široko streho s slamo, deskami ali strešno opeko pokrije, če je podstrešje zadosti močno, in kozolec je gotov. Na te poprečne rante se v snopke zvezana trava, detelja, repina, zelenjad, zernsko snopje, pšenica, rež, ajda itd. navesi in ostane tako dolgo, dokler se ne porabi, ali suha v varneje kraje, to je, domu ne spravi.

Rante, na katerih se detelja suši, so pa še prosteje in lože narejene; te so en do poldrug seženj visoke, kedaj pa tudi 2, 3 do 4 sežnje; te se po mejicah ali vratih blizo njiv postavijo, kakor kozolci; za deteljo pa se postavijo po deteljišču, ter se v rante 2 do 3 čevlje dolgi klini poprek tudi čevelj narazen zabijejo; na te kline se deteljni snopi navesijo, in ko so suhi, domú zvozijo, rante pa izpukajo, da detelja lože raste. Dež še tudi jako koristi izvirkom ali virenščinam, da ne usahnejo, in tako potoke in reke polnijo; živina se lahko napaja s čisto vodo, a nikoli pa ne z mlakužno ali celo gnojnico; ljudem daja najzdravejšo pijačo, in služi raznim opravilom človeškim: pericam, kuharicam itd. Gorje vesoljnemu svetu, če vode, tega neprecenljivega daru Božjega, ne bi bilo!

Živini bi dež škodil, če bi pod milim nebom morala biti, in se osušiti ne mogla, posebno ovcam, ktere se o deževji ne smejo izpuščati. Saj že človek ne prenaša mokrote po životu, in bi zbolel, tako tudi živina ne. Umni gospodar bo na vse pazil.

Kedar je mnogo dežja ob enem, se veli „naliv“; „ploha“ pa, ako se oblaki mimo gredé vderejo. „Oblak se preterga“, kedar ga vetrovi naglo stisnejo, ali ob visoke gore treščijo. Če se vetrovi stepó, oblake stisnejo in v kroge vertijo, naredijo „vertanko.“

§. 10. Hudo vreme, nebeški ogenj ali elekrika in toča.

Že vemo, da veter vatane, kedar se podnebna sapa ali zrak v kakšnem kraju zgreje; tedaj po-

stane sapa tanjša in lehkejša ter gre kviško, v prazni prostor pa se hladnejši zrak s svojo večo težo vali, in če se ta sprememba na nagloma godi, je burja, vihar ali vihta. Videli pa smo tudi bliskati se kot prikazen elektrike, in slišali grom, da smo prebledeli; potem je začelo liti, ko bi iz škafov vlivalo — in velika sreča je bila, če je ta grozna ura brez toče minila; kedar se pa ob enem tudi toča vsiplje, je hudo vreme ali uima.

Kaj pa je nebeški ogenj ali elektrika? To se ne vé, kaj da je. Vzemi suho stekleno cevko, in jo s suknom dergni, potem pa se ž njo bližaj kakemu papirčeku ali kaki nitki: videl boš, kako se ti kosčki proti cevki vzdigujejo, se je prijemljejo, in spet na tla padajo, in se vnovič k bližnej cevki vzdigujejo. Ali gladi černo mačko v temi, videl boš iskrice od nje skakati. Enakih stvari ali drobcev nebeškega ognja ali elektrike je povsod dosti, po zemlji in pod nebom; ko se dergnejo, vnamejo se in v bliskuh vidijo. Za bliskom sledi grom, ki postaja odtod, da blisk prešine ozračje in ga strese. Grom večkrat odmeva, zato nekekrat dolgo terpi. Kedar nam je blisk blizo, berž slišimo grom za njim; pozneje ko slišimo grom za bliskom, dalje od nas je blisk, pa tudi manjša nevarnost. Elektriko spoznamo torej le po bliskuh in gromu o hudem vremenu. Bliskanje in germenje nam čisti zrak, pretresa zemljo, pomnožuje rast in rodovitnost, ter je velika dobrota Božja, naj si nam ravno dela strah in trepet. Zato se ima tako leto za bogato in rodovito, ko je mnogo bliska in groma.

Z enako elektriko, ktero si po mašinah v izbah narejajo, dopisuje se po berzopisu ali telegrafu tako hitro, kot blisk švigne. Od velikih mest gre za cesto po visokih stebrih lika ali struna, iz kotlovine sukana, v daljne kraje, in po tej liki šviga ognjena iskra iz kraja v kraj, kakor daljnopisec hoče. Z močjó te ognjevine bije na stajah železno kladvice na dolg papirnat trak, in dela po njem same vderte poteze (—) pa pike (.), ki pomenjajo same na sebi in z drugimi vred čerke; s teh potez in pikic se besede beró, kakor iz kakih bukev.

Tako se v 1 sekundi po 40.000 milj daleč lahko kaj pové! —

Bliski bi nam pa bili nevarni in škodljivi, ko bi poslopja požigali ali živino in celo ljudi morili. Temu se ubrani poslopje z bliskovodom. Ta bliskovod je svila, lika ali šinja iz železa, najbolj pa iz bakra ali kotlovine. Strelovod ali bliskovod sega od slemena hiše, poslopja, cerkve ali turna do tal; po njem se strela odpeljuje v zemljo. Verh bliskovoda je na koncu močno pozlačen železen kol, ki stoji nad slemenom ali turnom, ker blisk navadno v najvišje reči vdari. Podpore, ktere strelovod deržé, so iz lesa ali rujavega železa, da manj vlečejo blisk na-se, ko kotlovina. Blisk, ki vdari ali trešči v tako napravljen vod, leti brez škode v zemljo. Vendar ni misliti, da bi tak bliskovod daljno elektriko na se vlekel in tako večkrat treščiti moralo, tega ne; temveč ta bliskovod le blisku, ki povsod v zemljo treščiti hoče, najgladkejšo pot kaže. Na velikem poslopji mora več bliskovodov biti, kajti en bliskovod k večemu 15 sežnjev okoli sebe strela na se vleče.

Tudi zeleno drevje elektriko ali blisk v zemljo pelje. Zato je dobro više drevje, ko je hiša, okoli imeti; vendar mora toliko proč od hiše biti, da blisk ne preskoči z drevja na hišo, ali pa da dreves, če je raznese in razterga, ne verže na hišo.

Kedar se bliska, naj se ljudje tako-le obnašajo: Ako si doma, ne naslanjaj se na ozidje, po katerem strela rada v zemljo leti; ne stoj med durmi, ne pod strešnim žlebom, v kateri lahko udari, tebe omami ali celó ubije; ne bližaj se ognjišču, ker po dimniku strela rada prileti; umakni se od železja in okovanih reči, ktere blisk ljubi. Najbolje je sredi izbe stati, niti pri peči niti pri zidu. Soparica blisk vabi; zatorej ni varno, ako ob hudem vremenu več ljudi ali živine skupej stoji. Nevarno je kuriti med bliskanjem, ker po toplem dimu strela rada pride na ognjišče; a vražni ljudje hočejo blisk ravno s tem odgnati, da kurijo blagoslovljeni les; z molitevjo Boga bolj častiš, ko pa z dimom.

Ako si na polji, ogiblji se vode, močvirnih krajev, drevja, zlasti visokega, senenih in žitnih

kopic. Boljša je mokra koža ko nagla smert. Pod milim nebom postoj, ali se na tla vsedi. Naglo iti je tudi nevarno, ker se potiš, pot pa blisk na-se vleče. Živina tudi okoli sebe veliko soparico napravlja; torej ogiblji se tudi živine. Ako pa jezdiš, stopi raz konja in ga kje priveži za ta čas. Strašno nevarno je hitro jahati ali naglo voziti se! —

Strela najraje v verhe trešči, tedaj tudi v zvonike ali turne. Zato je nevarno zvoniti zoper hudo vreme; če se že zvoní, naj se da kratko znamenje in se ljudje povabijo, da molijo, naj Bog nevarnost odverne. Cele ure pilavkati je neumno in zavoljo nevarnosti in babje vere tudi grešno. Velika neumnost je zoper blisk in točo streljati, bodisi z blagoslovljenim ali neblagoslovljenim smodnikom. Največi topovi nič ne premorejo zoper oblake, tem manj pa pluvkanje otročje z možnarji. Pri Solferini na Laškem so je leta 1859 strahovito streljalo iz grozovitih avstrijskih in francoskih topov, a vendar je z neba lilo, oblakov pa ni nič pregnalo. — Molite raje, ker Bog tudi uimo na dobro oberne onim, ki ga ljubijo.

Na tak način se bliska ni bati. Ako pa vendar človeka blisk zadene, treba ga je na zrak nesti, sleči, z merzlo vodo škropiti ali v zemljo rahlo zakopati, le nos in usta naj so zunaj. Čist zrak ali sapa se mu naj pazljivo vdihuje, dokler zdravnik ne pride.

Živina naj se pa pred takim hudim vremenom domú žene, naj je na paši ali njivah pri delu, vendar le počasi, ne pa naglo; ako ostane pod milim nebom, prehladi se, ali jo toča naklesti, ali strela ubije. —

Burja ali viharji so posebno takrat škodljivi, ko se ne samo ploha vlije, ampak se vsiplje tudi suha toča, ktera vse rastlinstvo poškodeuje in večkrat celó vniči na več let, kakor vinograde in drevje, kar se najraje o vročih poletnih časih godi. Toča se naredi, kedar debeli vodeni mehurčki v oblakih naglo zmerznejo, po poti na zemljo sopar na se vlečejo in oledené. Tako se zgodí, da je toča okroglasta, včasí strašno debela z več robi; vsako zerno ima

babje pšeno v sredi. Točni oblaki so težki, debeli, sivo beli, hitro se vertijo, sučejo in šumijo; toča nikdar ne pride za dežjem, pa tudi po noči ne točuje; najraje popoldne od 1. do 4. ure privihra taka uima; po tem pa se spet berž naredi lepo, čisto vreme, katero rastlinam, ako niso potolčene in poškodovane, in živalim dobro dé, ker je zrak jako lehek in čist postal. Tudi človek čuti, da veliko lože diha. Toča se po naravnih postavah ali zakonih nareja; pravi kristijan vé, da neskončno modri Bog vlada vesoljni svet. Tedaj je vraža in neumnost, kakor smo že zgoraj videli zoper oblake kaditi z blagoslovljenimi rečmi, streljati z blagoslovljenimi žebli ali cveki, preobračati grablje, serpe ali kose in več enakih norosti, češ, da se bo čaravnica ali copernica nabodla ali ustrelila. — Bog daj norcem pamet! —

Dim lahko privabi strelo, streljanje in zvonjenje stresa zrak; in tako vse to le pripomore, da se oblaki tem pred stergajo, ter točo in ploho stresejo. Oblake nazaj deržati, je tanjšati, jim drugo pot odkazovati, ne zamorejo nobeni možnarji, nobeni topovi in nobeni zvonovi! Kdor oblake dela, kdor točo nareja, ta edini jim tudi pot kaže; tega tedaj, Boga samega, je treba prositi, naj odverne strašno šibo.

Se imamo omeniti o tej priložnosti „solike“ ali babjega pšena, ktera najraje jeseni ali o zimskih burjah pade; to ni nevarno, ker je zerno drobnejše od toče, in obstoji iz zmerznjenega snega, ko se v zraku megle ali vodeni mehurčki ohladijo in zmerznejo; leté na zemljo se večidel raztopijo v toplejem zraku, in padejo ko zerno ali jedro.

Zoper točo in ogenj so zavarovalnice. Vsak gospodar naj svoja poslopja zavaruje, posebno po vseh, kjer je rada ognjena nesreča; z opeko zidana in strešno opeko krita poslopja zavarujejo se za malo plačilo.

§. 11. Led.

Kedar pod loncem, z vodo napolnjenim kuriš, stopa spodnja ugreta voda, ker je loža, na kviško, in zgornja, ker je teža in še hladna, pada na dno,

dokler vsa voda vreti ne začne. Ravno tako se po zimi narobe voda od verha hladi, in postane teža, in zató niže leze, spodnja pa kviško stopa, se ohladi in spet niže gre. To se tako dolgo godí, dokler se voda ne vledeni. Iz perva je verhnja voda z jako tenko ledeno skorjo pokrita; ta o večem mrazu vedno bolj debeli, dokler vsa voda ne zmerzne in led postane, ako je voda plitva; če je pa globoka, dobiva od spodnje zemlje več toplote, kakor je zgoraj izgublja, in takrat ne zmerzne vsa.

Po krajih se najpred ledene iglice prikažejo; kar se lahko po zimi v škafu z vodo napolnjenem vidi, ker je zunaj po krajih okoli najmerzleje; čem merzleje prihaja, tem dalje se ledene iglice širijo in zgostujejo, dokler ni vsa voda terd led.

Vsaka zmerzljena voda je led; tudi rosa, kedar se zrak prehladi, zmerzne in je „slana“. Ravno tako se po zimi ivje ali hinje po drevji naredi. Kedar pa po zimi mraz stisne tople drobne vodene mehurčke, ki po zraku plavajo, in v kosmate capice sterne, tedaj je „sneg“. Včasi sneg v velikih capah pada iz pod neba, ko se več vodenih soparnih mehurčkov združi. Kedaj so snežinke raznih podob; navadno se vendar v šestvoglastih zvezdah vidijo. Da se najdejo v snežinkah lasje, barve in druge reči, pride od tod, ker so s soparjem v zraku plavale in ž njim vred oledenele. Vsak led je rastlinam in živali škodljiv, ker ne morejo rasti in se razvijati; k temu le toplota pripomore. Ni potrebno, da bi rastline morale svoje listje ali perje izgubiti, in delj časa tako rekoč počivati ali spati. To vidimo na jelkah in smrekah, ki svoje iglovje obderžé do spomladi. Tudi vemo, da po toplih deželah drevje in rastline vedno zelené in rastejo.

Ravno tako je led živalim škodljiv. Pri nas mora marsiktera žival zategadel zimo prespati, kakor: jež, medved, kače, žabe, ribe itd.; gotovo bi ta žival zime ne prespala, ko bi toplote imela. Ker pa po večem delu sveta zmerzuje, stvarila je Božja modrost take rastline in živali, ktere razun zraka ničesar ne potrebujejo, in se v merzloti zagrebó, ter oterpnjene tako rekoč vso zimo prespé.

Sneg je rastlinam topla odeja, ktera jih varuje ostrih vetrov, zlasti ozimino in tertó, da ne pozebe; posebno jej dobro služi, če je pred snegom zemlja z rastlinami vred zmerznila in sneg terde skorje nima, da zrak do rastlin pride, sicer bi se žito zadušilo in korenine zgnjile. Kedar pa ni snega in je zemlja po njivah mokrotna, tedaj je treba berž o suhem času njive z valom povaljati, da se žito v zemljo pritisne, in se je spet kmalo prime.

Da vinogradi ne pozebejo, morajo se vezi o tergatvi porezati, da se mladike ali rozge prosto majajo; včasih jih pa sneg sam k tlom pripogne in pokrije, in tako pozebe otme.

Zmerznjena zemlja postane rodovitneja, posebno če je bila v jeseni globokeje zorana ali prekopana, in še pognojena; po zimi so se živni drobcí razmečili, in s tem zemljo zboljšali. Še celo ribam je ledena skorja jako dobrodelna, ker hudi mráz do njih ne more; vendar jim je potreba, na več krajih led predreti, da dovolj zraka dobivajo, sicer bi iz svojih ležišč vstajale, na verh vode splavale, si zraka iskale, pa tudi lahko vledenele in poginile.

Drugim živalim zlasti zverini, kakor: jelenom, sernam, zajcem, jerebicam itd. je led škodljiv in zopern, ker si hrane iskati ne morejo. Miloserčni ljudje o takih časih ktero betvico sena, zernja ali drobtinico kruha namečejo, da se uboga, sestradana žival okrepča.

Konji in voli se morajo ostro podkovati, da po ledu ne padejo, nog ne polomijo ali si parkljev ne odkerhnejo, kedar morajo po ledu hoditi.

§. 12. Hrana ali živež.

Rastline niso samo stvari, ktere iz korenin rastejo, temuč vse trave, zelišča, žita, korenstvo in celó drevje; tako se tudi razumeva po besedi „žival“ vse živalstvo: konji, krave, voli, svinje, ovce, ribe, raki, perutnina in vse, kar se giblje, leze, hodi in leta; mi pa tu le naše nam najpotrebnejše rastline in domačo živino razumevamo. Rastlinam se skoraj tako godi, kakor živali.

Videli smo dosehdob razne stvari, ki so v zraku; ali verh teh ohranja še zrak nezmerno bogastvo mnogoverstne hrane za rastline in žival. To so taki živeži, drobci ali gazi, ki jih mi z očmi videti ne moremo, ki pa so vendar rastlinam in živali tako potrebni, kakor razni živežni drobci, ktere iz zemlje prejemajo in vlečejo.

Tak zračni živež se povsod najde; rastline ga po stebli in perju iz zraka, po koreninah pa iz zemlje vlečejo, povodne rastline pa tudi iz vode; žival te drobce ali gaze z dihanjem po plučih, po koži in polti sprejema in povživa.

Ta zračni živež se s tem, da se sok po rastlinah kroži, povžije in spreminja, potem pa ko nepotreben po perji izhlapeva; pri živali pa se s kervjó kroži in v gorkoti razliva; kar se ne povžije, to se potem skozi usta in nosnice izsapi. Neskončno modri stvarnik je na svetu tako vravnal, da večidel rastline potrebujejo takega živeža, kterega žival izsaplja, in žival tistega, kterega rastline izhlapujejo; zatorej ostaja vedno v zraku veliko nežnih nevidljivih živcev in živežev, ki so vsaki rastlini in živali neobhodno potrebni. Zato vidimo nektere rastline kumerno rasti, ki so od cestnega prahu preveč okajene in oprasene, ali pa celó poginejo; tako je tudi živina, ktera je v slabih rokah, meršava, bodisi da še ima sicer primerno postrežbo, pa se ne snaži, in se tedaj shujša. Rastline ne smejo v prevelikem prahu biti, da vspéšno rastejo in sad prinesó; živino pa je treba po vsem životu čediti in v snagi imeti, da bo lepa in namenu zadostovala: snaga je živini pol kerme. Zna biti, da se živina z dobro kerme in pičo odebeli, čeravno se ne čedi; ali gotovo bi še čversteja bila, ko bi se lepo čedila.

K temu še. Živalski gnoj je veliko vreden in močen. Ž njim gnojimo rastlinam, ki nam po tem bogate pridelke prinašajo. Ta gnoj je pa zavoljo tega tako močen, ker žival zračni živež in rastlinsko izhlapenje povživa in porablja.

Res je tedaj, da plava, če ravno z očmi ničesar ne vidimo, po zraku nezmerna množina raznih drob-

cev ali gazov, ki rastlinam in živali neprecenljivega živeža dajejo.

§. 13. Voda.

Ni vsaka voda enako čista, ne dobra; najboljša za pitje je studenčnica. Deževnica, snežnica in lednica ni dobra za pitje. Mlake in stoječe vode nikoli ne pij; tudi živini ni zdrava.

V nekterih krajih izvira voda z rudninskimi deli namešana, in ima posebno zdravilno moč, kakor „slatna ali kislá voda“; takih vrelcev je mnogo po slovenskem Štajarju, zlasti po ščavniškem dolu. Ti vrelci so pa različne vrednosti. Po drugih so topli izvirki ali vrelci, kateri mnogotere zdravilne moči v sebi imajo. Pravimo jim „toplice“; za bolnike so velik Božji dar. Mlakarji ali lužarji imajo mehko vodo, in treslika ali merzlica je pri njih doma. Goreneci imajo večidel čversto vodo, zato so pa tudi terdnejšega zdravja. Blizo mlak in stoječih vod ni zdravo bivati.

V obče so nam vse vode koristne, zlasti one, ki naglo tekó. One gonijo mline, fužine ali fabrike, in nam blago cenejše narejajo, bližnja zemljišča pa namakajo in rodovitnost pospešujejo.

Postala voda, stanjšana gnojnica, mlakužna scavnica itd. je rastlinam jako hasnovita, ker redivne drobce v zemlji razmoči, jih razveže in zraka koreninam pripelje.

Še to je prevelika dobrota, da se vzdiguje iz vode sopar ali voden puh, ki se verne ko rosa, megla, dež ali sneg na zemljo, in jo namaka, izvirke napaja, in struge, reke in potoke napolnuje.

Preveč vode pa ne bi koristilo rastlinam, ker bi se utopile, posebno v ilovnatem polji, ktero vlago dalje ohranjuje. Prav dobro bi bilo, ko bi se voda na suhe travnike iz rek ali potokov napeljevala, kedar potreba tako kaže, in je prilika za to. Tako bi dosti več in lepše kerme po travnikih pridelovali, pa tudi polje bogateje pridelke prinašalo. Voda bi struge ne prestopala, trave ne poblatila, in zemlje po polji ne odnašala. To bi bil velik dobiček ne samo

za posamezne posestnike, marveč za vso občino in deželo.

Nalivi, plohe, dolgo deževje in kedar se po južnem vremenu nagloma sneg staja, napravljajo nam več škode, ko dobička. Take vodé se po travnikih in njivah dereče razlijó, in najboljšo perstenino ž njiv splavijo. Vse povodnji, posebno po dolih, nastanejo večidel zató, ker potoki preveč zakrivljene struge imajo. Če bi bile struge ravne, in jezi po stranéh viši, voda bi bolj gladko pot in več prostora imela, pa tudi manj škode delala. Že zgoraj smo omenili, da imajo mlakarji in lužarji mehko vodo, in merzlica je pri njih doma, tem več to velja za tiste kraje, kjer se nahajajo obširneja močvirja. Ta ne le nobenega dobička ne donášajo, marveč še zrak pridijo, da postane škodljiv ljudém in živini. Drugače je le tedaj, ako vetrovi pogostoma pišejo, in zrak hitreje čistijo. Taki kraji se zboljšajo, ako jih posestniki povodotokih ali grabnih osušijo, katerih lastnina so; vodo pa si v hasek obernejo s tem, da jim mline, žage itd. goni. Tako zboljšano zemljišče je potem velike vrednosti na priliko: en oral ljubljanskega močvirja se je pred za 2 do 5 gold. dobil, a sedaj osušen velja 200 goldinarjev! —

Kjer se ravne struge, grabni ali jarki kopljejo, morajo po obeh stranéh bregovi ali jezi trikrat tolike poševne visokosti biti, kakor je struga ali jarek globok, na priliko: če je struga en sežen globoka, mora breg po obeh krajih 3 sežnje pošev visok biti. Tako se najmenj zemljišča pokvari in izgubi, trava lahko raste in kosi, še celó hodi in vozi se čez tako narejen jarek, voda ima veliko več prostora v taki strugi in jarku, bregovi pa se nič ne udirajo in z vožnjo ne pokvarjajo.

Vsak gospodar si zamore po svojem posestvu take grabne ali jarke napraviti. Kedar bi se pa imela struga kopati, treba je, da se vsi vaščani, cela občina porazume, in po tem delo, čem prej, tem bolje doverši ali opravi; sicer bi kake nenadne plohe ali povodenj delo jako pačile, haska pa dolgo ne bilo. Tudi je treba gledati in paziti, da se nikomur krivica ne stori, zakaj mejniki se morajo spoštovati ko lastno oko.

Za ribe in rake je voda edino prebivališče. Kjer se po ribnikih, potokih in rekah ribe in raki spodobno redé, zamore si občina mnogo denarja izkupiti, posebno tam, kjer so blizo mest in tergov. Za našo perutnino zlasti race in goske je voda jako koristna in potrebna, za kokoši pa ne; une si živeža iščejo v vodi, in imajo mastno perje, da se ne zmóčijo, a kuretina bi se zmóčila do kože in, ker plavut nima, še celó utonila bi, na suhem jej gre dajati vode, da piti ima. Tudi že vemo, da je studenčnica najboljša za pitje, tako ljudém, kakor živini. Po letu je hladivna, po zimi pa mlačna; vode ne sme nikoli stradati živina; psice stekó o poletnem vročinskem času, če nimajo vode. Sicer pa služi voda živini kot pijača, da jo znotraj hladi, zunaj da jej život krepča in snaži; kar tudi ljudém izverstno tekne.

Voda je neprecenljiv dar Božji; brez vode ni življenja.

§. 14. Zemlja.

Vsak vé, da ni vse eno, ali se terta ali ters sadi in pšenica seje po merzlih planinah, kjer komaj betvice trave zraste, ali pa po krajih, kjer je bolj topel zrak in ugodno podnebje.

Iz tega sledi, da moramo dobro poznati ne le raznih delov zemlje, njene lege in podnebja ali zraka, temuč je treba tudi vedeti, ktere rastline v tej, ktere v drugi zemlji najbolj storijo, da se z dobičkom obdelujejo. Ravno tako je treba pomisliti okolščine, razmere in lastnosti krajev, da se žival redi z dobrim plodom in haskom. Kakor rastline in živali raznih stvari potrebujejo iz zraka, da zamorejo obstati in živeti, tako jim je tudi treba mnogoverstnih redivnih drobcev iz matere zemlje, da zamorejo čversto napredovati. Zató bomo sedaj pregledali razna zemljišča, da jih bolj spoznamo.

Kakor so četveri poglavitni vetrovi, ki od četverih krajev pihajo, tako so čveteri kraji, ki naša zemljišča obdajajo; zato pravimo: ta kos zemlje leži proti jugu, uni je na severnem, tretji na vzhodnjem, četerti na zahodnjem kraju; tako ločimo lego od lege naših zemljišč.

Kdor se opoldne z obrazom proti solncu oberne, ima pred seboj južni ali topli, za herbtom severni ali merzli, na levi roci vzhodnji, na desni pa zahodnji kraj; na vzhodnji in zahodnji strani bo več ali manj toplo ali merzlo, ako namreč zemljišče bolj proti jugu ali severju visi.

Vse rastline, od merzlih krajev donesene, po južnih dobro storijo; nasproti pa se iz južnih krajev v merzle prenesene slabo obnašajo, ali celó poginejo, ako jim posebno skerbno ne strežemo. Zato je treba dobro premisliti, ktere rastline se v tem ali onem kraju naj bolj obnašajo, in ktere vsi sosedge, vsa občina s pridom oskerbuje; po tem naj se ravna vsak ptujec, ki se na novo kam preseli, da se v veliko škodo ne zavalí.

Po merzlih krajih in planinah raste planinska trava, ki se popase; ináče pa pokriva tudi prepreno nizko borovje nektere planine in kraje, ker mraz in ostri vetrovi ne pripuščajo, da bi gozdno drevje visoko rasti zamoglo, in se torej le kake 3, 4 do 5 čevljev visoko po zemlji razprostira. Od takih krajev ne bomo govorili, temuč le od tistih raznih krajev in leg, kjer se večidel vdomaçene rastline navadno obdelavajo. Da se ta reč še bolj razjasni, omenimo najpred rastline, ktere po najmerzlejših krajih dobro storijo, po tem one, ktere v toplejših, in zadnjič take, ktere po vročih krajih vspešno rastejo. Tako bo vsak lahko previdel, da, kjer že kako pleme ne stori po toplem kraju, še bo veliko manj dobro djalo po merzlejem. Se vé, da se ne morejo mnoga plemena rastlin naštevati, ker jih je preveliko tisoč, ampak le najkoristnejša bomo ob kratkem imenovali.

Po *merzlem kraju* in legi se sledeče rastline dobro obnašajo, za

Kermo: Tratna masnica (Schmiele), timotejka (Timotheusgras), travna ljulika (Lolch, englisches Raigras), pahovka (Glatthafer, französisches Raigras), močvirska sladika (Mannagrass), bela detelja (Kricklee, Repens weissblühend) itd. **Žita:** oves, jara réz.

Gozdno drevje: Mecesen (Lerche), smreka (Fichte), jelka ali hojka (Tanne).

Po *hladnih krajih*: so razun že zgoraj omenjenih rastlin, za

Kermo: Lisičji rep (Wiesenfuchsschwanz), pesja trava (Knaulgras), Štajerska detelja (Kopfklee, Steierklee), detelja bela in rumena (Krichklee weiss- und gelbblühend), turška detelja (Esparssette) itd.

Zelenjad: Zelje, repa, korun ali krompir.

Žita: Jara pšenica, zimska rež, grahora (Wicken), grah (Erbsen), leča (Linsen).

Vertnerastline: Česen, šnitlek (Schnittlauch), čebul, repa, rona in kapus.

Kupčijske rastline: Lan, konoplje.

Sadje: Jabelka, hruške, črešnje in slive ali češplje.

Gozdno drevje: Breza, jelša, verba, gaber, hrast, trepetlika (Espe), javor (Ahorn), jagned (Papel), jesen (Esche), lipa, brest (Ulm), bukev.

Po *zmerno toplem kraju* vse že imenovane, in še sledeče za

Kermo: Meteljka (Luzerne), papeževa repa (Topinambur).

Žita: Zimska pšenica, ječmen, fižol, bob, cizara, čičerka, proso, ajda.

Vertnerastline ali sadeži: Vugorki, krastavci ali murke (Gurken), selar (Selerie), hren.

Kupčijske rastline: Pesa (Runkelrübe) hmelj, gorčica (Rüps), mak, cikorija (Cichorie), tkavske ščetice (Weberkarden), brošč (Krapp), hren, onež (Anies), kumina (Kümmel).

Sadje: Orehi, ribiž (Johannisbeer), maline, kosmatinka (Stachelbeer), murve.

Gozdno drevje: Kostanj, akacija.

Po *toplih krajih* in legah so še mimo že omenjenih za

Kermo: Buče ali tikve.

Žita: Koruza, cizara, grah itd.

Kupčijske rastline: Sirek (Sirk), tobak, žefran (Saffran), rabarbara (Rhabarbara), sladič ali sladki koren, (Süssholz).

Sadje: Breskve, marelice ali aprikoze, nešplje, oskorži, grozdje ali vino.

Po *jako toplih krajih* našega cesarstva se vse že

imenovane rastline dobro obnašajo; al razun unih še tudi te veliko dobička donošajo: Laško pšeno ali rajž, dinje (Melonen), smokve ali fige, mandeljni, oljka, pomeranče, limone itd.

Iz tega se lahko vé, ktere rastline se s haskom obdelavajo po raznih naših krajih in legah. Ako bi tedaj kdo hotel koruzo pridelavati, pa ne vé, ali jo bode dobro zadel ali ne; naj opazuje, ali terta vselej ali vsaj po stenah in brajdah razpeljana dozarja. Ali če bi hotel hmelj saditi, naj pazi, ali pšenica popolnoma dozori. Kjer grozdje dozori in se vino prideluje, zamorejo se vse tiste rastline oskerbovati, ktere so v oni versti imenovane. Kjer pšenica obrodi, gleštajo se z dobrim vspehom vse v oni versti omenjene rastline. Nasproti pa ne bi kazalo, tam koruzo in vino pridelavati, kjer komaj pšenica in hmelj stori. Pa še to gre pomisliti, ali niso pogostoma pozni spomladanski ali zgodnji jesenski mrazi navadni, ali pa celo preostre zime; kar bi dostikrat ves up uničilo, in veliko kvara naredilo.

Goveja živina in konji se povsod dobro čutijo, naj že bo naše zemljišče v toplejem ali merzlejem kraju, le ovce in koze ne prenašajo velikega mraza. Svinje pa so najboljše, ne v premerzlem, niti v prevročem kraju. Perutnina je povsod zadovoljna, same kokoši ljubijo toploto, zato so rade celo po izbah ali sobah, kar pa ni lepo niti snažno; v hlevih pri govedi naj so, ako nimajo kurnjaka.

Karpi ljubijo bolj tople, a ščuke (Hechten) in postervi (Forellen) pa bolj hladne ribnike, potoke in struge.

Predno ta sestavek sklenemo, poglejmo naše zemljišče, ali leži v ravnini, ob bregu, ali celó na bregu, in dalje, ali se razprostira proti jugu, severju, vzhodu ali zahodu; tudi to je važno. Če je v bližini, kjer prebivamo, visok hrib ali gora, zapazimo, da je na nji vedno hladneje, celo merzlo — pri nas v ravnini ali dolu pa ne. Ravno tako čutimo, da je na južni strani, kjer poldansko solnce sije, vedno topleje, kakor pa na severnem kraju. Zato koruza, vinska terta in še druge rastline po toplih južnih krajih dobro obrodijo, naj rastejo na ravninah ali po bregih;

ko bi se pa gojile po severnih, merzlih krajih, ne bi ne rastle, niti sadu prinašale. Tam merzla sapa vleče, in vetrovi ostreje pihajo, rastline pa zgolj toploto ljubijo.

§. 15. Naprava zemljišč.

Zemljišče je ali mokro ali suho. Mokro je, ako voda zastaja, in se zemlja ne dá obdelovati, tudi dobička ne donaša, ker mokrota vse rastline zatopi. Po takem zemljišču se morajo grabni ali jarki narediti, da se voda odceja in zemljišče osuši. Še bolj pa je, iz gline narejene cevi 3 do 4 čevlje globoko v ozke jarke položiti, jih dobro skleniti, in v glavni potok, kjer najnižje leži, napeljati, tu pa zadnjo cev s prepletanim svilom ali drotom zadelati, da le voda skoz more, ne pa žabe ali kaj drugega. Ta zadnja cev naj se s kamenjem obzida, da dalje terpi; po tem se ves jarek zadela. Po tem takem zgoraj rastline dobro napredujejo, se da voziti, orati, kopati, saditi in veliko več pridelati. Vse to stroške berž poverne, posebno če gospodar s svojimi ljudmi to delo opravi.

Ako bi se pa tako zemljišče ne dalo osušiti, naj se vsaj nekaj merve ali kerme prideluje z močvirsko sladiko in več enakimi rastlinami, ktere mokroto prenašajo; sicer pa je treba verbe, jelše, topole saditi, še celó hrastje po krajih dobro stori.

Za jako močvirne kraje niso konji; ti morajo terdna tla imeti, da se ne vgrezavajo; tudi ovce in koze niso na svojem mestu, ker rade bolehajo, temuč govedi in svinje; pa še goveja živina mora soli in drugih zdravil dobivati, da ne zboli.

Če je pa zemljišče suho, zna biti skalnato ali pečevnato, kremenato, peščeno ali persteno. Vemo, da morajo rastline dovolj živeža imeti, če jih hočemo s haskom obdelovati. Kjer je gola skala ali pečina, ne bo nobena rastlina obstala, ker živeža ne najde; druga pa je, če bi se na tak kraj zemlje ali persti nanosilo. Kjer pečino 2—3 čevlje zemlja krije, in je kraj zadosti topel, zamore se izverstno vino pridelovati, če se primerne terte zasadijo; ali pa naj se nasadijo breza, mecesen, smreka, hojka ali jelka, kostanj, da kraj ne bo brez dobička.

Samonjaki, to je, posamezno kamenje po vinogradih, travnikih ali njivah, se mora izkopati ali izstreljati, da zemljišče več koristi. Sicer pa naj bo gozd; in takrat gre zemljo zrahljati, in gozdna semena posejati, če ne kaže ali se ne prileže kraj bolj za sadunosnik. — Apneno zemljo murve jako ljubijo, ter donašajo veliko veliko dobička; listje je za svilorejo, sadje za žganje ali žganico, les za mizarsko in drugo rabo, po listji še celo ovce nežnejo volno dobijo! — Po kremenatem zemljišču, kjer je nekaj zemlje ali celo perstenine, gozd dobro stori, pa tudi sadunosnik, po toplem kraju naj bo vinograd. Kjer je pa več zemlje, kakor kremenca, je zemljišče prikladno za rež, oves, ajdo, korun ali krompir; v močnejši, bolj težki zemlji, in toplejih krajih tudi koroza dobro pljenja.

Kdor po kremenatih krajih z voli ali kravami vozari, naj jim na vsak razcepljeni parkelj močno železno ploščico pribiti dá. Ta ploščica pa mora po parklju zavihana biti, da se po kamenji ne ranijo.

Po krajih, kjer je nanesenega peska ali razpadlega peščenega kamenja, dá se jelka in bor saditi, po nižinah pa smreka in bukev; če se listje ne grabi, bode se zemlja zboljšala, in vse drevje čversteje rastlo. Po peščenih krajih vsa živad dobro napreduje, če le dovolj kerme ali klaje dobiva.

Kjer je dobra, zdrobljiva zemlja ali celó perstenina, tam vsaka rastlina rada raste, da ima le zadosti toplote in vlage, in je zemlja dovolj globoka, mastna in močna. Tudi vsaka žival je tu na svojem mestu, se dobro redi in veliko dobička donaša.

§. 16. Vlažna zemljišča.

Vlažna zemljišča se v tri verste delijo, in sicer v takošna, ktera so jako vlažna, pa vendar ne tako mokrotna, da bi jih z oralom ne mogel obdelovati; v drugo vrsto pridejo srednje vlažnosti; v tretjo pa suha.

Po vlažnem zemljišču prve verste se dobro obnašajo rastline ali travine za kermo: tratna masnica, močvirska sladika, timotejka in še več drugih. Pernate rastline za mervo so: štajarska detelja, in grahora ali grahorca.

Zelnate rastline dobro storijo: glavati kapus, koleraba, in sploh zelje.

Žita: Oves, jara rež, in jara pšenica.

Sadje: Slive in jabelka.

Kupčijske rastline pa nobene.

Gozdno drevje: Verba, jelša, topol.

Taka zemljišča se morajo vsikako na suho djati, da bodo veliko več koristila. Že smo slišali, da se po vrezanih jarkih in vodotokih močvirja, luže in torej tudi prevlačna zemljišča osušijo, če se voda odpelje. Taki vodotoki, ko so skopani, se potem z okroglim kamenjem ali lesom, posebno jelševim, ki v vodi dolgo terpi, napolnijo, in z zemljo poravnajo; ali pa s kamenjem ali dobro ožgano opeko zidajo; ali pa, kakor smo že večkrat opomnili, se cevi iz gline položijo, toda tu ni treba širokih jarkov, le toliki naj so, da se delo dobro opravi, in da jarek ima s položenimi cevmi primeren pad, in voda naravnost teči zamore. Po tem se jarki, ki so po 2, 3 ali 4 čevlje globoki, kakor namreč pad nanaša, popolnoma zaspó; nad njimi se vsako delo brez ovir opravlja, voda pa odteka v glavni odperti potok, ki mora najglobokejši biti. Toda jarki morajo 5 do 10 sežnjev narazen biti, če je vlaga obširnejša, ali dalje sega. Če bi pa po tem zemljišče presuho postalo, treba je v glavnem potoku luknjo zadelati, dokler ne zadobi primerne vlage.

Take cevi v posebnih opekarnicah ali ceglenicah delajo; tudi lončarji jih narejajo, ali draži so.

Na zemljišču druge verste ali srednje vlažnosti, kjer je cmokaste zemlje in peska vmes, vse vdomačene rastline dobro storijo, naj se le umno sejejo in oskerbujajo; tudi žito plenja.

Na suhem zemljišču, kjer je več peska in prodca ali kremenca, tam se dobro obnašajo sledeče rastline;

Trave: Pesja trava, timotejka.

Pernate rastline: Turška (Esparsetto), nemška (Lucerne) in štajarska detelja.

Žita: Oves, leča, rež.

Sadje: Črešnje, mandeljni, murve.

Gozdno drevje: Smreka, breza, bor (Fähre), akacija.

Da nektare rastline dobro storijo, če ravno niso na pravem mestu, je za nas velika sreča. Kako žalostno bi bilo, ko bi se vsaka rastlina na tenko držala svoje narave ali natore, in rastla le po tistih krajih, kamor jo je modri Stvarnik v začetku zasadil. Mnogo sadja, žita, korenstva, še celó nekih živali ne bi imeli! — Zato pa že zadostuje mnogim rastlinam, da jim, kolikor je mogoče, primerne kraje odločimo pa lepo oskerbujemo žival, kateri suha in srednje vlažnosti zemljišča prav služijo in teknejo.

§. 17. Zmožnost ali globokost zemlje.

Vemo, da nektare rastline prav globoko v zemljo poganjajo korenine, kakor: meteljka ali lucerna, pesa, terta, hruška, hrast, hojka itd. druge pa ne, kakor: pšenica, rež, proso, slive, smreka itd. Po takem je potreba raznim rastlinam razne globoke zemlje, če hočemo kaj pridelati. Zunanja, poverhna zemlja nas pa mnogokrat goljufa, zakaj komaj smo jo eno ped prerili, že smo na skali ali kremenu, ali pa je na istem zemljišču več sežnjev globoko dobre, redivne ali žive zemlje. Tej razni globokosti zemljine ali perstenine se pravi: zmožnost ali globokost zemlje.

Večidel rastline storijo korenine 3—12 palcev dolge, samo drevje in še nektare druge rastline poženó več čevljev dolge korenine. Jako malo je takih rastlin, ktere globoko segajo v zemljo s koreninami, pa se vendar tudi še dobro obnašajo po plitvem zemljišču: zakaj sila kola lomi; treba jih je za živež ljudem in živali, torej se morajo, kakor se dá, pridelovati. Dobro bo vedeti, ktere rastline kratke, ktere daljše, in ktere najdaljše korenine poganjajo, da se po tem zamorejo s pridom obdelovati.

I. Na plitvem zemljišču 6 palcev globokosti dobro storijo.

Trave: Pahovka, tratna masnica, pesja trava, lisičji rep, timotejka, travna ljulika.

Pernate rastline: Detelja bela, rumena, štajarska.

Zelnate rastline: Koleraba, glavati kapus.

Korenstvo: Krompir, papeževa repa, repa.

Žita: Pšenica, reč, proso, ječmen, koruza, oves;
manj dobro: ajda in leča.

Vertne rastline: Solata, česen, redkev, čebul,
selar.

Kupčijske rastline dobro napredujejo; tudi
sirek.

Sadje: Jagodno (slabo), ribiž, kosmatinke, črešnje.

Gozdno drevje: Smreka, breza, bukev (slabo),
akacija (slabo).

II. Na zemljišču 12 palcev globoke zemljine

rastejo vse rastline rade, ktere so zgorej omenjene,
in še sledeče: pernate rastline; manj dobro turška
detelja.

Korenstvo: dobro, in vsa repna plemena: repa,
rona, pesa, korenje.

Žita: vsa dobro.

Pernate rastline: Grahora, bob, grab, cizara,
leča, fižol.

Vertne rastline: Dinje, glavati kapus ali
zelje, koleraba, planinski kapus ali karviol, repa,
rumena, rudeča, bela, peteršilj.

Kupčijske rastline: Lan, konoplje, pesa
sladkorna, gorčica, mak, cikorija, tkavske ščetice,
brošč.

Sadje: Murbov pritlikovec, črešnje (precej dobro).

Gozdno drevje; Za nizek gozd: breza, bukev
in hrast (manj dobro).

III. Na zemljišču nad 12 palcev globoke zemljine

se dobro obnašajo vse rastline, ktere na plitvem
zemljišču in srednje globoke zemljine vspešno rastejo,
za njimi pa za

Kermo: Meteljka ali nemška detelja (lucerna).

Žita: vsa izverstno.

Vertne rastline: Hren, in vse druge.

Kupčijske rastline: Sladič ali sladki koren
(Süssholz), rabarbara, vino, hmelj.

Sadje: Jabelka, hruške, slive, črešnje, višnje,

orehi, murve, breskve, marelice, kostanj, mandeljni, smokve, oskurši, oljka.

Gozdno drevje: Bor, mecesen, jelka, breza, verba, bukev, jelša, topol, javor, jaged, jesen, lipa, kostanj, akacija.

Po tem obrisu si vsak gospodar lahko za svoje zemljišče izvoli rastline, ktere so njegovemu kraju in globokosti zemljine primerne, da jih skerbno obdeluje in si dohodke pomnožuje.

§. 18. Spodnja zemlja ali podzemljišče.

Že smo videli razna zemljišča in njih poverhno zemljo pregledali; sedaj pa bomo spoznavali podlago ali podzemljišče, katero je pod zgornjo zemljo. Spodnja zemlja veliko pomenja. Le pomislimo sledeče: Kedar dolgo dežuje, ali se zemljišče z napeljano vodo napaja, ne namoči samo poverhne, zgornje zemlje, temuč tudi spodnjo, in čem globše je rahla, tem dalje in globše jo namaka in vlažno dela. To vlago rastline po svojih sesavkah: nežnih koreninicah iz zemlje vlečejo in pijó, deloma pa tudi v podobi soparjev, ktere zemlja izhlapuje, po steblih in perji ali listji serkajo, in dolgo čverste ostanejo, še celó o suši, ko delj časa ne dežuje. Gotovo bi se kurno deržale, če bi v spodnji zemlji vlage ne imele.

Podzemljišče pa je ali kamnato ali persteno. Kamnato utegne biti skalnato ali samo iz večih kamnov, samonjakov, obstoječe, ali tudi z manjšimi kamni nemešano; ali pa je prodnato in terd pesek. Persteno podzemljišče pa zna biti lapornato, ilovnato ali peščenica. Če je podzemljišče pečina ali skala, lapor ali terda, težka ilovica, ni nič prida, ker voda na zemlji zastaja in zemljišče mokrotno nareja, in če je zgornja zemlja še plitva, je tem slabeje, ker ga korenine ne morejo preriti; le močne korenine drevs zamorejo sem ter tje v laporji ali ilovici dalje segati in poganjati. Več vredno je prodnato podzemljišče, ker tu tudi slabeje rastline svoje korenine lože razširjajo, in voda na vse kraje pride; tako podzemljišče je tem boljše, čem več je persti pimešane. Najboljše podzemljišče je rahla peščenica,

ktera rada sprejema in prepušča vodo, in se korenine rastlin lahko razprostirajo na vse kraje.

§. 19. Pomešana zemlja in njeni deli.

Dosehdob smo se prepričali, da zemljišča niso vsa enaka, in da še ni zadosti samo poverhno zemljo pogledati, na priliko: močvirje, lužo, mokrotno ali suho zemljišče, temuč treba je tudi poznati ga in vedeti, iz katerih delov da obstoji in kako je pomešano. Saj vemo in vidimo večkrat na majhnem prostoru mnogo raznih delov zemlje namešane. To se kmalo vidi, da se le globokeje koplje ali orje.

Koristno bo tedaj poznati zemljišča polska in vinogradska, da jih vemo popravljati, in potlej več dobička dobivamo. Imenujemo zemljišča po tistih delih, katerih je največ v zemljišču, kakor: peščena ali prodnata, ilovnata, apnenasta itd.

Poglejmo te razne zemljine posebej.

Peščena zemlja zamore iz tako drobnega peska biti, da ga s prostimi očmi ločiti ne moremo; ali pa je ilovica namešana z letečim peskom, kterega veter nese. Taka zemlja je rahla, se ne dá v cmoke stisniti in se lahko obdeluje; barve je rumene ali sive, in po mnogih krajih najti; je pa tem rahleja, čem manj je ilovice v njej. V taki zemlji rada raste vsaka rastlina, ktera ljubi rahlo zemljo, posebno takrat, če je zemlja dobro gnojena in primerno vlažna; sicer pa dobro storijo trave: pesja trava, masnica, timotejka.

Pernate rastline: kratka detelja in štajerska detelja.

Korenstvo: Repa, korun ali krompir, papeževa repa.

Vertne rastline: vse.

Žita: Rež, oves, ječmen, koruza, proso, ajda, leča.

Kupčijske rastline: Lan, žefran, brošč, sladič ali sladki koren, cikorija, hren, terta ali ters.

Sadje in gozdno drevje: vsake baže.

Ilovnata zemlja ali ilovica je po vseh lastnostih peščeni ravno nasproti. Ilovica služi lončarjem, ki vedó razne reči iz nje narediti, ker se dá z vodo

pomočena dobro izdelovati, suha pa se močno uterdi. Ilovico je težko obdelovati, zato se tudi težka zemlja imenuje; malo ima peska namešanega; barve je vendar razne, kakor je namreč več ali manj druge zemljine primešane v njej, in sicer je rujava, rudeča, črna ali siva. Ilovica in sploh težka zemlja je vedno merzla, in če se tudi močno gnoji in rastline skerbno obdelujejo, še vendar ne donšajo popolnih pridelkov. Najbolje še storijo

Trave: Travná ljujlika, tímotejka.

Pernate rastline: Štajerska detelja.

Žita: Pšenica, oves in grahorica ali grahorka.

Korenstvo: Repa slabo, razun o jako skerb-nem obdelovanji.

Kupčijske rastline: Nobena dobro; gorčica v sili.

Sadje: Jabelka.

Gozdna drevesa: Hrast, bor.

Težka zemlja ima dva dela ilovice in en del peska; rahleja bi bila, če bi imela dva dela peska in en del ilovice; najboljša pa bi bila, ako je polovica ilovice in polovica peska. Na taki zemlji vse rado raste, naj je le zadosti gnojena, globoka, topla in primerno vlažna; tudi terta, turška detelja in murve veselo rastejo. Da bo pa ilovka za polje in vinograde bolj rahla, navozi lehke in rahle zemlje, kakor peščenke, apnenke, laporja, in vse to ž njo dobro zmešaj. Ne straši se ne njiv ne vinogradov tako popravljati, če so tudi velika zemljišča. Vsako leto naj se nekaj popravi; s časom boš vse njive in vinograde zboljšal, in stroški se ti bodo bogato povračali.

Apnena zemlja je lahka in rahla in šumi, če vode vliješ na njo. Barve je navadno sive ali bele, kakor apno, s katerim je večidel zmešana. Raste na njej vse, kar v peščeni zemlji dobro plenja, posebno izverstno stori terta, turška detelja, murve, oljka in černikasti bor.

Zgolj apno ni pripravno za obdelovanje, kakor gola ilovka ali goli pesek ne. Če je pa zemlja iz vseh treh baž zmešana, postane pa prav rodovitna za vsak pridelek.

Poboljšati se da, če jej ilovnate persti ali ilovnatega laporja primešaš. Tako zemljišče gnoj hitro povzije; torej se mora pogosto z mastnim in močnim gnojem gnojiti. Črna zemlja, tudi živa perst imenovana, naredi se iz odpadkov žival in rastlin, ki zgnijejo in se vperstenijo. Žita rada poležejo, če je preobilno černe ali žive persti na njivah, je pa teža ali leža, kakor je namreč več ali manj ilovice ali peska primešanega. Vidi se večkrat rudeča, kedaj tudi rujava ali rudeče-rumena zemlja, to je železnata zemlja, ki je vedno hladna. To železnato zemljo si moramo misliti v zemlji razširjeno kot rijo na železju. V taki zemlji vse raste, posebno pa: grah, fižol, bob, cizara itd. manj pa take rastline, katerim apnena zemlja streže.

Ako vse rastline na omenjeni zemlji ne rastejo, mora se druge zemlje navoziti, in dobro zmešati, kakor smo že o ilovki slišali, ter dobro gnojiti in obdelovati; potem bodo tudi take rastline rađe rastle, ktere brez primerne zemlje ne bi storile.

Perstenina (humus) se nareja iz zgnjatih rastlin, gnoja, scavnice, živali in njih strohnelih ostankov. Vse te reči se po naravi ali umetno v zemlji razdelé, z vodo razvežejo, razkrojijo in rastlinam živeža dajejo. Perstenina je rodovitna, če ima v 100 funtih zemlje 4 funte perstenine; če je je pa samo $\frac{1}{4}$ funta v njej, je nerodovitna. Perstenina je černo-rujava, gobasta, lahka in drobljiva, in je skoraj povsod razširjena; v starih votlih verbah in po gozdih pod mahom je je navadno videti. Od take perstenine se redijo gozdi, sadunosna drevesa, trave po travnikih in pašnikih; po dobrih njivah in vinogradih je od daleč poznati; zemlja je bolj temne barve in ima duh skoraj enak, kakor je po pivnicah ali kletih. V rodovitni perstenini vsaka rastlina izverstno raste, v nerodovitni pa kumerno, še celo pogine. Zato je treba skrbeti, da se perstenina povsod ohranjuje, kjer se želi, kaj pridelati; kjer je manjka, tam se z gnojem najbolj nadomestuje.

Konečno naj se še omeni šota in mah. Šota se naredi na takih zemljah, iz katerih se voda odtekati ne more. Po takih zemljah raste le bičje, ločje,

mahovje in druge malovredne rastline. Take rastline posahnejo, popolnoma spersteneti pa ne morejo, ker so vedno v mokroti. Kedar se ti nezgnjiti ostanki s podzemeljsko smolo in s perstenino sternejo, naredi se šota. Šota se reže za kurjavo, in je tudi dober gnoj. Ako še ni zgnjita, izreže se v večih kepah, in se po tem v podobi opek more posušiti. V Ljubljanski okolici imajo šote dovolj za mnogo let. Ž njo so že pred 50 leti v fabriki kurili, kjer se bele lončene posode izdelujejo; a sedaj se tudi rabi, da se kurijo peči in ognjišča. Mora pa biti dobro suha, in ne sme v sebi imeti zemlje ali peska primešanega; taka je posebno dobra in zdatna za kurjavo; gori rada s plamenom, zderži dolgo v žerjavici, in daje lehek pepel. 20 centov take suhe, dobre šote zaleže toliko, kot en seženj bukovih 22 palcev dolgih derv, in je na pol cenejša.

Za gnoj je pa kakoršna koli šota dobra, naj se je le nanosi mesto druge zemlje na gnojišče po 3, 4 palce visoko, ter z apnom potrosi in z gnojnico poliva, da prej strohni in zgnije.

Če se tako zemljišče, kjer je pred šota rastla, po jarkih posuši, zgnijejo vse rastline in če je še kaj zemlje zmešane, je tem bolje in se imenuje taka zemlja: mah ali mahovje. Mah ima precej perstene, večkrat 30 funtov v 100 funtih zemlje, in je černe barve. Po takem bi morala taka zemlja najrodovitnejša biti, a vendar ni, ker je raznim rastlinam raznega živeža treba, čist mah pa ga nima; k temu je še taka perstenina prerahla, gobasta, da se rastline ne morejo vkoreniniti.

Šotnata in močvirna zemlja je samo za travnike; sicer pa raste na njej: jelša, topol, verba.

§. 20. Razne rastline.

Rastline so s tenkimi cevkami navdane stvari, ktere od znotraj rastejo, pa nič ne občutijo. Učeni štejejo že čez 100,000 popolnoma razločnih rastlinskih plemen. Rastline živé, po razločku plemen, neke veliko sto let, druge le nekte dni ali kake ure.

Vnanji deli rastline so: korenine, deblo, steblo ali bilka, perje ali listje, cvet, sad in seme; notranji pa: steržen, les, koža in skorja. V vseh teh se najdejo cevke, po katerih se muzeg ali sok pretaka. Lika je tisti del, ki se mnogoverstno vpodobi in razteguje, ki popke nareja in deblo kviško poganja. Iz like raste belak, berstje, veje in perje. Sok se v rastlini pretaka, brez soka vsaka rastlina konec vzame.

Mi delimo rastline: v travne, žitne, sočivne, kupčijske, sadne in gozdne.

I. Travne rastline.

Trave, ktere nam mervo ali kermo za živino dajejo, so ali pernate ali zelnate. — Travne rastline so kratko žilnate, in 2 do 4 palce globoko v zemljo korenine poganjajo, zatorej prav za plitva zemljišča; poženo pa iz mnogih kratkih korenin ravna stebila z ozkim perjem, na verhih storijo cvetje, in imajo seme v klasji, kakor: pesja trava, timotejka, travna ljulika, pahovka, močvirska sladika, lisičji rep, masnica itd. Pernate ali zelnate rastline rastejo z ravnim korenem globoko v zemljo, in tam najbolj storijo, kjer imajo globoke rahle zemlje; zunaj poženo mnogo krajšega ali daljšega, širokega ali ozkega perja, semena pa imajo po verhih ali ostih ali pa v perjinem kotu.

Pernate rastline so: kratka detelja, bela, rumena in rudeča. Vse te storijo 4 do 7 palcev dolge korenine; potem štajarska detelja, ki sega 9 palcev globoko v zemljo; nemška detelja ali meteljka 3 do 6 čevljev, turška detelja 2 čevlja, grahorica 9 palcev, koleraba 4 do 7 palcev.

Koleraba stori zunaj na kocenu koren ali mesnato kroglo ko repa, in nam daje dobro jed.

Buča požene 7 palcev dolge korenine, in donaša prav velik sad.

Vse korenstvo dela večje ali manjše korenine; tako: korun, ki sega v zemljo 9 palcev, papeževa repa in navadna plošnata, bela repa 8 palcev, pesa 18 palcev itd., zato jim je treba tudi tolike globoke rahle zemlje, da se s pridom obdelujejo.

II. Žita.

Žita nam dajejo zernje; z zmletim zernjem se živé ljudjé, pita živina, pa tudi ptice ga rade zobljejo.

Stebelnata žita, ki 3 do 6 palcev globoko korenine v zemljo poganjajo, imajo razun koruze v klasovji zernje, po stebelu pa ozko perje. V klasji imajo zernje: pšenica, rež, ječmen; v latji pa oves, proso in ber; koruza v strokih zori, ajda pa ostro voglato zernje ima. Vse te rastline se dobro obnašajo v plitvi zemlji.

Pernate rastline storijo 7 do 12 palcev dolge korenine, in imajo po stranskih panogah na verhih svoj sad v luščinah kakor: grah, leča, grahora, fižol, bob, vse sočivje itd. Te rastline se morajo v srednjo globoko zemljo, tedaj najmanj 12 palcev globoko zemljo sejati in saditi.

Žita so ozimina in jarina. Ozimina se v jeseni seje: pšenica, rež, ječmen itd. To njih natora tirja, sicer bi prepozno dozorela, ali slabo obrodila. Jarina se pa spomladi seje kakor: jara pšenica, jara rež, koruza, jari ječmen, oves, proso, grah, leča, fižol, grahora, ajda in vse sočivje.

III. Vertne rastline.

Vertne rastline ljubijo globoko, rahlo in dobro gnojeno zemljo; za to pa nam stroške hitro poverneje s korenjem, perjem in sadjem.

Med temi so nektere dišeče, kakor: šnitlek, čebul, česen. Te rastline segajo s koreninami v zemljo 4 do 6 palcev globoko, peteršilj 18 palcev, selar 8 palcev, hren pa 2 do 3 čevlje.

Druge nam korištijo s korenjem, kakor: krompir, papeževa repa; njihove korenine grejo 9 palcev globoko v zemljo, bela repa 8 palcev, rona 12 palcev, korenje ali merkvice 18 palcev, redkev pa 9 palcev.

Pravo vertno zelišče nam daje: glavnati kapus ali zelje, planinski kapus ali karviol, koleraba; vse te rastline storijo korenine 4 do 7 palcev dolge, solata 4 do 6 palcev, biluš ali špargelj pa 2 čevlja. Vertne buče ali tikve in dinje 7 palcev, krastavci ali murke pa samo 4 palce.

IV. Kupčijske rastline.

Kupčijske rastline so vse razun sirka pernate, poženo pa korenine globokeje ali plitveje v zemljo po raznem plemenu. Ker se večidel za prodajo obdelujejo, zato jih tu imenujemo. So pa sledeče:

Predivnate rastline: lan in konoplje; lan stori korenine do 10 palcev dolge, konoplje pa 12 palcev..

Oljnate rastline: ogerščica in goršica, obe rastete 9 palcev globoko v zemljo, mak pa 12 palcev.

Dišeče rastline: hmelj požene korenine v zemljo 3 do 6 čevljev globoko, hren 2 do 3 čevljev, žefran pa 10 palcev.

Barvina rastlina: brošč, raste 3 čevlje globoko.

Zdravilne rastline: Sladič ali sladki koren in rabarbara; prva sega 4 do 7 palcev globoko v zemljo, druga pa 4 do 7 čevljev.

Pomešane kupčijske rastline: cikorija gre 2 čevlja v zemljo, pesa za sladkor ali cukar 18 palcev, tabak 12 palcev, sirek za metlje 6 palcev, tkavske ščetice pa 9 palcev.

Vse kupčijske rastline ljubijo srednje globoko zemljino, pa prav globoko živo, rodovitno zemljo in treba jih je jako skerbno obdelovati.

V. Sadje.

Sadje, katero uživamo, je pečkavnato kakor: jabelka in hruške; (oboje potrebuje 4 čevlje globoke zemlje); ali pa košče v nate, kakor: črešnjje, ki segajo 2 do 4 čevlje globoko v zemljo; slive, breskve, marelice, oljke, mandeljni 2 do 3 čevlje; orehi 4 do 5 čevljev, kostanj pa 3 do 4 čevlje.

Jagodni sad: jagode, ki gredo 4 do 6 palcev v zemljo s koreninami, maline 12 palcev, ribiz 12 palcev, kosmatinke (Stachelbeer) 12 palcev, murve 4 čevlje, smokve 3 do 4 čevlje, terta 2 do 3 čevlje.

VI. Gozdno drevje.

Gozdno drevje je terdega ali mehkega lesa; po listji pa je šilasto ali iglato in listnato. Za mehki les se ima vse šilovje, kakor: smreka, ki raste en čevelj globoko v zemljo, jelka ali hojka,

bor in mecesen, vsi 4 čevlje; mecesen se tudi terdemu lesu prišteva, ker dolgo terpi in terd les daje.

Listovci mehkega lesa so: verba, trepetlika, topol, jagned, stalnica, lipa, kostanj; teh korenine segajo 4 čevlje globoko v zemljo.

Listovci terdega lesa so: breza, jelša, bukev, javor, jesen, brest; ta drevesa segajo s koreninami 4 čevlje v zemljo, hrast 4 do 6 čevljev, akacija pa 3 čevlje.

Izmed vseh dreves samo smreka najplitveje zemljo za ljubo ima; vse drugo drevje pa želi globoko zemljo 3 do 6 čevljev, in kjer najde rodovitno globoko zemljo in primerno podnebje, stori tudi do 8 čevljev dolge korenine v zemljo in vedno čversto raste.

Iz vsega, kar smo povedali, se lahko sklepa, koliko rodovitne globokosti mora biti zemlja, da ta ali una rastlina rada raste in nam dobička donaja. Vse rastline sicer divje rastejo, ali pri toliki množini ljudstva bi vendar lakote pomerli, ako bi jih sami ne sejali, sadili in primerno oskerbovali, da nam boljše in večje pridelke za živež donajajo. Zato pa se mora zemlja pripravna narejati, da rastline v njej vspešno rastejo in obilno sadú donajajo.

§. 21. Gospodarsko orodje.

Pred sto in sto leti so zemljo krili gozdi in močvirje, kjer se je le zverina zderžavala, zemlja pa nič dobička ne donajala. Te puste kraje so pogosto menihi v dar dobili, so jih zboljšali, gozde in šume posekali, izkerčili, poravnali, močvirja posušili, in s tem vse predelali v rodovitno polje, koristne travnike, bogate vinograde, lične sadunosne drevorede in izverstne verte. Ravno tako je še dan današnji mnogo takih krajev, ki nam nobenega haska ne donajajo, dokler jih ne prenaredimo. Zato je treba vodo odpeljati, šture izkerčiti, kamenje odstraniti, globočine zasuti in poravnati, zemljo zrahljati in prekopati, močno pognojiti, vode na suho zemljo napeljevati itd. Da se ta dela opravljati zamorejo, potrebno je razno orodje, kakor:

olovnica ali šrotvaga, seženj, žaga, sveder, klešče, nož, jeza ali sodarski stol, dletvo, tepača, sekira, brus, pila, motika, kladivec, macelj, kavelj, vzdigavec, lopata, železni kol, gare, tolige, kola, lestvica, lojtre, sod za gnojnico, blanje in deske, vožeta, verige, zavor, sani, oralo, razrušnik, osipalnik, brana, val itd. Vse te reči in še več enakih so nam tako potrebne, kakor so nam bistra glava in zdrave roke neprecenljive vrednosti.

Poglejmo sedaj oralo ali plug, ki zemljo prav lahko preobrača, in nam delo pohitruje; brez njega noben kmet biti ne more. Oralo pa ima železen lemež in čertalo, lesen dregelj, ročice, železno desko in kola ali kolesa. Že mnogi orači so se prepričali, kako važno da je dobro oralo. Zato so si že tudi večidel gospodarji „ferniško oralo“ ali „železni plug“ omislili. To oralo se po več železnih štacunah s kolesi vred za 13 gold. dobiva. Z lesnim oralom v sedanjem času le samo še kmetijski mučenci orjejo in ubogo živino terpinčijo.

Prav izverstno je tudi „Švercevo oralo.“ To oralo ima najprilicnejšo desko in lemež; na mesto potačev ali koles ima derso, ktera se višje ali nižje vrvnati dá, da oralo plitveje ali globokeje sega; deržaj ali ročica je samo ena, in dobro izurjenemu oraču zadostuje. To oralo je za vsako zemljo dobro, in se dá ročno vladati; velja okoli 15 gold.

Dobro je tudi „Cugmajerjevo oralo.“ To orje na globoko in širjavo jako dobro; je večidel iz železa, pa vendar ni teže od navadnega. Nareja se tudi že po slovenskih deželah, in se dobi za 10 do 15 gold.

„Menjavno oralo“ je za brege, in tako narejeno, da se deska z lemežem vred oberne, in zemljo vedno na nižjo stran obrača; zamore jo pa tudi na breg obračati, kakor se oraču zljubi, da le desko z lemežem vred oberne in s kavlom pripne.

„Ruhadlo“ je za lahko, rahlo zemljo in na Českem jako čislano.

„Jordanov osipalnik“ je že našim bistrejšim gospodarjem zadosti znan. S tem se dá korun, koruza in drugi sadeži v verstah sajeni jako hitro in

lepo osipati. Ta osipalnik zemljo reže in jo po strani k sadežem poklada; en konj je priprazen; velja okoli 8 gold.

„Rezar“ ali škarifikator ima 5, 7 do 9 naprej stoječih vpognjenih nožev, ki so vtaknjeni v dve bruni tako, da vsak nož svoje reže. S tem se zelo kepasta, grudnata ali zelo sprijeta zemlja globokeje reže, terda skorja pa zreže in zdrobi.

„Razrušnik“ ali ekštirpator ima na mesto nožev 7 lemežev, on dobro razrušuje in rahljá zemljo v suhih krajih za setev.

Pravo, dobro oralo mora brez težave brazdo tako globoko rezati, bodi si na tenko ali debelo, kakor orač hoče; čertalo mora naravnost v tla rezati, lemež pa brazdo gladko spodrezati, deska zemljo vzdigniti in lepo obrniti, a ne na stran tiščati, kar vsako leseno oralo navadno dela, ker nima žleba, živino pa sila utruji; dalje mora oralo z lehkoto iti, in ga orač brez težave vladati. Leseno oralo ima te le dele: hlod, ki je malo vpognjen, čertalo in lemež, oboje železno, plaz, desko in ročice ali deržalo, vse to nosi tako imenovani kozovec; otko pa ima orač; spredenj sta dva plužna potača: to je naprava lese-nega orala; pravo mučeništvo proti zgoraj omenjenim železnim oralom! —

Ker sedaj razna orala poznamo, izberimo si najboljše in podajmo se orat.

Oranje.

Vsaka njiva se navadno pred setvijo zorje; sicer pa tudi takrat, ko bi bila terda ali s plevelom prevlečena. Nikdar pa ne gre njive orati v preveliki vlažnosti ali celo v mokroti; po takem bi sama cmokva bila in bi se le plevelu ustreglo. Bolje je kesneje sejati, ko pa seme v mokroti zavreči. Le peščenica bi se dala mokra orati, ker je rahla, in se v kepe ne lovi. Najbolje je orati, ko je zemlja zmerno vlažna, rada razpade in se zdrobi. Po žetvi naj se berž orje, ker je njiva še takrat od žita vlažna, mehka in rahla, in to: dva do trikrat pred setvijo. Kedar se njiva trikrat orje, je prav dobro križema orati jo.

Če se njiva tako orje, pomešata se zemlja in gnoj najbolj, in tudi terde brazde se preorjejo. O tretjem oranji se njive na bregih poprek ravno zorjejo, da voda po razgonih ne more teči, temuč pošev čez ogone vrezana brazda naj bo vodi pot, da se rahla zemlja v doline ne odnese. V prvič se 8 palcev, drugič 6, tretjič 4 palce globoko njiva orje. Globokeje se ne sme orati, kakor je gnojena zemlja, in če se mrtva zemlja na verh spravi in nič bi ne rastle. Za tako prvo globoko oranje se rabi posebno oralo brez deske, katero orač po svoji volji lahko globokeje ali plitveje vravna. To oralo prerezuje zemljo, ktera od zadej spet skupaj pada, in je ne preobrača; temu oralu se pravi: podzemljiščno oralo; Nemeec pa ga imenuje: Untergrundpflug.

Kdor ima mnogo gnoja, zamore vsako leto nekaj globokeje orati, in s tem tudi spodnjo zemljo (mrtvo zemljo) zboljšati. Sicer pa se gnoj ne sme globokeje podorati, kakor za 1 do 2 palca, ker ga tako dež razmoči, in njegovo moč globokeje spravlja. Takó bi rastlinam, ktere le kratke korenine delajo, nič ne koristil. Samo pesi, korenju in tistim rastlinam se ustreže, ktere globoko s koreninami v zemljo segajo, če se jim tudi globokeje gnoj podorje in dobro pognoji. Tega se vsak lahko prepriča, če pomisli, da stebilate rastline: pšenica, rež, ječmen itd. samo do 3 palcev v zemljo dolge korenine spuščajo in gnoj bi pa 4 do 5 palcev podoran bil! —

Pernatim rastlinam se slobodno gnoj 6 palcev podorje; kajti te 9 do 12 palcev globoko korenine v zemljo poganjajo. Ta gnojna moč pride o drugi setvi spet na verh zemlje, in vsejanemu žitu izverstno služi.

Koruza, leča in sploh žita se smejo k večemu za 3 palce globoko v zemljo spraviti: kar je globokeje, je izgubljeno, in ne kali; zato ne velja, pod brazdo sejati.

Proso, detelja in več enakih semen se samo z lahko brano prevlači, travna semena pa z valom povaljajo.

Kar se tiče širivosti ogonov, so najboljše do dva sežnja široki; s štirimi brazdami ali ozki ogoni

niso nič prida, ker jih veter hitro osuši, gnoj izblapi in voda ga izpere.

Bolj vlažne njive naj imajo vsaj en seženj široke in precej vzdignjene ogone; če so pa prevlažne ali celó mokrotne, tedaj je je treba po vodotokih na suho djati, kakor je bilo že rečeno; in njiva bo dvakrat tolike vrednosti, ko je pred bila.

Sploh je zapomniti, da vsaka rastlina v dobri zemlji dobro, v boljši pa še veliko zdatneje plenja. Neumno je terditi: Na tej njivi bo še oves, grahorica ali kaj enakega dobro storilo; ne tako: v boljši zemlji še izverstneje plenjajo! —

Z osipalnikom se ne sme predolgo čakati. Ako se predolgo čaka, tedaj se zemlja preuterdi ali s plevelom preraste; po tem bi osipovanje bilo pretežavno, in velike kepe ali grude bi se na sadež pokladale. Vsaka njiva naj bo vedno rabla in čista plevela.

Brana.

Z brano se vlačí, da se terda, grudnata zemlja zdrobí, seme pod zemljo spravi, njiva rahljá in plevel izvleče.

Bran je več sort. Najboljša je „brabantska brana“. Ta ima zvezano stoječe palice in zadnji rob ne more nikdar tje seči, kamor je segel sprednji: vsak umni kmet jo naj ima. Velja 6 do 8 gold.

Tudi so take brane, katerih po dvoje skupaj pripnó, živina pa po razorih ali razgonih hodi, in ves ogon ob enem povlačí.

Za silo so tudi naše dobre, in dovolj znane.

Kedar koli se orje, treba je tisti čas, tisti dan vse izorano polje z brano povlačiti; takrat se zemlja najraje drobí, in tudi še ni osušena, dalje tudi semena enolično, bolj enako kalijo, ker so se ob enem času v zemljo spravila. To se ne sme še na par ur zanemariti, tudi o prahi ne; spreobernjena zemlja se hitro uterdi, in po tem se ne dá rada zdrobiti, seme pa enako ne vshaja. Kakor se ne sme prevlažna njiva orati, tako tudi ne z brano povlačiti, in sicer tako dolgo ne, dokler se na zobe zemlja lovi.

Dobro je več bran imeti: lahke in eno težko, veliko; manjše se po dvoje sklenejo, težki se tudi kamen naloži, če je treba; se vé, da se takrat več živine vpreže.

Spomladi se ozimina, travniki, deteljšča in celo krompir z brano prevlačijo; krompir takrat, ko je za dva do 3 palce zrastel, da se zemlja zrahljá. Da se nekaj rastlin ali betvic izruje, tega se ni ustrašiti; iz teh bi tako nič prida ne zrastlo, ostale se pa bodo dvakrat čversteje obnašale, posebno če jih še dež namoči.

Kakor se križema orje, tako se mora tudi križema z brano vlačiti, da bo vse poravnano.

Po brežnih njivah se morajo po tem, ko se je povlačilo, jarki pošev navzdol narediti, in razori ali razgoni izčistiti, da po razgonih v ta poševni jarek lahko voda priteka; zemljo pa je treba na drobno razmetati, da seme po razorih pregloboko ne bo.

Nekteri v lahke brane veje navtikajo, da drobna, majhena semena pometejo in pogernejo. Drugi rabijo en seženj dolge kole ali raglje, in jih z verigami zvežejo, da rahlo zemljo popolnoma poravnajo in ogladijo.

Val ali valjar.

Val se naredi iz mladega hrastovega lesa, kake 3 čevlje dolg, debel pa tako, da je zadosti težek. Val je za to, da se grude zdrobijo, zemlja povali in semena pritisnejo.

Ako se o pravem času orje, valiti ni treba. Pretežki val bi grude, če so preterde, v zemljo pritiskal, a ne drobil. Val naj ima kline 6 palcev dolge in 3 palce narazen zabite.

Za setvo je gladek val, da se zemlja pritisne in vlaga ohranjuje, sicer bi jo vetrovi osušili, tudi seme lože kali.

Travna semena se s težkim valom povaljajo, da pred rasti začnejo; sejejo in valijo se pa travna semena takrat, ko je žitna setev že pognala ali se scimila; to setvi nič ne škoduje.

Tudi pesino, korenjino in koruzno seme je dobro s težkim valarjem povaliti.

Nikdar pa ne gre mokre zemlje valiti. Najpred se mora zemlja posušiti, in z brano dobro povlečena biti, po tem se vali, sicer bi pridelek na pol zgubljen bil. Zgol peščenina ni tako nevarna.

Ako spomladi sren zemljo vzdiguje, in žitu korenine terga, treba je take njive najhitreje poveliti, da se korenine spet primejo, in žito ohrani.

Da bo val teži, zamore se sedež napraviti, da valjavec stoji ali sedi v njem, ali pa se kamen naloži na-nj.

Najpotrebniše pri njivah je to, da so vedno dobro obdelane, rahle in proste vsega plevela. Žila vsega pridelkov pa je — gnoj. — To podlago vseh najbogatejših in največih dobičkov ali pridelkov bomo sedaj spoznavali. Potreba, o gnoju več govoriti, je pa tem večja, ker ravno tisti ljudje, ki se najbolj s poljedelstvom pečajo, sebe in ves človeški rod z živežem oskerbujejo, vendar pa gnoj kakor neko gnjusobo zametavajo, zanemarjajo in zaničujejo. Vsi pa, ki tako mislijo in delajo, nikoli ne bodo se spravili do višega blagostanja, dokler se ne zmodrijo in sprevidijo: da vse, kar imajo, od dobrega gnoja imajo. Zato je resnično: več gnoja, več blaga. Pridni kmetovalci in umni gospodarji vse drugače to zlato žilo cenijo; poglejmo jo torej tudi mi, in ravnajmo se po tem.

§. 22. Gnoj.

Kakor mi in žival od živeža in pijače živimo, tako tudi rastejo in živijo rastline po svoji naravi ali natori od primernega živeža, kakor so: zrak in voda; (brez teh nobena rastlina ne bi obstala), po tem tudi: zgnjiti živalski in rastlinski odpadki ali ostanki, ki so z zemljo pomešani. Tak gnoj se veli: perstenina, in se mora zemlji vselej poverniti, če ga je povžila, ako hočemo, da nam bo rodila. Tudi razne zemljine, kisline in solnate stvari ali reči dajejo rastlinam prav dober živež. Ko je ta živež razkrojen, z vodo stanjššan, razdeljen in razvezan, vlečejo ga rastline po svojih sesavkah iz zemlje. Zato se jim ne smejo nežne korenice porezati, niti posušiti.

Rastline pa tudi po svojem perji in listji živež iz zraka serkajo. Od tod pride, da drevje listja omuženo, le kumerno raste, kar se vidi, kedar ga gosenice ali hrošči ogolijo. Pa tudi rastlinam ne koristi, če se jim preveč perja poterga, kakor: roni, pesi. Sicer pa izhlaplajo rastline po perji ali listji razne drobce, katerih več ne potrebujejo.

In čudo! na isti zemlji rastejo različnih lastnosti rastline. Tako vidimo močnata žita zraven pa sočnato, sladko ali bridko sadje; ta rastlina donaša zdravilni balzam, una pa najhujši, živi strup! — In vendar vsem rastlinam edini živalski in rastlinski gnoj s pripomočjó zraka, zemlje, vode, kisline in solnatih drobcev pripomore, da rastejo.

Živalski gnoj je scavnica in blato. Po skušnjah umnih gospodarjev je scavnica tolike vrednosti ko blato. Iz tega je očitvidno, koliko kvara (škode) si gospodar nareja, če pusti, da se gnojnica po klancih, stezah in jarkih brez vsega haska odceja. — In vendar se večkrat po vsej vasi od hiše do hiše ta zapravljalivost vidi! Navadno teče kraj cest po jarkih kakor neka škodljiva gnjusoba, ktere doma ni treba, ali da se nabira v smradljivo mlako sredi vasi, kjer žabe juterno in večerno pesem ragljajo! — Če je pa na dvorišču kaka luža, in se še živalski gnoj va-njo spravlja, ne more biti zdatnega gnoja niti gnojnice, ker se ne vgoji in ne zgujije; k temu še vsa voda od streh in okoli hiše priteka v gnojišče, da gnojnico in gnoj izpira in najboljše redivne drobce posplavlja v doljne kraje, v černo morje. Nekteri navlačijo suhe slame (suho listje pa tako veter odnese) na gnojišče, kar ni gnoj niti slama. Tak gnoj splesnuje in ni nič prida. Pri vsem tem pa imajo neki takošni gospodarji še gnoja za prodajo, akoravno bi ga jim samim po pravici bilo treba po 30 do 50 voz vsako leto kupiti! — Tako ravnati z gnojem nič ne velja. Da je gnojnica večje vrednosti, pomisli sledeče:

Vlij škaf čiste scavnice po suhi trati, pa boš videl, da ti bo vso tratnico požgala, in prvo leto nobenega haska ne boš imel! — Ali pa glej, kjer konj namoči suho trato, je ravno taka; še le za ne-

koliko časa začenja ondi prav temno zelena trava rasti, in terpi več let poredoma. Živinsko blato pa tega ne stori ne v prvem ne v drugem letu, ker nima takih drobcev v sebi, kakor jih ima scavnica. Ako se tedaj gnojnica po zimi v podobi ledú v slabe vinograde, travnike, sadunosnike in njive nosi ali vozi, ali pa raztajana na izkidani gnoj z zemljo pokriti poliva, napijeta se gnoj in zemlja z redivnimi drobci. Ti drobci ne le zemljo rodovitnejo narejajo, temuč tudi v rastlinah sok ali muzeg spreminjajo in ga zboljšujejo; to posebno velja o tertah in njihovem sadji, grozdji. — Še to je treba pomisliti. Navadni gnoj, kakor ga nevedni gospodarji imajo iz živinskega blata, listja, slame in druge stelje, ima le prvo leto svojo moč in tudi tedaj le, če je v resnici zgnjil na gnojnišču, ne pa splenil. Amonijak, to je tisti smrad, ki iz gnoja v nos udari, in le sam k rasti pripomore, drugo leto že pojema, potlej pa nič več ne koristi — zakaj? zató, ker se živinsko blato berž razveže, spremeni in mine. Slama tudi hitro sperhni, le bukovo listje kot stelja se še drugo leto premetuje brez haska, kar gospodarji sami terdijo. Vzemi pa sedaj gnoj, ki se tako-le nareja: Na izkidani gnoj se 2 do 3 palce na debelo zemlje nameče, in ves gnoj ž njo pokrije, potem pa z gnojnico po dvakrat v tednu poliva. Zapazil boš, da živinsko blato, slama in listje ko nastelja tudi berž zgnije; ali črna napojena zemlja z gnojnico kot salo ti ne bo strohnela, niti se zmanjšala, temuč s svojo močno vlago, s svojimi najbolj redivnimi drobci scavničnimi gnojila bo tako dolgo, dokler se popolnoma ne izpije in ni bližnji zemlji podobna. To pa vse le počasi gre, zatorej tudi dolgo gnoji.

Zato pa, kdor ljubi umno poljedelstvo, in mu je sreča domačih na sercu, naj dela tak gnoj! Naj ne zanemarja toliko vredne gnojnice ali scavnice, in nakupičil si bo zlata, da bo stermel! Še več. Živalski gnoj je moč vsega podvzetja. — Scavnica in blato živinsko je ravno na pol tolike vrednosti, kakor je vredna kerma, ktera se živini poklada. Po takem tisti gospodar, ki gnojnico od hiše podi, četerti del pokladane kerme zapravlja — in ako še

blato ob enem izpira še drugi četerti del kermne vrednosti pogubljuje, in tako polovico pokladane kerme zgublja in — o groza in strah! s tem tudi polovico pridelkov zapravlja! Da si bo pa zamogel vsak gospodar s pridom gnojišče vrvnati, in gnoj spodobno oskerbovati, podamo mu obris ali podobo in popis pravega gnojišča.

Gnojišče.

Gnoj je žila vsega življenja. Za to ne smemo ga dalje zanemarjati, marveč iz vseh moči za-nj skerbeti. Pravo gnojišče mora sledeče lastnosti imeti:

1. Mora biti blizo hlevov na ravnini in bolj na osojnem (odsolnčnem) kraji; okoli naj bo sadunosnega drevja zasajenega pa tako, da se še voziti more. Tako drevje bodi: oreh, kostanj ali drugo sadno drevje, ki dela mnogo sence.

2. Iz gnojišča se ne sme nobena vlažna kapljica ali gnojnica zgubljeti; zató naj ima okoli majhen jez narejen, ali vsaj jarek potegnjen, da zamore vsa voda, s kapov ali od indot pritekajoča, mimo gnojišča odtekat; samo deževna in snežna, ktera iz oblakov pade, ne more se zabraniti; razun če se streha nad gnojišče napravi.

3. Mora biti nagnjeno na tisti kraj, kjer se najbolj spodobi stranišče za ljudi. Tako se vsa preobilna gnojnica, ki se z vedrom na ročniku po gnoju poliva, spet nazaj vceja v jamo, nad katero je stranišče postavljeno.

4. Morajo žlebi iz vseh hlevov tako narejeni in položeni biti, da se vsa scavnica živinska v straniščino jamo cedi; vse zidovje in vse okoli naj pa suho bode.

Naši Slovenci imajo navadno svinjske hleve blizo gnojišča. Dobro! Naj so torej ti hlevi tako obernjeni, da pridejo durca v gnojniščino stran, na uno stran pa naj so korita ali kopanje z vekami, kamur se svinjam piča vsiplje. Na koncu teh hlevov naj bo stranišče za ljudi tako narejeno, da se ne bo razločilo od hlevov, da oči in spodobnosti ne žali; znotraj pa mora biti primerna snažna deska z okroglo luknjo, ter vse zagrajeno in obito na vse strani. Gerdo je

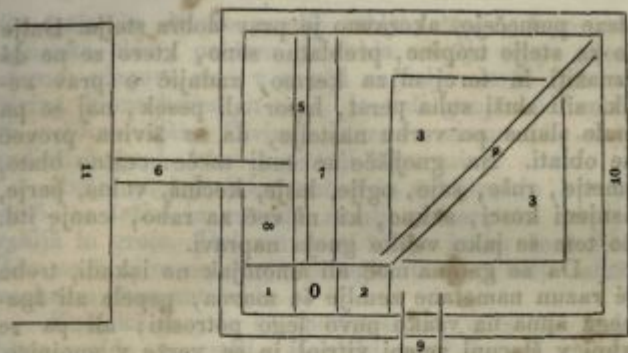
na očitno prostem kraju postavljeno stranišče; še veliko gerše za hišo, kjer ga celo ni! —

Kjer je stranišče v hiši, naj bo vodotok (cev ali žleb) v gnojno jamo napeljan, ali naj se scavnica iz posode na gnojišče izliva.

Jama se naredi po obilnosti živine, da vso scavnico sprejema. Dva do 3 čevlje naj bo globoka, in 5 do 6 čevljev dolga tako, da sega en do pol drug čevlj v stranišče, ostali del jame je pa zunaj v gnojiščinem kraju, da se z vedrom lože poliva. Vsikdar naj bo dobro z močnimi durmi ali deskami pokrita, da človek ali živina va-njo ne pade, in se le odpira, ko se poliva. Tla in stene morajo biti dobro z ilovico ometana, da gnojnico derže; še bolj je vso jamo obzidati, in zgoraj okoli iz hrastovega lesa venec napraviti in z durcami pokriti, da se stene ne luščijo, in jama ne širi.

Pod svinjskimi hlevi je vedno mokro, in so zato navadno spodnja bruna s kamni podložena. Naj se torej tla kakor so hlevi dolgi in široki v obliki žleba obložijo s kamenjem, opeko ali vsaj dobro z ilovico omečejo, in po sredini žleb položi, da se vsa voda ali scavnica po eni poti v straniščino jamo cedi; tako se žila vseh reči ohranjuje in nič ne zgubljuje.

Gnojišče se pa tako oskerbuje: Vsikdar se ves izkidani gnoj na verh prejšnjega spravi in pokrije vsaj polovico z novim gnojem, kedar ga ni toliko, da bi se vse poveršje pokrilo; vdrugič se pa uni del pokrije. Gnoja več nakupičenega ne sme biti v štirivoglati podobi, kakor 5 čevljev visoko, da se lože zdela, zgnjuje in vgoji. Na novo izvoženi gnoj naj se berž, ko se razgerne, 2 do 4 palce na debelo zemlje ali peska navozi ali nanosi. Te robe mora torej vedno pri rokah biti, in sicer peska, če se ima ilovnata zemlja gnojiti, — zemlje ali ilovice pa, če je treba presuho peščenino zboljšati. Po tem se mora ves gnojni kup z gnojnico dobro politi, in to najmanj vsak teden enkrat, o poletnem času pa po dvakrat, da gnoj ne splesnuje in da mnogo več zda. Ta podoba kaže, kakošno naj bode gnojišče:

1 Stranišče. 2 Jama za gnojnico. 3 3 Gnojiščni prostor ali gnojni kup. 4 Nagnjenost proti gnojnici. 5 Tla ali žleb pod svinjskimi hlevi. 6 Žleb iz konjskih in drugih hlevov. 7 Stališče svinjskih hlevov z durci na gnojiščno stran. 8 Korita z vekami svinjskih hlevov. 9 Duri na gnojišče. 10 Jez z ograjo. 11 Konjski in goveje živine hlevi.

Stelja.

Nastilja se živini zató, da stelja mokroto popije, da živina ima mehko, snažno in zdravo ležišče, in da se več gnoja napravi. Mnoge še ne dozorele, pokošene in posušene rastline dajo najboljšo steljo in gnoj; pa to le večidel za kermo porabimo. Po tem pride slama na kratko zrezana, in sicer: ječmenova, ovsena, pšenična, režena in bobova; pa tudi slama se v kermo obrača, kedar sena primanjkuje, in namesto slame nastiljajo listje, katero samo z drevja pada, ali zelenje, katero z vejami klestijo in zdrobijo. Po nekterih krajih se največ smrekove, jelove in borove stelje porabi; to pa drevesom škoduje, in bolje bi bilo le tistim drevesom veje posekati, ktera se bodo podirala. Sicer pa dajejo še te reči dobro steljo: bičje, ločje, terstje, praprot, koprive, suha šota, žagavnice, mizarsko skalje ali oblice in sodarsko skalje, ki daje slabo kurjavo, pa dobro steljo, po tem strojarsko čreslo, trohljiva perst in mah, krompirjevec ali korunovo zelje, plevel, pezdil lanú in konopelj. Nekteri neumci to na

steze pomečejo, akoravno je prav dobra stelja. Dalje so za steljo tropine, preblatno seno, katero se ne dá osnažiti in torej ni za kermo, zadnjič o prav veliki sili služi suha perst, lapor ali pesek, naj se pa malo slame po verhu nastelje, da se živina preveč ne oblati. Na gnojišče se tudi meče: cestno blato, smetje, ruše, saje, oglje, lasje, kocina, volna, perje, usnjeni kosci, sukno, ki ni več za rabo, cunje itd. po tem se jako veliko gnoja napravi.

Da se gnojna moč ali amonijak ne izkadi, treba je razun nametane zemlje še mavca, pepela ali žgane apna na vsako novo lego potrositi; ali pa se kupi v štacuni zeleni vitriol in se verže v gnojnico, se nekterekrati pomeša in v 2 urah je zelena sol raztopljena, in sedaj se gnoj poliva. To naj se posebno o griži ali koleri nikoli ne opušča, ker k zdravju jako pripomore.

Nastiljati je treba govedini bolj pogostoma, kakor konjem in drobnici, ki le suho blato delajo. Kedar živina zeleno ali sirovo kermo je, tedaj jej je treba več nastiljati. Tako tudi pitani živini več stelje daj, ko jalovi.

Za eno živinče srednje velikosti je treba vsak dan stelje 6 do 7 funtov, za konja 4 do 5 funtov, za ovco $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ funta slamnate stelje. Za svinjo pa je treba vsak dan stelje 2 do 4 funte. Vsaka dolga stelja, bodi si slama ali kaj družega, naj se po pedi dolgo razseka, prej ko se vstelje; tako se bolj med blato pomeša in vgnoji, semena pa na njivi ne ovira kaliti.

Konjem navadno vsak dan izpodkidujejo, da se jim kopita ne poškodijo; goveji živini in svinjam se izpodkiduje dva do trikrat v tednu po leti, po zimi pa zadostuje enkrat; ovcam pa vsak mesec enkrat.

Baže živalskega gnoja.

Ta rastlina tirja mastnega gnoja, druga je s slabšim zadovoljna; tej služi topel, drugi merzel gnoj. Vse to mora gospodar ali kmet vedeti, če hoče srečno napredovati.

Pri vsakem gospodarstvu se govejega gnoja največ dobí; pa tudi vsaki zemlji in vsakemu sadu služi.

On težko in debelo zemljo rahljá; toplo, lapornato apnenko hladí; peščena prerahla zemlja se po njem sterne; njegova moč v zemlji najdalje derži. Če se živina dobro kermi in redi, je tudi gnoj veče moči in veliko boljši. Živina, ktera le slamo jé, daje tudi slab gnoj, kateri v zemlji hitro mine.

Ovčji gnoj je jako močen in suhljiv, in ker je vroč, za težko in merzlo zemljo dober; on zemljo rahljá in greje. Daj mu dosti stelje in bo še boljši. Žitu se ž njim ne gnoji, poleglo ti bo, bolje služi vsakemu drugemu sadu.

Konjski gnoj je še močnejši od ovčjega; toda hitro prejde v zemlji. Konjski gnoj je za merzlo ilovico, peščenino pa ne. In ker je vroč, ogreje se na kupu in hitro vjé; zató je dobro, če ga s svinjskim gnojem mešaš, kakor je sploh treba ves gnoj, naj si bo ktere koli živine, na eno gnojišče spravljati, z zemljo kriti in z gnojnico polivati. Tudi ta gnoj je močnejši od takih konj, ki zobanja dobivajo, ko od unih, ki ga ne dobivajo. Svinjski gnoj je bolj voden in zategadel merzel imenovan; z drugim gnojem namešan je dober; sam pa je le za travnike.

Gnoj od perutnine je dober in močen; da ga bo več, potresaj golobnjake in kurnjake s peskom ali pa s slamnato rezanico. Manj vreden je gnoj od gosi in rac.

Človeški gnoj bo se bolj v prid obračal, če se stranišča tako vravnajo in naredijo, kakor je že zgoraj povedano.

To velja tudi od živalske vode ali scavnice in gnojnice. Skerben gospodar ne pusti kapljice te rastlinske zabeli v zgubo iti.

Kedar se gnoj izvažá ali v vinograde nosi, in hitro ne podorje ali podkoplje, naj se v velike kupe spravi. Ti kupi se zamečejo od vseh strani s perstjo, da se manj gnojne moči pogubi in perst se tudi v gnoj spremeni. Po njivah ga je treba berž podorati, po travnikih pa ga razmetati.

Nezgnjit slamnati gnoj je za tretji del manj vreden mimo zgnjitega gnoja; še le drugo leto rastlinam koristi. Gnoj se mora vselej od verha do tal ko-

pati, da se bolj pomeša, ker zgornji ni tako vgojen, ko spodnji.

Na oral njive gre 30 do 40 voz gnoja, da se dobro pognoji. Gnoj je treba za 1 do 2 palca globoko podorati za navadno setev; za korun 4, za peso pa naj se 6 palcev globoko podorje. Na tako pognojeni njivi se dobivajo trojni bogati pridelki, ako pred ni bila preveč izpita.

Tudi zmlete živalske kosti, rogovi in zmleti parklji so dober gnoj; ravno tako kri in meso merhovine, če se kaj apna in zemlje primeša. Vse te reči dobro gnojijo, posebno sadunosnemu drevju. Kjer se z zmleto koščeno moko gnoji, mora se z drugim živalskim gnojem pomagati, in pridelek bo prekorenden, izversten. Tak gnoj korunu najbolj koristi, ker ga bolj moknatega dela. Sicer pa mora koščene moke na oral zemlje 15 do 20 centov biti. Taka moka se s semenom vred seje; dobiva se je v Ljubljani dober kup; koristi pa tem več, čem bolj je drobna in iz sočnatih, a ne suhih kosti zmleta.

Gnojenje.

Navadno se ne gnoji stebelnatim ali bilkastim rastlinam, kakor: pšenici, reži, ječmenu, prosu, ajdi itd.; bolj pa rastlinam za mervo ali kermo, korenstvu, grahu, leči, repi, zelju itd. Ko se ti pridelki pospravijo, se drugo leto: pšenica, rež, ječmen, oves, kuruza, proso itd. seje.

Tudi sledeče kupčijske rastline ne ljubijo novo pognojene zemlje, kakor: sladkorna pesa, cikorija, hren, sladič ali sladki koren, tabak in žefran; želijo pa dobro zemljo in razkrojen, izdelan gnoj. Vsem drugim kupčijskim rastlinam novo izvoženi gnoj dobro tekne.

Vsakemu sadunosnemu drevesu se gnoji; toda najbolje z dobro perstenino, listjem, mahom, terstjem, pepelom, apnom, cestnim blatom in gnojnico. Pešknati sad bolj ljubi živalski gnoj.

Vinogradi se večidel gnojijo z navadnim, še ne celo zgnjitim gnojem, ki se skozi zimo napravi in se ne more do dobrega vgnojiti ali sperhneti; to pa ni dobro. Po tako gnojeni grabici grozdje rado

gnjije, večkrat pa se tudi terta smodi, ker nov gnoj preveč hlapi in greje. Da se temu v okom pride, treba je tak gnoj z apnom, pepelom, zemljo in drugimi rečmi zmešati in z gnojnico ga skerbno močiti, da pred zgnjije in se z raznimi redivnimi drobci navleče. Pristeržuje se vselej na zgornjej strani terte.

Gozdnemu drevju se ne gnoji; ono si opomore z lastnim listjem in mahom, če se mu oboje silama vsako leto ne jemlje. Zató naj bi se listje za steljo le vsako drugo ali tretje leto grabilo, a ne vsako leto kakor je žalibog navada, in še tedaj se grabi do korenin! — Drugi še celó svetujejo, naj se listje vsako 10. leto grabi. — Le tam se more vsako leto do čistega pograbljevati, kjer je gozd na ravnini ali v takem kraji, da ga voda večkrat omlaji ali zblati, in bi listje odnesla. Če pa to še ne daje zadosti stelje, naj se šilovje odloči in sicer tista drevesa, ktera se bodo ob kratkem posekala; tem se naj veje oklestijo in za steljo na drobno razsekajo. Pri takem ravnaji bodo listovci tem raje rastli, ker dobijo več zraka in svitlobe. Ali pa se en del ali kos gozda za to oberne, potem poseka, in nov mlad gozd zaredi; tako bo na vse strani dobiček.

Da je treba travnik gnojiti, vsak umni gospodar vé: komur se nič ne dá, ta tudi nič ne more dati. Travnik se gnoji na troje načine: Poseben velik sod s 6 ali 8 vedri s štirvoglato piliko se z gnojnico iz jame napolni za dva dela, tretji del pa se dopolni z mlakužno ali lužno vodo. To se na travnik zapelje, pod čep na dnu soda se z mnogimi luknjami deska položi, da gnojnica, ko se je čep izmeknil, široma kakor je deska po travniku leti; med tem se po malem voz dalje pomika, da vsa gnojnica na enem mestu ne izteče in se več travnika pognoji. Tako se travnik jeseni, spomladi in po kositvi lahko gnoji.

Drugi način travnik gnojiti je ta: Navadni dobro zgnjiti gnoj se navozi, raztrosi že v jeseni in ostane vso zimo do spomladi razgernjen, da ga deževje in sneg v zemljo zapere; po tem se pograbi in, kar se je nagrabilo, na gnojnišče, njivo, vinograd ali pa

k sadunosnim drevesom spravi. Lože je travnike z gnojem gnojiti, ko pa z gnojnico, ker se ž njim več pognoji in bolj enako razdeli. Kdor hoče $\frac{1}{4}$ palca na debelo travnik pognojiti, mora za eno oralo 25 do 30 voz gnoja na-nj navoziti.

Tudi slamnati gnoj je dober, vendar ne tako, kakor zgnjiti. Pa že to veliko koristi, da se travnik s slamo ali krompirjevcem po betvi na debelo pokrije; torej se lahko sprevidi, da bo še z gnojnico namočena slama gotovo več zdala. Tak travnik spomladi hitro zeleni, ko se je slama pograbila.

Na enak način se tudi deteljišča gnojijo; vendar zdrobljivi gnoj več zda.

Najboljši gnoj za travnike je kratka stelja, zmešana z živalskim blatom, gnojnico in zemljo; potem mavec ali gips, apno in pepel z gnojem pomešano; tak gnoj najhitreje rastline oživi in mertvo zemljo zdrami in gane. Z vodo se travnik tudi gnoji, kjer je priložnost. To se godi, če se travnik spomladi tako dolgo napaja, dokler ni trava dva do 3 palce zrastle.

Zeleni gnoj.

Kedaj v sili se zelene rastline, katerih seme se prav gosto poseje, ko so najlepše rasti, podorjejo. Takrat se obesi pred čertalom kratka, težka deska, ki rastline k zemlji pritiskuje, da jih je lože podorati. To je: zeleni gnoj. Ta ni tako močen in zda le 4. ali 6. del navadnega gnoja. V ta namen se seje ajda, oves, koruza; navadnejše pa pri nas grahorica ali grahorka, po kateri prav dobro plenja pšenica; kedaj se tudi odrastle detelja podorje, kjer spet pšenica dobro obrodi. Vse tako gnojenje velja le za en, k večemu za trojni pridelek, če zemlja ni bila že prej preveč izmolzena.

Rudninski gnoj.

Rudninski gnoj je tisti, ki se iz zemlje koplje, in ni nič živalskemu podoben. Če se tak gnoj na slabo njivo, travnik ali vinograd navozi in z drugo zemljo pomeša, zdrami speče redivne drobce v zemlji, jih

razveže, če jih je še kaj v zemlji, pa tudi sam pripomore, da rastline vspešneje rastejo.

Tak gnoj je: apno, lapor, razpadlo zidovno apno s peskom, opečna moka, žgana zemlja, pepel od premoga in derv zavoljo svojih solnatih in zemljenih drobcev, sol, potašelj, solitar, s kislecem okisano žveplo itd. Z apnom se gnoji vlažna, merzla in težka ilovica, šotna in druge zemlje za zernske setve. Takega gnoja je treba za oral njive 15 do 30 centov; ta se ob enem s semenom seje in z brano povlači.

Lapor je taka zemlja, s katero je precej veliko apna, ilovke ali peska zmešanega; po teh delih ga tudi imenujemo: apneni, ilovnati ali peščeni lapor. Navažajo ga po 130 voz na oral zemljišča. Za zemljo srednje vlažnosti ali mokrotno je treba apnenega in peščenega laporja. Za vinograde je izversten. Kjer se na domači zemlji najde, naj se koplje in na potrebne kraje spravi, da se z drugo zemljo pomeša in rodovitnost povzdigne.

Mavec ali gips se trosi spomladi ali jeseni po travnikih in deteljiščih, za dežjem ali roso; bolje je poznej ko prezgodaj; pol drug cent ga je zadosti za oral zemlje. Premogovega pepela je treba za mokri travnik, deteljišče in sočivje enega orala okoli 30 stotov ali centov, in se potrosi že v jeseni. Tudi premogovo zdrobljeno ogljenje gnoji mokre travnike. Po suhih zemljiščih pa tak gnoj nič ne koristi, ker je tako v njih apnenice in peska zadosti. Boljše pa je na tak oral zemlje, bodi si travnik, deteljišče ali pašnik, $1\frac{1}{2}$ do $4\frac{1}{2}$ centov soli potrositi. Dobro tudi služi in gnoji navadni pepel od derv, potašelj 10 do 20 centov na oral zemlje navožen.

Kako gre s kislecem kisano žveplo v zboljšanje suhe in tople zemlje rabiti, o tem ne bomo govorili, ker je delo draže, nevarno in dolgočasno; tako tudi opustimo druge rudninske gnoje.

Zmešani gnoj ali kompost.

Ta gnoj je za vsako gospodarstvo velika dobrota. Naše navadne oslice, ki se za vinograde v jeseni v daljše ali krajše kupe zložijo in pomečejo,

niso velike vrednosti; še manj pa, če se le slaba poverhna zemlja zloži, in skozi leto nič ne prekoplje, dokler se v vinograd ne znosi.

Prava zmešanica mora imeti živalske, rastlinske in rudninske stvari pomešane. Vse te reči se na kupu z zemljo zmešajo in zamečejo in z gnojnico skerbno namakajo in prekopljujejo, da do dobrega zgnjijejo. To je pravi zmešani gnoj; je pa tem boljši, čem manj je primešane zemlje. Tak gnoj je za sadunosno drevje, posebno pa za vinograde velike vrednosti, zlasti če je mnogo rožja zgnjitega v njem; to terto in vino zboljša.

Dobri prosti zmešani gnoj se naredi tako-le: Razno blato, cestno, iz luž, jarkov, mlak, dosti rožja tertinega, plevela, nič prida travin, pepela, saj, smeti, razne zemlje, sodarsko in mizarsko skalje, čreslo od usnjarjev in strojarjev itd. se na kup spravlja in z gnojnico poliva, da se spari, zgnjije in spersteni. Napravi se spodnja lega, na to druga itd., da bo ves kup 5 čevljev visok. Za pol leta se kup premeče, da se še bolj pomeša, in za leto dni je mnogo dobrega gnoja pri rokah.

Persteni gnoj.

Ta gnoj se dobi iz jarkov, mlakuž in ribnikov. Tega gnoja se v jeseni na oral zemljišča 60 do 120 voz navozi in razgerne, da premerzne; spomladi se pa na njivah zmerno podorje, po vinogradih pa pokoplje. Taka zemlja je tem boljša, čem več je zgnjitih rastlin in živali v njej. Kdor hoče en oral zemlje $\frac{1}{4}$ palca debelo pognojiti, mora ga 60 voz navoziti. Po tem je šota, ki gnoji, po tem cestni prah in cestno blato; to zadnje ima še v sebi mnogo redivnih drobcev, ktere prejema od živalskega blata, ki ga živina trosi. Kjer se cestno blato za gnoj pospravlja, tam so ceste glajše, vasi in prebivališča vaščanov čedneja.

Tudi pesek na težko zemljo ali vlažne travnike navožen veliko koristi in zemljo zboljša. Če se blato ali mlaj iz jarkov, mlakuž in ribnikov na suhe travnike navozi in raztrosi, začno razne trave rasti, da se človek čudi, od kod so.

Zračni gnoj ali prelog in praha.

Hvala Bogu! da se je ta škodljiva navada med nami že skoraj popolnoma opustila; le po Dravskem polju in nekih drugih krajih se sem ter tje še vidi v lastno škodo posestnikom. Nekteri gospodarji pustijo zdaj tu, zdaj tam katero zemljišče prazno ležati, da med tem bližnje bogate pridelke donaša; to je prelog.

Tak prelog se skozi dve do 4 leta obdeluje, po tem v pašnik oberne, in 2 do 4 leta kot pašnik služi. Za tem časom se v jeseni preorje, da zemlja spremerzne, spomladi in po leti se spet preorje, da se zraka navzame in v jeseni obseje; to je: zračni gnoj ali praha.

Skušnja uči, da zemlja, če se poleti dobro preorja, nove moči dobiva brez gnoja, ker se zračnih redivnih stvari napoji, kakor: dežja, prahu, solnca, vetrov itd., katerih redivni drobci se vlegajo v spreobrnjeno zemljo. Zato so neki kmetje začeli skozi 6 do 7 mescev poleti zemljo skerbno preobračati, da se je zračnega gnoja navlekla. Po tej prahi so jo skozi dve leti obsejavali ali z bilkastim sadom ali s pernatimi rastlinami; potem so jo pa spet eno leto preobračali kot praho, in še le drugo, kedaj celo tretjo praho, tedaj 9. leto, pognojili; med tem časom se je, se vé, naravno 6 slabih pridelkov pridobilo.

Iz tega je očitno, do so prahe in prelogi potrata; bolje kaže, dobro zemljo gnojiti in jo obdelovati, da vsako leto daje obilnega pridelka. Druga bi bila le tam, kjer je premnogo zemlje, premalo pa moči jo primerno obdelovati. Pa še boljše bi vendar bilo, odročno in odvisno zemljo pridnim rokam prodati, kakor pa večkrat sam s pridnimi poljedelci, ki bi jo radi obdelovali, ako bi jo le imeli, pomanjkanje in stradanje terpeti.

Kedar njivo pirnica ali plevel prevzame, naj se pognoji, in korenstvo ali koruza prideluje; ti sadeži se morajo večkrat okopavati, s tem se pa plevel odpravi in zemlja zrahlja.

Da prahe in prelogov ne bo, naj se rastline premenjavajo, da za korenstvom pridejo stebelnate ali bilkaste rastline; zakaj pesa, korun, rona, koruza itd. izverstno storijo v pognojeni zemlji, za temi pa bilkasti sad; toda gnoj mora biti zgnjit, gnojnica pa prva skerb pri gnojnišču.

Sicer pa niso naše prahe zavreči, kedar njive od jeseni do spomladi ne posejemo, in jo le v jeseni prav globoko preorjemo; ali pa do ajdine setve jo pustimo, in po trikrat preobernemo, da se zrahlja, in zračnega gnoja navzame, in zadnjič obseje. Za ajdo se tako ne gnoji, da prevelika ne zraste, ne poleže in ob sad ne pride.

Zelo peščene njive pa to več zboljša, da ilovice dobijo, kakor da se večkrat prašijo.

Sedaj poznamo razni gnoj, ki nam daje ljubega kruha. Ali poslušajte, kar se vam svetuje, dragi Slovenci! deržite se pervega, „živalskega gnoja“, kakor je popisano; pomnožujte to žilo vseh reči, oskerbujte to strahovito moč vsega početja ali podvzetja, nakupičujte si te zlate rude, da bo vsega, česar potrebujete, zadosti! — Sami ste si krivi, če se vam slabo godí. Gnojnišče ljubite in ga po rečenem načinu oskerbujte; to, edino to — gnojnišče — bo vam povernilo stoverstno, kar vi z majhnim trudom za se, za svoje in za ves človeški rod storite! Kdor tako svoje gnojnišče vravná, in ga oskerbuje, veselil se bo blagostanja in imel z Božjo pomočjo vsega dovolj. Zato slovenski oče! predno svojo nedolžno hčerko omožiš in jo snubaču obljubiš, poglej njegovo gnojnišče, da kruha stradala ne bo; iz njegovega gnojnišča se boš prepričal, kakošen gospodar da je, in koliko da je vse njegovo premoženje vredno.

§. 23. Kolobarjenje ali verstenje z rastlinami.

Predno o verstitvi rastlin govorimo, poglejmo, kako se rastline množijo:

1. Po semenu, kakor: pšenica, reč, jabelka, jelka, hrast; vendar se nekatere rastline, iz semena pomnožene rade zveržejo, ali preinačijo.

2. Po popkih ali očkih, kakor: korun, ali iz čebulastega korenja, žofran.

3. Po mladikah, kakor: vinska terta, hmelj, verba, v vlažni zemlji celó murva, ki iz popkov korenine in mladike poženo.

4. Po koreninčnicah, ktere pri tleh iz drevesa ali germa poganjajo, in korenine imajo, kakor: slive, kutina, ribiž, sladič.

Vse rastline, ktere se po popkih množijo, so žlahne ravno tako, kakor so une, od katerih so se vzele. Druge rastline se spet na drug način množijo, kakor bomo pozneje videli.

Kar se tiče kolobarjenja ali verstenja sadu, vemo, da ni vse eno, ali se pšenica za režjo ali za deteljo in koruzo ali korenstvom seje. Da se tedaj pravi sad drug za drugim seje ali sadi, pravi se kolobarjenje ali verstenje. Od tega bomo obširneje govorili, da pravo zadenemo, kolikor so dosehdob skušnje poterdile.

Vsak umen gospodar dobro vé, da pšenica za koruzo in deteljo prav dobro pljenja, ne pa za režjo, ali pšenica za pšenico; in sploh bilkaste rastline ne storijo dobro za bilkastimi rastlinami, te pa za unimi.

Zakaj? bomo videli: Vsaka rastlina se redí po svojih koreninah, perji ali listji; po koreninah živež iz zemlje vleče, iz zraka ga pa dobiva po perji, dokler je še mehko in sočnato. Še več. Rastline vlečejo ne samo iz zraka živež, temuč po svoji spodnji pernatí strani spremenjene in nepotrebne drobce izhlapujejo, kakor človek ali živina iz pluč zrak diha. S tem pernate rastline zemljo okrepijo in jej kedaj več povračajo, kakor so iz nje po svojih koreninah živeža izvlekle. Taka zemlja postane rodovitneja. Tega se lahko prepričamo, če pogledamo pokošeno deteljišče, kako je zemlja rahla in se je sperstenila; kjer je pokošena grahora, tam se ravno tako zboljšana zemlja vidi; tudi gosta trava, v cvetji stoječa in pokošena, nam kaže isto resnico.

Pri bilkastih ali steblatih rastlinah, ali katerih perje je že posušeno ali suho, ali če prereditko stojijo, je vse drugače. Take rastline ne morejo mnogo, večkrat celo nič iz zraka živeža vleči, temuč le iz

zemlje po koreninah ga serkajo; zato pa tudi zemljo oslabijo.

Razložek se tudi iz tega vidi. Če se 1 funt bilkastega sadu poseje, povžije ta 12 funtov slabega gnoja ali 6 funtov dobrega; pernate rastline pa samo 8 funtov slabega ali 4 funte dobrega. Slama se ne računi.

Iz tega je razvidno, zakaj bilkaste rastline za bilkastimi slabo plenjajo; pernate pa dobro, in da pernate v vsaki zemlji, tudi za bilkastimi rastlinami prav rade rastejo, ker toliko živeža ne potrebujejo, ampak ga še celo oddajajo. Drugi vzrok je ta. Pernate ali zelnote rastline poganjajo globoko v zemljo svoje korenine, in torej od zgorej doli in okoli sebe iz zemlje živeža vlečejo. S tem pa zemlje tako ne izvlečejo in izmolzejo, kakor bilkaste rastline, ktere s svojimi mnogimi kratkimi koreninicami veliko več hrane iz poverhne zemlje popijó. Če torej bilkaste spet za bilkastimi pridejo, ne najdejo v poverhni zemlji zadostne hrane, ker se je prejšnja izpita zemlja podorala, a sedanja poverhna zemlja pa ni boljša, če ni še slabeja; zato, ne gre žito za žitom sejati.

K temu je še treba zapomniti: Ker je pernatim ali zelnatim in bilkastim rastlinam treba raznega živeža zlasti kedar zorijo, zato če ga več v zemlji ni, mora se jej sčasoma s praho, najbolj pa z gnojem poverniti.

Iz teh vzrokov se tedaj morajo pernate rastline z bilkastimi premenjevati.

Toda to, kar smo dosihdob govorili, velja le od takih njiv, ktere niso rodovitne, in se le vsako tretje leto gnojijo. Če so pa njive prav rodovitne, in se vsako, ali saj drugo leto gnojijo, in je zemlja ko vertna perstenina, zamorejo se vsake baže rastline leto za letom sejati in saditi; in vse bodo izverstno plenjale, naj je le vreme ugodno. Da je to resnično, vidimo na zeliščnih ogonih ali po vertih; tu se leto za letom zelje in rona, solata itd. sadi in vse dobro stori, ker je zemlja rodovitna. Še celo slabih letin ne bi bilo, če bi se njive bolj gnojile; zakaj če ravno steblaste ali bilkaste rastline popolnoma ne obrodijo, donaša nam pa več dobička ko-

renstvo, ktero se lahko obširneje na dobro pognojenih njivah prideluje.

Zato vidimo, da si manjši posestniki mnogo več pridelujejo, kakor pa veliki, ker uni svoje njive bolj gnojijo in obdelujejo, kakor jih veliki posestniki zamorejo. Naj nam to razjasnijo gole številke: za en oral njive je treba 3 vaganov žita v obsev à 3 fl. znese vkupno 9 fl. — kr.
 Orač z vlako na dan 3 „ — „
 7 ženjic in 2 moška à 30 kr. 2 „ — „
 Vožnja, dva peljaja à 50 kr. in dva
 moška à 30 kr. 1 „ 60 „
 2 mlatiča 3 dni à 60 kr. 3 „ 60 „

Vkup . . . 19 fl. 90 kr.

Te stroške ima vsak gospodar ali kmet, bodi si njiva dobra ali slaba. Na slabi njivi pridelala 10 vaganov žita à 3 gl., kar znaša vkupno 30 gl.; na dobri njivi pa dobi 20 vaganov žita, kar znaša tudi vagan po 3 gld. vkupno 60 gld. — Slama se za gnoj računi, in sicer: kolikor vaganov žita, toliko stotov ali centov slame.

Kakošen razloček! Zraven naj se še pomisli, da je prostor, en oral zemlje, povsod enako velik, in da se večkrat ravno slaba njiva z veliko večjo težo in večimi stroški obdeluje, kakor dobro obdelana in gnojena njiva! Iz tega sledi, da le tisti gospodar ali kmet bogato napreduje, ki svoja zemljišča dobro gnoji in obdelava; tako si vedno rodovitno zemljo ohranjuje.

§. 24. Rastline za živinsko kermo ali klajo.

Vsak umni gospodar mora skrbeti, da ima za živino dovolj kerme. Zakaj če je več kerme, bo več živine; če je več živine, bo več gnoja; če je več gnoja, bo več rodovitnejših zemljišč; če je več rodovitnejših zemljišč, bo obilnejših pridelkov, živina bo lepa, čversta in dobro rejena, krona pa: blagostan. — Zato bo umen gospodar, ki ima na priliko: 10 oralov njiv in en oral travnika, 3 orale z deteljo in s travnim semenom obsejal, dva s pernatimi rastlinami obdeloval, ostalih 5 pa s steblastimi ali bilkastimi rastlinami oskerbo-

val. Za te potrebuje semena postavimo: 14 vaganov ali meceljnov, ker koruze ne gre 3 vagane na en oral; in pridela od teh 5 oralov po čez vzeto à 20 vaganov, vkupaj 100 vag. zernja; od unih treh oralov pa najmanj 240 centov ali stotov suhe merve ali kerme; 80 centov pa od travnika, kar mu živina z mlekom, volno in gnojem povračuje. Po tem se vidi, da le kerma za živino gospodarja bogati. Močno se tedaj tisti goljufajo, ki mislijo le veliko žita sejati in iz zernja denarja dobivati, brez ozira na to, ali zamorejo njive brez gnoja toliko donašati ali ne; kerma je podlaga bogatih pridelkov.

Štajarska detelja s travami.

Vselej je koristno nekaj travnih semen med deteljo pomešanih sejati, da bolj gosto vzhaja in je pridelek gotovejši. Travnna semena se že jeseni po suhih krajih sejejo v režno sev; spomladi pa deteljna semena na isto njivo, da ne zadušijo žita ali reži; travnega semena je treba za en oral 20 funtov, in se po štacunah dobi, če ga domá ni.

Jemlje se vselej večje in manjše seme skupaj, se vé raznih travnih baž! kakor: travna ljulika, pahovka, pesja trava, srakona, močvirska sladika itd. Vsa ta semena se dobro pomešajo in polovica poprek seje, druga polovica pa po dolgem; tako bo vsa sev enaka, po tem se z valom povali. Spomladi, ko se je žito že za dlan ali pest izcimilo, vseje se na ravno tisto njivo, kjer je že žito in travno seme posejano, štajarske detelje 20 funtov.

Kjer se spomladi v vlažnih krajih travna semena sejejo, poseje se najpred žito in prevlači; po tem detelja in tudi prevlači; zadnjič pa se travna semena kakor v jeseni potrosijo in povalijo. Čem bolj so travna semena v zemljo pritisnjena, tem živahneje rastejo. Tako travno deteljišče se jeseni pokosi in posuši; ostalo se zamore popasti, če je suho vreme. Pomandranje rastlinam nič ne škoduje, marveč koristi, da se bolj vkoreninijo in jih sren ne poterga. Travnim rastlinam sren že celó ne škoduje, ker se z zemljo vred vzdigujejo, in vselej kak pridelek donašajo, če bi ravno deteljni nekoliko spodletel. Vse-

lej pa tako pomešana sev veliko več kerme daje že v prvem, tem več v drugem letu; na sternišču pa štirikrat več in še pašo, in sicer dve do tri leta. Ves ta čas se 4 do 6 krat mnoge in dobre kerme nakosi; en oral dá 40 do 90 centov suhe kerme.

Meteljka in turška detelja s travami.

Najprej se grahorja 1 vagana in 2 vagana drugega žita ali sadu skupaj zmešanega na en oral njive poseje. Po tem se vseje 20 funtov meteljke, lucerne, ali pa turške detelje, esparsete 5 vaganov, ker je seme debelo ko ječmenovo; po tem se prevlači zadnjič se 20 funtov raznega travnega semena verže in povali, ali pa, kar je še boljše, samo 15 funtov travnega semena in 5 funtov štajarske detelje skupaj. Na tak način bo vselej obilen pridelek, in to na več let. Od enega orala se prideluje 50 do 80 centov suhe merve od turške detelje; njeno seme kali 4 do 5 let s travami vred; od meteljke pa s travo vred 70 do 120 centov; seme še tri leta staro kali.

Tudi se zamore meteljka, turška detelja in štajarska s travnim semenom spomladi sejati brez žitne sevi.

Ako se meteljka in turška detelja vsako tretje leto z gnojem skozi zimo pokriva, moreš se veliko zdatnejših pridelkov nadjati. Taka deteljišča 6 do 20 let terpijo, da le rastline imajo zadosti globoke zemlje; kajti njih korenine zlasti turške detelje po 2 čevlja, meteljke pa do 6 čevljev globoko segajo, kar nam je že znano. Meteljka se skoraj vsak mesec kosi, a turška detelja le enkrat; zato oboje baže ne storite dobro vkupaj gospodarju, ki večkrat kositi želi.

Ker ta deteljišča več let terpijo, treba je travna semena vsako drugo ali tretje leto na novo sejati, kar se spomladi lahko zgodi, ko se je deteljišče prevlačilo.

Molznim kravam daje prav dobro zeleno kermo kuruza; toda na rodovitno njivo jo gre sejati. V ta namen se mora jeseni globoko izorati, in če ni gnojena, spomladi pognojiti, preorati in posejati 4 vagane kuruze in 2 vagana ajde, ali mesto ajde, grahorja, ovsa ali kar si bodi vmes, da bolj gosto vzhaja

in jo živina rajše jé; same koruze se živina jesti naveliča, in jej sčasoma postane zoperna. Dobro je tako sejati za 10 do 10 dni, da bo vedno zelene kerme do jeseni.

Ta kerma se težko posuši; kedar se pa na ostervih, kozolcih ali skednjih vendar do dobrega posuši, je po zimi sploh živini, posebno pa molznim kravam, poparjena, izverstna kerma. Pridela se zelene kerme na enem oralu 300 do 400 centov in je jako sladkorna ali cukrasta.

Pernate in korenske rastline.

Izmed pernatih so: koleraba, bela repa, pesa ali rona in buče; izmed korenskih pa: korun ali krompir in papeževa repa, ki daje živini dobro pičo ali kermo, pa tudi ljudem tečno jed.

Kapusno ali kolerabno in pesno seme se spomladi berž, ko se je zemlja odperla, v gredice vseje, in ko sadeži dostojno močni prirastejo, se na njivo posadijo. Njiva pa mora biti že jeseni dobro pognojena; treba je za en oral 40 do 60 voz gnoja; ali pa se v brazde pomeče dobro zdelan gnoj, ktereга je takrat okoli 30 voz treba, da pod sadeže ali sajenke pride, in sicer: za kolerabo in zelje 4 palce, za repo in peso pa 6 palcev globoko. Za zelje se razori 2, za kolerabo $1\frac{1}{2}$, za peso pa 1 čovelj narazen napravijo. Po tem se sadeži po dežji po ogonih sadijo; če bi se pa o suši sadili, treba jih je pomakati. Vse se po žnori, ktera ima znamenja narejena, sadi s klinom. Njiva se mora skozi vse leto skerbno okopavati, da nobenega plevela ne bo. En oral dá 200 do 400 centov kolerabe; kolerabino seme ohranja kaljivost do 5 let.

Bela repa.

Bela repa je dvojnega plemena, podolglasta in okrogla. Obedve rastete v peščeni, nekoliko mokrotni, dobro pognojeni zemlji, in se sejete večidel na žitno sternišče. Na slabo njivo enega oralu je semena treba 2, na jako dobro pa 6 funtov; vsejano seme se prevlači in povali.

Bela repa se v jeseni izruje, obreže in pospravi v pred mrazom zavarovan kraj; večkrat tehta ena 5 do 7 funtov. Je za živino in ljudi dobra, zlasti okisana. V ta namen se repa olupí, zriblje ko zelje, in brez soli v kadi s pehom, pa ne z nogami tlači; potem se z deskami, ki se prav vjemajo, pokrije in s kamenjem obteži kakor zelje. Plesnina se z vodo odpravlja in vselej snažno omije, kar gre vsak teden storiti. Skisa se že v 14 dneh v zmerno topli kleti ali pivnici in takrat je godna za prijed.

Za živino se z mašino v kosce zreže in z rezanico mesto sena polaga. Včasih se tudi v kotlih kuha in z zamečko potrosi, ter ohlajena živini posebno svinjam za pičo daje.

Kdor repo okopuje in opleva, dobi za to debelejšo repo. Da pa odpraviš požrešne gosenice, prilij par žlic kamnenega olja k vodi in s to vodo poškropi gosence; terdijo, nekteri da to jih pokonča, kjer jih je dosti.

Pridela se repe na enem oralu 40 do 80 centov; repino seme kali do 5 let staro.

Pesa.

Pesa ali rona je dvojne sorte, bela tudi rudečepisana in rumena ali žolta. Obodvojna je veliko vredna. Nje perje se po dvakrat, tudi trikrat polomastiti da, in je jako dobra piča za govedino in svinje; pa tudi izruta ali popipana pesa, ki ne gujije rada, daje se po zimi živini.

Pesa se najbolj obnaša na prav dobro pognojeni in skerbno pripravljeni njivi; in ker veliko dela potrebuje, bila bi škoda, na puhli njivi jo pridelovati brez dobička.

Pesino seme je veliko ko droben grah, in se po motvozi ali žnori v verste sadi; eno zerno se vtakne in potlači v prav rodovitni zemlji 4 do 6, v manj rodovitni pa 8 palcev po dolgosti in 1 čevelj v širini saksebe. Ako jo 4 palce narazen sadiš, potrebuješ semena za en oral 18 funtov, če 6 palcev pa 12 funtov; na slabi njivi pa še enkrat toliko. Kedar je vlažno vreme, namaka se seme na toplem kraju tako dolgo, dokler se kaljivost ne prikaže, potem pa se mora hitro na njivi povtikati. Če je pa

sušno vreme, tedaj se seme ne namaka, ker bi se na suhi njivi po tem celo osušilo; boljše ga je pozneje zavtikati, pa ne namočenega. Ker vsako zerno, ki je zdravo in dobro, več cimic požene, morajo se razun ene vse potergati, ko so že 5 do 6 palcev visoke, in boljše je tam saditi, kjer jih manjka, to je: kjer eno ali več zern ne raste. Njiva mora vedno čista biti vsega plevela; ko sadež veselo raste, gre ga okopavati, da se zemlja vedno rahla in črna vidi. Rumeno perje se obira, zeleno pa pusti tako dolgo, dokler se pesa ne popiplje, da debeleja zraste; zmerzniti pa pesa ne sme. Ko je popolnoma zrela, poreže se vse perje in pospravi, po tem pa pesa izruje, očisti blata in v kamri hranuje, da se lože prebira in pregleduje. V kletih, in sploh kjer je pretoplo, ni dobro za peso. Nekteri jo tudi vverstijo zunaj na njivi, ali doma v priličnih krajih kake 3 do 4 čevlje visoko v podobi strehe, ter jo s slamo pokrijejo in s perstjo zamečejo. Še bolje pa je, če še dobi od tal do verha po dvoje ali troje v šopkih postavljene slame zmes, da lože izhlapuje; pravijo: da se pesa tako dolgo dobra obvaruje.

Na enem oralu se je pridela 300 do 600, na prav rodovitni njivi pa še čez 1000 stotov ali centov. Pesa ni le vsaki živini dobra piča, tudi ljudem služi za jed; sladka se dobro plačuje, iz nje sladkor ali cukrer delajo. Pesino seme kali 4 do 6 let staro.

Buče ali tikve.

Ta sad je Slovencem dobro znan; raste po njivah sam, ali pa ga med koruzo in fižol, po razorjih in mejicah, večkrat celo po oslicah ali kupih name-tane zemlje sadijo.

Po njivi se delajo jamice 6 čevljev narazen, vanje se nekaj gnoja verže in s perstenino pomeša, na to se po dvoje ali troje semen dene, in z zemljo pokrije. Po tem, ko so že nekaj zrastle, okopljejo se ko murke ali krastavci. Buče poženo več sežnjev dolgo bilje po zemlji, pod drevjem rasteče se celo na veje obesijo. V jeseni, ko se koruza spravlja, zvozijo se tudi buče domu v velike kupe na dvo-rišču, da so bliže rok. Po tem se poredoma živini

za pičo pokladajo. Dajejo se pa ali sirove na drobne kosce sekane, ali pa kuhane z zamečko ali otrobmi pomešane živini, posebno pa svinjam. Mraza buče ne prenesó; zato jih gre pred mrazom v varni kraj spraviti. Kdor razkosane buče dobro posuši, jih zamore dalje hraniti, in potem namočene ali skuhane živini polagati.

Buče so raznih podob, barv, velikosti in mnogih plemen; nektera ima pol centa teže. Buče dajejo tudi prav dobro in zdravo jed ljudem. Vendar niso vse enako dobre; najboljša buča za jed je korfska; ta je iz Afrike doma in vredna, da bi se povsod med Slovenci razširila. Ta buča raste kakor gromovje, però je od peresa 2 palca narazen, in skoro za vsakim peresom je zastavljena buča; sad je po 12 do 16 palcev dolg, 5 do 7 pa debel, mesa je okoli 2 palca; cela buča tehta 4 do 12 funtov. Buče se za jed razno rabijo; ali se v juho pokuhajo, ali se spečejo, ali pa kakor kislá ali sladka repa povžijejo. Kdor hoče buče jesti, kakor kisló repo, naj jih zriba kakor kisló repo, z jesihom in soljo okisa in kumene dodá, ter eno uro tako ležati pusti; potem pa se s čebulom kuha ali praži in z moko potrese; res prav dobre so tako narejene buče. Kdor pa rad ima sladke buče, naj jih zreže na štirovoglata drobne košččke, kuha s sladkorjem ali cukrom, na rumensko, žolto praži in kumine dodá in jed je gotova. Ta korfska buča vse druge za človeško jed prekosi; v Ljubljani in v Gradcu se seme dobi, ako se bliže ne more.

Bučino jederce da dobro olje; pogače ali sir pa dobro oblodo za svinje. Na enem oralu se dobi 200 do 400 centov buč.

Korun ali krompir.

Korun je iz Amerike k nam v Evropo prišel. On je kruh ubogih, pa tudi gospóda ga spoštuje in rada jé; tudi živini daje izverstno pičo, zlasti svinjam, toda le kuhan.

Saditi je najboljše krompir srednje velikosti, ki se še ni izcimil v shrambah; sadi se v razore po dolgosti 1, po širokosti pa 2 čevlja narazen, in se

dva do tri palce globoko zasiplje; na en oral ga je treba 15 do 18 vaganov. Korun za seme se naj spreminjava, in tisti izvoli, ki je bolj v peščeni zemlji zrastel. Dobro je, z brano prevlačiti ga. To se pa dela; ko je že nekaj pognal, da se trava izruje in zemlja zrahlja; če je pa že bolj odrastel, osiplje se v prvič in pred cvetjem v drugič z osipavnikom ali pa se to z motiko opravlja; toda razori ne smejo globokeji biti kakor 4 do 6 palcev, da se ne osuši. Kedar je krompir odcvetel, in se rumeniti ali sušiti začinja zelišče ali krompirjevec, poreži ga. Če zelje zgodaj vsahnuje, je znamenje, da se ga gnjilec prijema; ko se to pozneje godi, pa pomenja, da je krompir že zrel. Po tem se z oralom, ki ima na obeh krajih lopate, brez škode izruje in pobere, ali pa z motiko izkoplje. Vreme mora pa suho biti, ker mokrega krompirja ne gre v klet spravljati. V senci na zračnem kraju se naj presuši, in hrani v suhi kleti ali taki shrambi, ki je zračna, pa tudi mraza obvarovana. Po tleh in ob stenah se mora slama položiti, da je korun mokrote varovan; v manjših kupih naj leži. To se s tem dožene, če se krompir srednje debelosti za seme, drobni in ranjeni za pičo odbere, ostali pa ljudem za živež oberne. Pravijo, da je dobro, prostor, kjer leži krompir, z zmletim apnom potresati, da vlago pije in gnjileca varuje. V jamah korun hraniti ni varno, ker ga miši preveč zvotlijo, in je preveč zadubljen. Boljše ga je zunaj zemlje imeti na razgarnjeni slami. Naj se tudi ves kup s slamo pokrije, in z zemljo za 2 čevlja na debelo zameče, v sredini pa naj stoji šopek verbovih vej od tal do verha postavljen, da korun zraka ima in lože izhlapuje.

Zelišče ali krompirjevec je dober živež ovcam, če je suh in ni premočen; moker je za steljo in gnoj. Za kermo ni velike vrednosti; zato je škoda, še celo zeleno obžeti; to tudi korunu ne hasni, kakor nobeni rastlini ne, če se jej perje poterga, preden je zrela.

Korun služi ljudem in živini za živež; pa tudi žganje iš njega kuhajo, močo ali šterko in sirup delajo itd.

Korun je razne podobe, debelosti, barve in zre-
lote; vsak je za človeško jed, tudi živinski, če se
prideluje v peščenini v zmerno vlažni zemlji, ktera
je bila prejšnjemu pridelku dobro pognojena; v novo
pognojeni, vlažni in težki zemlji pred gnjije. Komur
se korun vsako leto spridi, naj ga toliko sadi, da
ob seme ne pride; več pa korenstva, kakor: pese,
korenja itd.

Na enem oralu se pridelala koruna 100 do 300
vaganov; 80 funtov tehta en vagan.

Poglejmo še novo rastlino, ktera se jako pripo-
roča in še ni v splošni rabi, če ravno jo že več um-
nih gospodarjev prideluje, in ta je:

Papeževa repa ali topinambur.

Tudi ta se zasaja z avoljo svojega gumpastega
korenja, kakor korun. Podoben je krompirju. Skozi
zimo ostane tudi v zemlji dober, požene visoke stebila
in na verhih ima cvetje ko solnčnice v več manj-
ših okročic. Sad se na isti način sadi kakor korun
spomladi, in tudi zemlja okopava; v jeseni se pa
mora vsak koren pobrati, ker vsako zaostalo, ako še
tako majhno, spomladi na novo požene in zemljo
vpuščavi. Sad je masten in sladkega okusa, zato
se ga ne more veliko jesti; z jezihom kakor solata
je bolj prijetna jed. Tudi živina se kermi ž njim,
toda treba je živeža menjavati, ker preveč zapore-
doma dan jej zopern postane.

Žganjica ni tolike moči, kakor je korunova. Na
enem oralu se tega sadu pridelala 150 do 200 vaganov;
en vagan tehta 85 funtov.

S tem sklenemo rastline, s kterimi se pomno-
žuje živinska kerma, zboljšuje zemlja in živinoreja
pospešuje. Ostaja nam še pregledati pašnike in
travnike.

Pašnik.

Pašniki so po raznih krajih; in so dobre, rodo-
vitne ali puhle zemlje, na ravnini, po bregih, ali
celó na visokih hribih. Tu imajo le kratko travo,
ker je zemlja preplitva, ali premerzlo, ali pa jo ži-
vina pojé, preden le nekoliko zrasti zamore.

Po ravninah, kjer je rodovitna zemlja, je škoda pašnike imeti; boljše je tako zemljišče v rodoviten hmeljnik, njivo, travnik ali sadunosnik obrniti, če okolščine le količkaj tako svetujejo in podnebje dovoli. To bo gotovo več dobička donášalo, kakor da uboga živina po pašnikih strada, gnoj trosi, od brenčeljnov, muh itd. terpi. Kjer je dober pašnik, bo tudi dober travnik; trava se lahko kosi, in živina se v hlevih boljše redi. Kjer pa je slab pašnik, tudi živine mučiti ne gré, predelati ga je treba v rodovitno zemljišče, ktero bo več haska prinašalo.

Ako pašnik ob bregu leži, in ima južno lego, tedaj bo dober za vinograd, če je zemlja 2 do 3 čevlja globoka, in podnebje primerno. Ali naj se napravi sadunosnik, kjer bo pod drevesno senco trava raje rastle, ako za njivo ne kaže. Na preveč odsolnčnem kraju gozd dobro stori.

Svet po visokih hribih ali planinah, kamor se o poletnem času živina goni, že ni za drugo rabo, ker podnebje in merzla sapa tega ne dopušča. Če bi pa v takih krajih derv primanjkovalo, dalo bi se morda gozdno drevje zasaditi, kakor: mecesen, jelka, čerrikasti bor, smreka itd. Kjer ljudje stanujejo, zamore se kako sadunosno drevo zgodnjega plemena saditi, posebno bolj v zavetji in bliže prebivališč; v jeseni pa je treba tako drevje s slamo obviti. — Pašnik se zboljša, če se ternje in germovje izkerči, mokrota po napravljenih jarkih odpelje, jame zaspó, holmci znižajo, zemlja prekoplje in pognoji, potem pa: korun, prosó, oves, koruza ali seme žlahnih trav poseje.

V obče dá en oral pašnika dobička 1 do 10 centov sená.

Travnik ali senošet.

Tudi travniki imajo lego ob potokih, rekah, dolinah ali brežinah itd. Tu rastejo večidel dobre, zdrave in sladke trave, ker je zemlja rodovitnejša. Sladka trava je dvojne baže: slamnica ali dolga, in taka, ki pri tleh koščata zelišča dela, in se imenuje spodnja trava ali tratnica, in se s koso dobro kosi. Kjer v pravi primeri slamnica in tratnica gosto raste,

in se na travnik včasih voda napeljati dá, tak je najboljši travnik.

Slab travnik je: ali premoker ali presuh. Premoker ni dober, vendar travniki sploh več potrebujejo mokrote, ko njive. Kdor ima premokre ali močvirne travnike, naj po potrebi jarke poprek naredi, da se jim voda odpelje, in bo mahu, ločika, preslice, cedilje itd. konec. Če se pa vendar prikažejo, treba jih je s koreninami vred iztrebiti. Na presuhe travnike naj se iz grabnov in mlak dežnice in snežnice napelje.

Travniki se gnojijo, kakor je že povedano, v jeseni, in sicer: z gnojem, stanjšano gnojnico, pepélom, apnom, mavcem, s slamo, neke dni v gnojnici namočeno, lužnico in s cestnim blatom itd. Spomladi se te reči pograbiijo in domú med drugi gnoj zvozijo; tudi kertine in mravljišča se morajo potrebiti in višine znižati, jame pa napolniti in poravnati, da kositve ne ovirajo in da bo več dobre trave.

Dobro je spomladi travnike z brano prevleči, in posejati travnega prahu od dobrega sená ali semena žlahnih trav, kakor pahovke, lesičjega ali mačjega repa, rudeče ali štajarske detelje, tudi meteljka ne škodi. To daje dobro, zeleno in suho kermo, da nobene boljše. Tak travnik se more do 4 in mačji rep do 8 let dvakrat, tudi trikrat v letu kositi. Kjer se meteljka vmes seje, zamore se vsak mesec kositi. Kdor ima svoje travnike poleg kakega potoka, studenca ali vodne jame, napelje si lahko vodo na-nje, kedar se mu spoljubi. Spomladi se travniki napajajo, dokler ni trava 2 do 3 palce zrastle. O suši je treba čiste vode kakih 10 ur v tednu na travnike spuščati, da se trava ne zblati. Voda, posebno po naglem dežji, nanese mnoge baže mastnega blata na travnike, iz njiv, vinogradov, bregov in neskerbnih gospodarjev gnojnišč z raznim semenom; vse to gnoji travnike, zaduši mah, prežene miši, kerte in mlade kebre potopi; naj torej ne leti mimo naših travnikov po jarkih in potokih brez vsega dobička! —

Sicer je pa trava veliko tečnejša in kerma zdajnejša od travnikov, ki se z vodo ne napajajo, mimo

tistih, ki se skerbno namakajo; za peti del gre več živini dajati kerme, ki se je na teh travnikih pridelala.

Travniki se kosijo, kedar na njih najlepše cvetice cvetó, ali kedar v cvetje trava iti začinja, pri nas že okoli sv. Vida ali rožnika meseca, ker se po dva, trikrat kosi; v merzlih krajih in kjer le enkrat v letu kosijo, pa se kosi pozneje. Ni pa čakati, dokler se seme cvetic osuje. Po zgodnji košnji dobiš krepko, tečno, težko kermo, po pozni medlo, slamnato. Trava se večidel po koreninah plodi in bolj pogosto ko jo pristrížeš, bolj gosto bo rastla, česar se po tratnicah okoli hiše lahko prepričaš. Kosi se lepo in najraje rosna trava, torej v jutro ali zvečer; pridni trije kosci pokosé en oral v 6 urah. Seno mora se dobro posušiti, preden se pospravi.

Kedar je vreme o kositvi neprijetno in merva ne zadosti suha, mora se v senjaku po legah spravljati in sicer: ena lega slame, druga merve itd. ali pa se soli trosi po njej, da se ne spridi. Po drugih krajih pustijo mervo na travniku še drugi ali tretji dan, in napravijo veliko kopico ter jo prav močno stlačijo, da se godi in posuši. Ali se pa nareja:

Rujava merva.

Ko se je trava pokosila, razgernila in nekaj poparila, naredi se 6 čevljev visok, en do dva sežnja pa širok kup in se prav močno stlači. Tako se pusti 24 ur, da se zgreje, po tem se spet razmeče in dobro posuši. Ali pa se še v drugič, ko je že skoraj suha merva, v enak kup stlači tako, da sedaj pride tista kerma noter, ki je pred zunaj bila in se tudi skozi 24 ur greti pusti. Za tem se raztrosi in v nekoliko urah je popolnoma suha, da se lahko domu zvozi. Taka merva je rujava in ima posebno prijeten duh, je dosti tečnejša in živina jo prav rada jé. Pridelek na travniku enega oral je jako različen, od 6 do 120 centov sena ali merve. To je odvisno od tega, ali travnik leži v ravnini ali ob bregu, in je suh ali namakovan, v toplem ali merzlem kraju.

§. 25. Žito in žitni pridelki.

Beseda „žito“ pomenja v obče ves zernski sad, kakor: pšenico, rež, ječmen, oves, ajdo itd. in so-

čivje, kakor: grah, lečo, fižol, grahorico, bob itd. Žito daje ljudem dober živež in živini redavno pičo.

Vsako seme za setev mora biti popolnoma zrelo, ene baže, velikega zerna, napeto in težko, kaljivo, čisto in prosto vsega plevela. Da je to važna in veliko pomenljiva resnica, prepriča se lahko vsak, če se spominja na leto 1864, ko so bili večidel vsi pridelki nepopolni in skoraj vsi gospodarji niso imeli čistega, čverstega in popolnega semenskega zernja za ozimino ali jesensko setvo. Slabo seme so morali sejati, pa tudi prihodnje leto so le malo želi ali pa še nobenega zimskega pridelka pridelali niso; le tisti gospodarji so bili srečnejši, ki so težka semena od leta 1863 sejali. To isto nam letošnja ozimina poterjuje. Kdor je lansko jesen izverstno seme v zemljo spravil, tega setve so se še najbolj ohranile in čverste ostale skozi zimo, če ravno je sneg v adventu na mokra, nezmerznjena tla padel, in ležal skoraj do konca februarja ali svečana leta 1868. Zato naj velja kar koli, vsegdar mora biti izverstno seme za vsak zernski sad, če hočemo, da nam bo obrodilo.

Vendar je treba vedeti, da se zernski sad s časoma zverže in slaběji postane. Zato je dobro semena na bolj suhih, zmerno vlažnih krajih pridelovati, ko na ilovni zemlji, kjer zernje tako popolnoma ne dozori. Prav izverstno seme za setev se dobi, če se z mašino v verste seje, ker tu rastline ne stojé v taki tesnobi, in torej popolneje dozorijo. Garretova sejavnica je najboljša; ž njo se pol do $\frac{2}{3}$ semena prihrani. Kedar je njiva pognojena, prav izorana, dobro prevlečena in zrahljana, je za setvo pripravna, kakor se spodobi. Seje se lepega, polnega zernja manj, slabega pa več; na močno, mastno zemljo redkeje, kakor na terdo in pusto; pri zgodnji setvi se manj zernja poseje, ko pri pozni. Skušnja zmodri gospodarja.

Kdaj bomo sejali? Jarino sejemo spomladi, ozimino pa jeseni. Na gorah se seje ozimina 14 dni prej, kakor po ravninah in nizkih dolinah; jarino pa ravno toliko pozneje. Merzla debela zemlja se obseje bolj zgodaj, kakor rahla in goraka zemlja; tako tudi senčna njiva jeseni poprej, spomladi pa pozneje.

Navadno je ozimino sejati 8 do 14 dni pred sv. Mi-
helom in 13 dni po sv. Mihelu. Zmed ozimine se
seje najpred ječmen, rež, pšenica; zmed jarine pa:
oves, pšenica, rež; za temi: bob, grah, leča, ječmen
itd. O sv. Jurju se sadi korun, seje koruza, fižol,
buče, konoplje. Ne bodi praznih ver, in ne glej na
nekake dneve, tedne ali na posebne čase; kdor na
veter ali luno gleda, ne seje, pa tudi žel ne bo.

Pervo žito pred vsemi je za ljudi:

Pšenica.

Pšenica je mnogih plemen; te se ločijo po barvi,
beli, rudečkasti ali rujavkasti, po zernji, okroglem
ali podolgovatem in po podobi klasja. Nam najbolj
znana je zimska in jara; zimska se jeseni seje, jara
pa spomladi; na težki in mastni ilovki se posebno
dobro ponaša, manj v preveč peščeni zemlji. Na
njivo srednje dobrote se je poseje 3 vagane na en
oral, na prav dobro pa četerti del manj. Kdor
z mašino seje, zadostuje mu 1 do 1 $\frac{1}{4}$ vagana pše-
nice; boljša je za seme eno leto ali dve leti stara
pšenica, kakor pa zadnjič pridelana ali nova; ta je
raje snetljiva. Zoper snetljivost ni gotovega pripo-
močka: pepel, zelena sol, apno itd. s semenom zme-
šano, njivi koristi, da jo gnoji, sicer pa pšenici malo
ali nič ne pomaga. Močno obraščena setev se za-
more popasti, ko je suho po njivah; spomladi pa ne.
Pri nas hobato raščavo pšenico porežejo, dokler še
ni klasovja videti.

Sicer sejejo pšenico v deteljišče, prosišče, ko-
ruzišče in tudi v korunišče. Spomladi je prav dobro,
ko začne pšenica rasti, da se z brano povleče. Če
bi pa pšenico na spomlad sren ali srež navzdignil in
in jo izruval, naj se z valjarjem povalja, da se ko-
renice bolj zemlje primejo.

Kar se tiče žetve v obče pri vsakem zernskem
sadu, naj se takrat žanje, ko še zerno ni popolnoma
terdo, pa vendar se združniti ne da in dokler je
steblo ali bilka še v soku; pozneje izgubi sad
svojo lepo podobo in težo, lusk ali kožica bo pa de-
beleja in moke veliko manj; le za seme se mora
pustiti, da popolnoma dozori.

Pri nas žanjejo s serpi, drugod kosijo s kosami, kar delo pospešuje, ali pa s strojem ali mašino. Ta mašina ima kolesa in nože; mašino vleče živina, kolesa se vertijo, noži žito režejo. Snopi se s slamnatimi povresli povežejo, v kope ali križe zložijo, da se posušijo, in zadnjič v gumna ali parne zvožijo, po tem pa s cepmi omlatijo, kjer mlativnic ali mašin za mlatev ni. Veršaji ali omlačeno zernje se z vevnikom ali z vevnico zveje in sčisti, in čedno zernje v suhi žitnici ali shrambi na zračnem kraju hrani.

Pšenica je za moko in gris, ki daje tečno jed; tudi moča, šterka se iz nje dela. Slaba pšenica služi živini za pičo in perutnina jo rada zoblje; ali pa se med drugo zernje: rež, koruzo, ajdo pomeša za kruh.

Slama je za škopo za slamnate strehe, za rezanico, klajo s senom pomešana, za steljo razsekana.

Na oralu njive se pridela 10 do 24 vaganov pšenice, v Banatu na Ogerskem pa celo 30 do 40 vaganov. Pšenično seme ohrani kaljivost ali kaljno moč 3 do 4 leta.

Rež.

Rež je dvojnega plemena: ozimna in jara. Ozimna rež se mora v jeseni zarano vsejati, da se dobro vkošenini, sicer rada pozebe, posebno če bi se v mokrotno njivo sejala. Jara rež se spomladi seje, ko se več mraza bati ni; jara rež v bolj merzlih krajih jako cenijo, in če pa tudi pri nas dobro stori, in ko ozimna pozebe, nadomesti jo jara.

Rež ne ljubi težke zemlje, torej se jej pripravi dobro prerahljana njiva, če tudi novo pognojena. Inače pa je s slabejšo, peščenato zemljo zadovoljna, in obrodi, če tudi nobeno drugo pleme ozimin posebno ne stori, v dobri zemlji prav veliko klasje dela. Za en oral je je treba 3 vagane; za prav dobro zemljo pa $\frac{1}{4}$ vag. manj; kdor jo z mašino seje, zadostuje mu 1 vagan.

Oskerbuje se ko pšenica, s katero se enako ravna. Iz slame se dela škopa za strehe, narejajo povresla, pletó košare, vežejo terte, reže se v rezanico in meša v klajo, in ko se na ped dolge kosce razseka ali razreže, oberne se za steljo.

Reži se pridela na enem oralu 10 do 22 vaganov. Seme kali 3 - 4 leta.

Razun teh dvojnih plemen je še rež, ki čudovito plenja, in se imenuje „jezerska rež“. Leta 1863 je jeseni nek gospodar na Českem na deteljjišče vsejal 4 vagane jezerske reži; in če ravno je bila suša v jeseni prevelika, vendar si je spomladi 1864. leta pomagala setev tako čversto, da je iz enega stebela izrastlo 46 klasov in rastla je veliko hitreje, ko druga enaka plemena, Pridelal je je iz teh 4 vaganov 124 vaganov. Zerna so debela, imajo tenko luskinjo in so silo močnata; rese ali osine so sila dolge. Slovenci! sezite po njej, v Ljubljani se je dobi; hvalijo jo vsi, ki so jo skušali.

Ječmen.

Ječmen je ozimni in jari. Ječmen ljubi topel kraj, težko, dobro vdelano in mastno zemljo; pusta peščenica mu ne služi; treba ga je 3 vagane za en oral. Ječmenovo zerno mora svitlo-rumeno biti. Če je ječmen v vlažnem skednju ležal, ali pa večkrat od dežja namočen bil, zgubi kaljivost, ki sicer terpi 2 do 3 leta.

Ječmen je velik sovražnik plevela; če se tedaj na spomlad prikaže, mora se dobro opletati, in če se ni nadjati dobre žetve. Kjer ozimni ječmen rad pozebe, sejejo najraje jarega, ki v merzlih in toplih krajih dobro stori. Primerno obravnana ilovka, pa tudi globoka, ne preroda peščenica, posebno če je njiva jeseni ali po letu pognojena bila, mu je po volji. V na novo pognojeni zemlji rad ječmen pogori. V toplih in suhih krajih se marca ali sušca seje, v neugodnih malo pozneje.

Na enem oralu ga priraste 20 do 30 vaganov. Ječmen rabijo v pivarnicah, zmlet je dober za kruh, posebno z drugim zernjem pomešan; ječmenove juhe so ljubljene in zdrave; sicer pa se zdrobi, in je živini dobra piča. Zrezana slama daje kermo, in če pa steljo.

Oves.

Pri nas poznajo samo jari oves. Precej spomladi, ko se zemlja malo osuši, zamore se posejati. Oves

več mokrote prenese, ko ječmen, če ravno sneg poznej na-nj pade, mu nič ne škodi. Na en oral ga gre 4 do 5 vaganov. Oves je zadovoljen z vsakim krajem in z vsako zemljo; kjer že ničesar ne stori, oves še vendar dobro napreduje; v dobri zemlji pa izverstno obrodi, in ga je samo 4 vagane vsejati treba.

V nekih krajih služi ljudem oves za kruh, in ljudje se dobro počutijo pri ovsenjaku in njegovih juhi. Za živino se mora zdrobiti ali na debelo zmleti, da ga lože prekuha, in cel od nje ne gre. Slama je dobra kerma; le molznim kravam se ne polaga, da mleko po njej bridkega okusa ne dobí. Pridela se ovsa na enem oralu 15 do 30 vaganov, ki se lahko proda. Oves ostane kaljiv 2 do 3 leta.

Proso.

Proso je mnogoverstno: belo, rumeno, rudeče in rujavo. Proso prav dobro stori na kaki novini, kjer je mnogo rodovitne zemlje; sicer pa želi zemljo kakor ječmen in se tudi tako oskerbuje. Plevela ne terpi, torej se mora popleti, če se prikaže. Prosa je treba na en oral $\frac{3}{4}$ vagana. Pšeno, katero se iz prosa naredi, služi ljudem za kašo in klobase. Proso se tudi med drugim zernjem melje za kruh in perutnina ga rada zoblje. Slama je dobra kerma za živino. Prosa se pridela na enem oralu 15 do 30 vaganov; in kaljivost ohrani 2 leti. Nekteri gospodarji spustijo na prosišče ovce, ktere vso travo in plevel poiščejo in pojedó, prosu pa nič ne storijo, še dotaknejo se ga ne; pravijo: tako se proso najlože opleve.

Hvalijo pa tudi neko novo „tartarsko proso“. Nek vertnar je nekoliko zern tega prosa vsejal, in čuda velik pridelek po njih dobil. Vsaki kal je pogljal 5 stebel; ta so nad 9 čevljev visoko izrastla, pri tleh več ko 4 palce debela bila, in nastavila kakor koruza perje košato, katero Tartarji sploh za živinsko kermo rabijo. Vsako steblo je imelo svoje latovje, tedaj 5 iz enega zerna z belim prosom in tako polno, da v enem latu so jih našteali okoli 10.000. Lepa bela moka se melje iz tega prosa; iz te same moke se peče dober kruh, ali pa se meša s pše-

nično ali koruzno moko. Latovje stoji iz začetka po koncu, pozneje je teže in se nagne, da visi kakor grozdje in tudi najhujši viharji ne stresajo zern iz latovja. Seje se takrat ko koroza, in se tudi tako obdeluje. Tako Novice. V Ljubljani se vtegne dobiti za poskušnjo; vredno je.

Koruza ali turščica.

Koruza ali turščica je raznih plemen; tudi je nektera bolj zgodnja, ktera se tudi v merzlih krajih dobro obnaša; nektera bolj pozna, ki debelejše in daljše stroke od une donaša in bolj za tople kraje velja.

Koruza je sicer skoro z vsako zemljo zadovoljna, vendar jej najbolj služi mastna, globoka in rahla ilovka, malo s peščenko ali apnenko zmešana. Koruza se da po vseh drugih sadežih saditi; pa tudi več let zaporedoma na isti zemlji; toda gnoja jej je treba. Kdor nima dovolj gnoja, naj raje koroze ne seje. Po koruzi izverstno pšenica plenja.

Sadi ali seje se koroza, ko se ni več spomladanskega mraza bati, večidel tedaj od sv. Jurja do velikega travna ali maja. Seje se redko, še boljše je, če se v verste sadi, in sicer: debelejša 2, drobnejša ali manjša $1\frac{1}{2}$ čevlja narazen; v vsako jamico se po 4 do 5 zern verže, in za en palec s perstjô pokrije. Ko so zerna rasti začela, pusti se jih samo po troje, druge pa se izpukajo in se veržejo za dobro kermo kravam. Semena se za en oral $\frac{3}{4}$ vagona porabi. Pravijo, če se seme s terpentinovim oljem pomoči, ne iščejo ga ptice in ga ne požró.

Z mašino koroza sejati, je veliko boljše, tudi se semena več prihrani. Kdor koroza pred setvo namaka, začne mu popred rasti; to je posebno takrat svetovati, ko bi spomladanski mraz rastočo koroza uničil. Razun koroze se tudi še vmes sadi fižol, repa, buče itd.

Zemlja mora biti vedno rahla in čista vsega plevela; zatô jo gre najmanj dvakrat rahljati in pleti. Kjer je koroza v verste sajena, osuje se najhitrejšje z osipavnikom, ináče pa se z motiko ogerne in okoplje. Kedar so stroki ali sterženi že dorastli, zamorejo se

zgornja stebela nad stroki porezati, vendar ne veliko, preden da je turščica popolno zreła.

Za seme v drugo leto se morajo prvi najlepši stroki odločiti. Najboljši so stroki popolnoma zreli, ene iste barve in popolnoma do koncev s čverstim zernjem dorasli. Stroki se na zračnem kraju obesijo, da se dobro posušijo. Zernje se poprej iz strokov ne izsmuka, kakor ravno pred sajenjem. Če na koncih strokov ni lepo in čversto zernje, odluči se za domačo rabo, ker bi bilo preslabo za setev.

Nekteri gospodarji zrelo koruzo na njivi izkožuhajo ali olikajo, in čisto, lik oprosteno domu zvoziijo v koruzinjak ali v kaki zračni shrambi hranijo. Drugi pa navadno koruzo z likami ali ljubom vred na njivi od stebel potergajo in domu spravijo na gumno. Po večerih jo izlikajo ali ofožajo, po dva stroka vkup povežejo, ter obesijo na zračnem kraju. Spet drugi jo prosto v zmeren kup znosijo, in suho po zimi omlatijo, v izbah oluščijo, ali pa z mašino, koruzno luščivnico, zernje izsmukajo. Z mašino gre delo najhitrejše iz pod rok. Koruza se melje z režjo ali ajdo zmešana za kruh, iz čiste koruzine moke so zdravi žganci, močnik, laška polenta itd. Živini je koruza zdrobljena ali na debelo zmleta tečna piča, in perutnina jo rada zoblje. Slama, če se s škoporeznicco na drobno zreže, in z zamečko popari, jo goveja živina rada jé. Izsmukani stroki dajejo moko za kruh vsaj v sili, sicer pa dobro zamečko, ako se zmeljejo; konečno služijo za kurjavo, za gnoj pa sperhneni. Nespametno je tedaj, na pote pometati jih.

Iz vsega tega je očividno, da je koruza ali turščica glava vseh žit. Koruza ne donaša le najobilnejšega pridelka na zernu, temuč tudi vsi drugi njeni deli so gospodarju v velik prid. Če se koruzi na pripravnem kraju prav dobro pognoji, pridelala se na oralu po 50 do 60 vaganov zernja; razun tega pa še vmes po 8 do 10 vaganov fižola in več voz buč, 50 do 60 centov pa slame. Navadnejši pridelek je 15 do 20 vaganov zernja in toliko stotov slame. Koruza kali 4 leta.

Ajda.

Ajda je pri hiši lepa pomoč, kedar obrodi. Ajde je več plemen; nektera ima okroglo manjše zernje, druga večje, robato ali voglasto zernje. Tudi že delj časa rusko ali koroško ajdo sejejo, ki pa ne sme popolnoma dozoreti, ker se zernje rado osuje, in je njiva po žetvi tako zelena, kakor o setvi, če se z žetvo odlaga; mnogo zernja ima po steblih nastavljenega; moka je malo britka in bolj modre ali plave barve od naše navadne.

V obče naša domača ajda redkokrat prav obrodi; o cvetji jo vetrovi, posebno jug, posmodi ali pa jesenska zgodnja slana pari. Škoda, da vedno cvete in vedno zori. Zató jo je treba takrat požeti, ko je največ že črnega zernja na nji, da se ne osuje. Dva vagana se je poseje na oral. Pri nas ajdo v sternišče sredi malega serpana ali julija sejejo; torej je drug pridelek na isti njivi.

Ajda ljubi suho in gorko vreme; če ob cvetji močno dežuje ali vročina zelo prepeka, slaba je žetev.

Bčele ajdino cvetje jako ljubijo in si po njem lepega blaga naberó. Ajda da kašo in moko v kuho in za kruh med reženo ali koruzino moko; moka pa še daje dobre žgance, pšeno pa se devlje v ajdinske klobase. Slamo živini polagajo, ali nastiljajo ž njo. Na oralu se ajde pridela 10 do 20 vaganov; seme kali 2 do 3 leta.

Laško pšeno ali rajž.

Laško pšeno raste po močvirjih in daje tečno pšeno, ktero po štacunah kupujemo; na Laškem pa jo pridelujejo. Ta povodna rastlina raste po takih močvirjih, ki imajo terda, ilovnata tla, da vode ne prepuščajo, ker večidel v vodi raste. Zató se le tam prideluje, kjer je zadosti pripravne vode, ktera se po celi njivi spusti, ko je že v dobro njivo seme vsejano. Mora pa tako polje ali njiva okol in okol 2 čevlja visok jez imeti in nekoliko nagnjena biti, imeti mora tudi dve zatvornice; skozi eno se vsak mesec voda noter spušča, da voda njivo čez in čez pokrije; ko pa sev izraste, izpusti se po drugi niži

zatvornici voda. Po tem se vsa trava in plevel izpiplje, in spet berž voda noter spusti, da je vse pod vodo: to se toliko krat ponavlja, kolikor krat se kakošen plevelj zapazi, najmenj vsak mesec po enkrat. Ko je pa zernje svojo velikost doseglo in rajž dorastel, izpusti se pred pridelkom voda do čistega, da se njiva osuši in rajž popolnoma dozori. Tako polje ne sme preveliko biti, k večemu 1 do 2 orala naj meri. Rajž se le v prav toplih krajih prideluje. Je pa tudi še drugo enako pleme rajža, ki po bregih in na suhem polji raste; veliko terši je mimo povodnega, in se veli: brežni rajž. Rajž se povali, da se luskin oprosti, po tem je za kuho in za razno prav zdravo človeško jed; zlasti o griži, veliko velja. Tudi klobase ž njim nadete so tečne. Pridela se ga na oralu 15 do 25 vaganov. Z mašino, sejavnico sejan, da veči in lepši sad. Ako se po 20 kr. funt rajža ceni, in bokal 3 funte tehta, skupi se od enega orala od 15 vag. 360 gld., od 25 vag. pa 600 gld. Slama je za steljo.

Grah.

Graha je več plemen; je bel, rujav in zelenkast, droben in debelejši, ozimni ali poletni. Najboljši je sladkornik, ki se s stročjem jé. Grah želi, kakor leča, peščeno, suho in toplo zemljo, pa dobro pognojeno. Grah se v raznih časih sadi, ker se rad še zelen, ne zrel v hrano porabi. Kdor grah na oral njive seje, potrebuje ga 3 vagane. Vsejan se z valom povalja, da se njiva hitro ne osuši, grah pa prej kali. Dostikrat grah naprej cvete, stročja pa ne nareja; takega je najbolje živini za kermo pokositi.

Grah se melje z režjo za kruh, na debelo zmlet pa živini za pičo daje. Za seme je boljši tisti grah, ki se je pred zadnjim pridelal; in dobro ga je prešetati ali presejati, da se samo veči za setev porabi, ker večje pridelke donaša; plodnejši pa je vendar le drobnejši. Dobro stori, kdor drobnega in debelega vkupaj seje; oba se lahko skozi rešeto po tem spet ločita. Za se je pa treba vsako pleme posebej pridelati.

Grahova slama dá izverstno kermo za živino in, ko stelja rabljena, zdatni gnoj. Seme je dobro za sev še 5 let staro, in da ga miši na njivi ne jedó posejanega, naj se poprej v žvepleni vodi 12 ur namaka. Zraste ga na oralu 10 do 20 vaganov.

Leča.

Tudi leča je več plemen; je drobna in debelejša, ozimna in poletna ali jara. Prodnata zemlja jej najbolj služi, ker le suh in topel svet ljubi. Na oral zemlje se leče pol drug vagan poseje; obdeluje in oskerbuje se pa ravno tako, kakor grah. Kedar lečno stročje rujavkasto postane, je zernje zrelo. Najboljše je lečo v jutro pipati, pri solncu zernje rado iz stročja pade.

Leča je velike vrednosti in zernje se drago prodaja, ker je tečna jed za ljudi, in na debelo zmleta redivna piča za živino; vendar se je toliko ne pridelava na oralu, kakor graha; samo 7 do 12 vaganov. Slama je prav dobra kerma za živino. Lečno seme kali 2 leti staro.

Fižol.

Nobenega sočivja ni toliko plemen, kakor fižola. Fižol je raznih barv in razne debelosti; tudi je nekteri kolnik ali rageljčnik, ker potrebuje kolov ali ragelj, po katerih se ovija, drugi počepljak ali čiček, ki komaj nad pol čevlja visok zraste. Fižol ljubi rahlo, mokro, dobro vdelano in pognojeno zemljo na ravnini. Seje ali sadi se v spomladi, kedar se mraza ni več bati, sicer ga mraz pobere. Sadi se kakor kuruza v verste en do 2 čevlja narazen; po 3 do 6 se jih verže v eno jamico; vsi se s perstjo za palec pokrijejo in z motiko ali nogo pritisnejo. Nekteri ga v šopkih po 5 do 10 zern v eno jamico devljejo in na isti način zagrebajo. Na oral ga je treba $\frac{1}{2}$ do 3 vaganov: debelejšega manj, drobnejšega več; med kuruza manj, če se pa sam za se sadi ali seje, več. Fižol se mora opletiti in zemlja mu prerahljati, ko je že izrastel za pol pedí visok.

Fižol se tudi zelen v hrano rabi; daje zdatno in za težaškega človeka močno jed; slabemu želodcu pa

ne ustreza, posebno dozoreli ne, ki še omlati, sčisti in za človeško jed oberne. Nekteri fižol med drugo zernje zmešajo, in ga zmleti dajo za kruh. Drobni, bele barve fižol se lahko proda in dobro plačuje. Slama ni kaj prida za živinsko kermo, ker je malo soka v njej, boljša pa je za steljo. Fižola zraste na oralu 15 do 20 vaganov; kalí pa še 5 let star.

Grahora, grahorica, grašica ali grahorka.

Grahora je ozimna in poletna ali jara. Zimska se z zimskim grahom zmešana v jeseni seje, da je spomladi prej zelene kerme za živino pri rokah. V ta namen se tudi z zimsko režjo ali zimskim ječmenom pomeša ter v jeseni poseje, to je: 2 vagana žita in 2 vagana grahore, vkup 4 vagane na oral; same grahore pa je treba 3 vagane, in se obdeluje kakor grah.

Poletna grahorica, ktera je med nami najbolj v rabi, seje se v spomladi na ilovni, ne preveč vlažni, dobro obdelani in pognojeni zemlji; sicer pa se tudi v suhi peščenici, in celo na bregih dobro obnaša. Nekteri jo med oves mešajo in oboje v zeleno kermo živini kosijo. Grahorica med vsem sočivjem njivo najbolj gnoji. Zato jo mnogi kmetovalci v ta namen sejejo, da po njej sejana pšenica bolje obrodi; to delajo posebno gospodarji, ki nimajo dovolj gnoja. Tudi vinograde ž njo gnojijo.

Ta sad je živini le na debelo zmlet za pičo prijeten. Nekteri grahorico z drugim zernjem mešajo in jo dajo za kruh zmleti; toda bela grahorica je za to boljša; po uni je kruh bridek. Pridela se je na oralu 12 do 18 vaganov; in seme je za sev še dobro 3 leta staro.

Če slama ni preprana, je prav dobra kerma za govejo živino in ovce; inace pa je za steljo. Konji je ne jedó radi zavoljo njenega ostrega duha.

Bob.

Bob raste rad na ravnem v močni, dobro obdelani in pognojeni zemlji; seje se bolj gosto, (treba ga je na oral kake 3 vagane) spomladi, ko mra-

prenehajo. Inače se tudi sadi ali seje med korenjevo seme, s korunom ali krompirjem po ogonih ali pa po razorih. Bob se mora po dvakrat pleti in zemlja se mu prerahljati. Zrelo stročje je černo. Kdor veliko boba prideluje, mora ga kuhati, ker ima debelo kožo in tako živini dajati, posebno teletom in mladim prascem, ki po njem bolj rastejo. Tudi se med drugo žito meša, melje in moka za kruh obrača ter daje prav okusen kruh. Zelen se s stročjem kuha, in jé, zrel pa se mora z vrelim močnim lugom popariti in stati v loncu, da koža odstopi. Za to je treba čez lonec, v katerem je bob, čisto ruto razpeti, nekaj na njo pepela djati in kropa vlti, da se lug naredi. Za delavne ljudi je tečna jed. Dobro posušenega molj ne je, kakor leče prav posušene ne. Zraste ga na oralu 12 do 20 vaganov. Slama se mora zrezati in živini polagati, ali pa za steljo obrniti.

Cizara.

Cizara zraste dober čevelj visoko in ima kosmato steblo in strok; v njem ste samo dve zerni okrogli. Strok ima majhen repek; ako ga stisneš, počí in se zvije. Seje se spomladi v rahlo, peščeno prejšnje leto pognojeno zemljo. Preden se pa cizara poseje, treba jo je 24 ur v vodi namakati, da se je sušica ne loti; tej bolezni je ta rastlina posebno podveržena. Med vsem sočivjem je sama cizara, ki njive celo nič ne pognoji, marveč jo izmolze. Tudi se cizara v rosi nikoli ne sme pleti. Zernje ima terdo kožo, in se mora pred kuho v vročem lugu malo časa namakati, da koža odstopi, kakor pri bobu, potlej je dobra in mehka jed. Slama je za steljo, kakor fižolova, in je terda. Skoro enako se godi s čičerko.

§. 26. Vert ali ograd.

Vert ali ograd je kos zemlje z rodovitno perstenino blizo hiše, v katerem kuhinjske rastline rastejo in je z zidom, deskami, latami, tertami ali z živo mejo ograjen. Njegova lega naj bo proti jugu, kamor merzli zrak in ostri vetrovi ne pridejo. Vert

mora biti globoke rahle, žive in močne zemlje, ker je naloga njegova po trojne — čveterne pridelke skozi leto donášati, in nositi na malem prostoru vse, kar je rastlin in zelenjadi domačim potreba. Mnoga družina samo od malega verta živi, posebno pri mestih in večih terjih. Vert se mora v 4 kose razdeliti: na dvoje po dolgem in tako po širokem; ta razdelitev dá stezo v podobi križa, in je dobro, jo s peskom nadelati, da blata ne bo; ta cesta naj je 3 do 4 čevlje široka. V sredini, kjer se steza križa, naredi se okroglina, da bo za klopi in mizo, ali celo veselíšnico prostora; okoli in ob voglih verta se pa v verste zasadijo žlahtna terta ali žlahtni pritlikovci, ki dajo okusen sad za domačo rabo in prodajo, sence pa ne delajo. Dalje se vsak kos razdeli v grede, ktere so 3 čevlje široke, med kterimi se razgoni 1 čevlj v širini napravijo, da se lože obdelujejo, obsajajo, rastline zalivajo, zemlja rahlja in pleve; zakaj zemlja mora vedno rahla in čista biti trave in plevela.

Velika potreba je tudi, da je voda na vertu vedno pri rokah; ž njo se obširna kad napolni, če studenca ali mlake blizo ni; v njej naj tako dolgo stoji, dokler se na solncu nekoliko ne pregreje, ker z merzlo vodo se rastline ne smejo zalivati; kedar se pa zalivajo, je najboljši čas v spomladi in v jeseni zjutraj, po letu pa zvečer.

Koristno je, če ima vert gnojno ali toplo gredo, ktera je 1 seženj dolga, 3 čevlje pa široka, in 2 čevlja globoko z govejim in konjskim gnojem napolnjena in dobro potlačena; po verhu pa naj se potrosi 6 palcev na debelo jako rodovitne presejane perstenine. To je pa treba spraviti že februarja ali marca va-njo, da bo prej za rabo. Kedar se je perstenina zgrela od gnoja, zamorejo se semena takih rastlin vsejati, ktere počasno rastejo, da skozi poletje dozorijo, ali pa se tudi druge sejejo, da so poprej za vživanje. Taka zgodnja, topla greda obseje se o času, kedar se je mraza ali toče bati, pokriva s pokrivalom s šipami; nad tem se pa pletena slama ali rogoznica razgerne; ináče pa je odperta, da rastline zraka in solnca imajo. Kar se tiče pre-

kopanja in rahljevanja po vertu, ni treba na letni čas gledati. Za pomladansko obsetev odločeni del se mora v jeseni ali po zimi prekopati in pognojiti, in sicer: 1 do 2 čevlja globoko za rastline, ktere dolge korenine poženo, gnojiti pa tudi 2 do 8 palcev globoko, kakor je bolj primerno sadežem; spomladi še take grede 6 palcev globoko v drugič prekopljejo, gnojijo jih pa ne. Dalje se mora o spomladi za poletno in po letu za jesensko setev ali saditev ravno tako poskerbeti. Pognojiti je treba vsako leto 10 štirjaških sežnjev verta, kdor celega ne more. Človeček je vertnim rastlinam jako zdaten in tečen gnoj, še bolji pa je scavnica, če se na kup suhe persti, cestnega praha ali blata in žehtnega pepela zliwa; že malo tako napojene persti vsak gnoj prekosi.

Vertni sadeži se večidel po semenu pomnožijo. Najboljše seme se dobi iz stranskih vejic, ker sok v stranskih vejicah bolj počasoma teka, kakor v stebelu; hraniti pa se mora vsako seme v suhih, zračnih krajih.

Sadeži, sadike ali sajenke se presajajo že dobro vkoreninjene vselej proti večeru v vlažno pregreto zemljo. Tu je treba paziti, da razna plemena, ki so si v rodu, preblizo drugo drugemu ne rastejo, posebno če se seme od njih želi; zakaj lahko bi se vzajemno oplodila, in pleme spačilo, da ni tič, ni miš.

Skerben in priden vertnar ali gospodinja ne pušča zemlje skozi leto počivati, razun če jo sneg pokriva, marveč skerbi in si prizadeva, da skozi celo leto dobička donāša.

Kaj bomo pa na naš vert sadili? Vertne rastline so dvojne baže: ene ostanejo skozi celo leto na vertu, kakor: hren, šnitlek, peteršilj itd. druge prenašajo le poletni čas, kakor: čebul, koleraba, repa itd. Poglejmo sedaj nektore posamesne vertne rastline, ktere na vertu sadimo.

Šnitlek.

Ta vertna rastlina ostane tudi skozi zimo v vertu, in se pomnoži po koreninah; treba jih je v ta namen ločiti, in ob robu grede povtikati. Njegove zelene nitke, 3 do 4 palce dolge, se pri kuhi rabijo; na

kratke koščke zrezane se juhi ali drugi hrani pridenejo. Šnitlek je spomladi jako zgodnja zelenjad, torej je tem prijetnejša. Kdor jo po zimi želi uživati, naj si kak šopek v posodi med okni oskerbi.

Čebul ali luk.

Čebul je poletna rastlina in se po semenu pomnožuje. Seme se v gnojno gredo sušca ali marca vseje, toda jako redko, ker vsako zerno čebulo stori; seme se s perstjo pokrije in skerbno pomaka. Ko je čebul 4 do 5 palcev zrastel, presadi se v gredo 8 palcev narazen, pazljivo trave čisti, okopuje, in o suši zaliva. Če se mu zelenjad k tlom pomandra, čebula debelejša zraste. V jeseni se izruje, z zelenjadjo v vence poveže in na zračnem kraju hrani, pa vendar tako, da ne zmerzne. Seme se tudi v navadno gredo velikega travna ali maja seje; pa le malo čebulo stori, in še le prihodnje leto v drugič sajen debelejši zraste.

Nekteri zelenjad za prijed kuhajo in jo hvalijo; sicer pa se samo čebula rabi v kuhi; hrani daje dobro dišavo. Čebula v kosce zrezana, s sirom in smetano zmešana, je dobra južina. Po Dravskem polji, posebno okoli Ptujja, se čebule veliko na njivah prideluje in lastniki jo daleč razvažajo in prodajajo.

Česen ali česnik.

Tudi česen, hrani pridjan, dišavo daje. Česnik ima več tesno združenih, za palec dolgih zern; eno teh vsajeno, stori debel in oster česen. Obdeluje se, kakor čebul. Čebul je ostrega duha in okusa, česen pa še bolj. Zrel se poveže v vence, kakor čebul in tudi tako hrani. Česen se rabi za lek pri živini.

Selar.

Njegovo seme se v gnojno gredo seje, in sadike se v presadišče po 10 palcev narazen razeadijo. Perje se v jeseni do serčnega poterga, po tem izkoplje, v klet spravi in s peskom ogerne. Selar se z mesom kuha ali pa v plošice zreže in z jesihom in oljem ko solata povžije.

Peteršilj.

Peteršilj je ves za rabo, korenje in zelenjad. Seje se gosto na gredo, da je skozi poletje za rabo, jeseni izkopan pa se rabi po zimi; ali pa se seme v gnojno gredo poseje, kakor selar, in po tem vkoreninjen razsadi, toda bolj pogosto; obdeluje in rabi se, kakor selar.

Hren.

Hren se pomnoži, če kos korenine, posebno z rastlinskim gnojem v pognojeno zemljo zakoplješ; postane že v prvem ali drugem letu zadosti debel za rabo. Če se hren v vinograd zatrosi in zaplodi, ali pa ga sebični vincar sam vsadi, ne da se lahko iztrebiti. Hren je sila hud, posebno kateri po vinogradu raste; tu pa nikakor ni na svojem mestu. Kdor hren je, mora dober želodec imeti; pravijo: da ga hren popravi; mogoče: zdravega, slabega pa ne.

Korun ali krompir.

Od tega sadu smo že govorili, tu se opomni samo zgodnji ali rani korun, ki se na vertu sadi, in sicer toliko dobička ne prinaša, kakor uni, ki ga na njivah pridelujemo. Ker pa je že malega serpana ali julija zrel in za jed, zato je tem prijetniši. Zgodnji korun je okrogel, robot, moder ali rumen; vsak pa ljubi peščeno ali vsaj rahlo zemljo in je po tem bolj moknat.

Koleraba.

Kolerabe so podzemeljske in nadzemeljske. Obojih je več plemen: bele, rumene, rudeče itd. Zunanje so s perjem vred za ljudi v jed, podzemeljska pa za ljudi in za živino. Kolerabe se dajo tudi skisati, zrezane ko zelje, in so nektere jako zgodnje; v 8 tednih so že za jed; ko se nad spodnjim perjem porežejo, hitro na novo zrastejo. Seje se seme mesca sušca, in se potlej vkoreninjene rastlinke presadijo 10 palcev narazen; zrele so proti mescu oktobru ali vinotoku, za jed pa se že veliko prej rabijo.

Rona ali rudeča repa.

Rona je v vsem pesi popolnoma enaka in podobna, sladkega in prijetnega okusa. Kuhana z ješihom in kumino okisana dá tudi slabemu želodcu dobro jed; bela, sladka repa mu ne služi tako. Obdeluje se kakor pesa; perje se tudi za špinačo oberne.

Kapus ali zelje.

Zelje raste, kakor koleraba in stori debelo, veliko, okroglo glavo. Seme se mesca sušca seje in rastline se potlej 2 čevlja narazen presadijo, vendar ne globokeje, kakor so poprej rastle. Da zelje debelejšje glave stori, svetujejo nekteri, naj se človečjeka z gnojnico med rastlinke v napravljene jamice vlije, da od obeh strani korenine živeža dobivajo. Bolhe, gnjide ali uši se z apnom, s sajami ali s tanšanim kamenenim oljem poškropijo in tako odpravijo; gosence pa se obirajo, ali z mjilino vodo (žajfnico) polivajo in berž je po njih. Le rumeno perje se pobira in za živino rabi. Zelje se sladko in kislo za ljudi v jed rabi. Kislo zelje se mora vsak teden po dvakrat, najmanj pa enkrat čistiti; le nesnažnim gospodinjam se kislo zelje, repa, koleraba itd. spridi. Zelje pridno čistiti je najboljša pomoč zoper plesnino, pa tudi zoper merčese: stonoge, pajke, ščurke itd. Vse drugo je le prazno, kakor: žganje vlivati itd.

Vohrat ali kelj.

To zelje je prejšnjemu jako podobno, samo perje ima bolj gubasto ali zgerbančeno. Vohrat je dvojne baže: zimski in poletni; prvi se po zimi za jed rabi in mora prej zmerzniti. Da ga pa zajci ne pohrustajo, treba ga je z zemljo nekoliko ogerniti, če je bolj na prostem kraju. Poletni pa daje po letu dobro hrano. Obojni se obdeluje, kakor zelje; za kisanje pa ne velja.

Modri vohrat.

Modri vohrat je tudi zimski in poletni, ima ravno tako naravo in se ravno tako obdeluje, kakor zgornji.

V obče pa je treba vedeti, kakor je že prej bilo nekoliko omenjeno, da se take rastline, ktere so dveletne in se od njih seme dobiti želi, na sadijo mnoga plemena ene baže vkupaj, da se ne zveržejo, na priliko: glavati kapus in kolerabe, bela in rudeča pesa, repa, gorčica in redkev, solata mnogih plemen. Če se ta razna plemena vkupaj sadijo, ne bo seme niti zelje, niti koleraba, niti bela niti rudeča pesa, niti ta, niti una solata, temuč nekaj takega, kar ne bi bilo za nobeno rabo. Zato se morajo toliko narazen saditi, da spolovni prah ne pride do svoje žlahte.

Biluš ali špargelj.

Blizo mest je biluš jako veliko vreden; gospoda ga zelo čišla in ljubi. Na Ruskem, pravijo, raste prost brez obdelovanja debel, kakor so otročje rokice, pri nas pa potrebuje posebne skerbi, zlasti kedar se greda za špargelj nareja. Treba mu je dobre podloge dati, da bo čversto rastel in veliko dobička prinašal skozi 20 let; od 8. do 15. leta je najlepši in najdebelejši.

Greda — naj si je večja ali manjša, je vse eno — za biluš se tako naredi: Jama se izkoplje 3 čevlje globoka, na dno se skalja, tresča, vejevja, drobiša iz natona ali kaj enakega 1 čevlj visoko pomeče in dobro potlači, na to pride dobro dodelan gnoj do poveršja, ta se tudi prav stlači, zadnjič pa 12 palcev ali 1 čevlj visoko nameče s čistim gnojem pomešana peščena perstenina. V to jamo se dveletni sadeži 1½ čevlja narazen, 6 palcev globoko sadijo. Vsako leto se po tem jeseni okoli rastlin ena pest kurjeka ali golobjeka potrosi in prva tri leta se še razun perutninega gnoja za palec visoko perstenine zmeša, in ž njim bilušna greda dalje gnoji. V prvem letu, ko so sadeži vsajeni, ne sme se biluš rezati, temuč drugo leto, ko so že dve leti v gredi in 4 leta stari. Da bo pa mehek in nežen, pokrije se vsak biluš, ko je palec visok, s pokrovnim loncem; ta ima zgoraj luknjo, in dobi se pri lončarjih; v sili so tudi luknjasti visoki lonci dobri. Najdebelejši biluš se pusti kviško rasti, da ne oslabi. Biluš se

za palec pod zemljo odreže. — Tako se navadno sadi in redi biluš. Zamore pa se tudi v gredah med drugimi rastlinami posamezen biluš saditi, se vé, če je globoka, rahla in rodovitna perst, in je prostor za njega. Na tak biluš se počena flaška ali steklenica povezne; zraste pa tako velik, da vso steklenico napolni, in je funt težek, če je ravno med drugimi rastlinami.

Redkev.

Redkev je repi podobna, in je poletna in zimska. Poletna je okrogla, bela, rudeča in rumena, velika kakor oreh; je sladka, sočnata in nekoliko močnega duha in ostrega okusa; dozori pa že v 4 tednih. Kdor jo pred želi, naj seme seje v gnojno gredo in rastlinke po tem v rahlo perst presadi. Zimska je črna, velika kakor pest, in je močnejšega in ostrejšega duha in okusa, kakor poletna. Navadno je redkev sirova za jed, zamore pa se tudi kuhati v tečno hrano. Redkvino seme zderži kaljivost 5 do 6 let.

Solata.

Da bo zgodnje solate, je dobro, seme v gnojno gredo sejati, in po tem rastline med kumare ali murke, čebulo, selar ali rono presaditi. Ko je prva solata presajena, treba jo je berž v drugič sejati, da bo skozi celo leto solate dovolj; solata je jako čislana jed. Solate je mnogo plemen; lesnata, terda ni dobra, boljša pa je kerhka, mehka.

Jesenska endivija je kodrasta in gladka; po letu se seme seje, po tem pa presadi. Kedar endivija zraste, poveže se, da v sredi perje zbledi in boljšo jed dá; če se prenizko ne prereže, kmalo na novo požene. V jeseni se v klet spravi med pesek, kjer po zimi delj časa ostane in daje ljudem prijeten živež.

Kumare ali murke.

Seme se seje v gnojno gredo, potlej pa se rastline presadijo, da so prej za rabo. Morajo se pa vsak večer pokrivati, dokler zmerzuje. Kumare se olupijo, v ploščice zrežejo ali zribajo in kuhane ali sirove z jesihom, oljem, soljo in kumino pomešane

kakor solata jedó. Manjše pa se cele skisajo v kaki posodi z jesihom in služijo ljudém v jed; slab želodec jih težko prekuha; kumare rade tresliko ali merzlico pri ljudéh napravijo. Vsak mraz je murkam smert; zato jih je treba hitro v jeseni potergati. Po sv. Jerneju pa niso več ljudem priljubljena jed.

Dobro se kumare tako okisajo: Zdrave in lepe se zberó, s suho ruto obrišejo in se v posodo zdevajo; pridene se nekoliko tertinega perja, paprike itd. Ko je posoda polna, ali tudi ne polna, če jih toliko ni, da bi se zamogla napolniti, vlije se na-nje ohlajen jesih, ki se je poprej kahal; in pilika se zadelá, ker se navadno kak sodič v to rabi. Po tem se vsak drugi dan pregleduje, ali kisanje dobro napreduje ali ne. Jesih sedaj na novo vre, če je dober in kar ga primanjkuje, se z dobrim dopolnuje, tudi se nekoliko močne žganjice prilije. Če se je že v prvič kaj prililo, nič ne škoduje, marveč koristi, da se plesnini v okom pride. Na tak način se tudi dinje zrezane, grah, gobo itd. okisajo.

Pravijo, da murkina voda ščurke ali kebre pokonča, če se poškropi kraj, kjer se zbirajo.

Dinje.

Dinje so dvojnih glavnih baž: sladkorne z belim semenom in vodene z rudečim semenom. Oboje baže se oskerbujejo in obdelujejo, kakor kumare; seme se vseje v gnojno gredo, potem pa se rastlinke presadijo. Te v enomer sad nastavljajo, ker daleč čez gredo rastejo. Sladkorne dinje so boljše kakor vodene; pa na njih se človek lahko treslike najé. Kdor želi velike dinje izrediti, pravijo vertnarji, naj 6 letno seme seje, in samo 3 do 4 dozoreti pusti, ostale pa poterga. To se menda tudi pri mlajšem semenu doseže, če lih ni 6 let staro.

Opomniti je še treba, da dinji tople ali gnojne grede ni neobhodno potreba na vertu. Nadomesti jo tudi semenska greda ali sadišče, kakor je med prostim ljudstvom sploh v navadi. Boljša pa je topla in gnojna greda, da gospodinja zgodaj potrebne zelenjadi dobi.

§. 27. Kupčijske rastline.

Rastline za živinsko kermo ali klajo moramo pomnoževati, kolikor je mogče. Da bi tudi v tej meri kupčijske rastline pridelovali, to ne kaže; zakaj take rastline ne potrebujejo samo obilno gnoja, temuč želijo tudi natančnega obdelovanja, če hočemo, da nam dobička prinašajo. Marsikteri gospodar se pa s kupčijskimi rastlinami peča: zatorej bomo nekatere že znane in nekoliko tudi še nenavadnih in nepoznanih omenili, da se skerbni gospodarji tudi v tej panogi ali versti gospodarstva gibati zamorejo. Sploh velja pravilo: Dosti gnoja in dosti delavnih rok; kdor to oboje ima, ta se naj obširnejše poprime kupčijskih rastlin.

A) Oljnatе rastline.

Iz sadú oljnatih rastlin se olje dela. Take rastline pa dobro gnojno zemljo ljubijo; zatorej se jih navadno le toliko obdeluje, kolikor zemlja pripušča. Olje da: gorčica, lan, ogeršica ali ženof, mak, solnčnice, bučina jederca, vinske peške, brin, konoplino seme, orehova in lešnjekova jederca itd. Poglejmo sedaj nekatere.

Gorčica.

Gorčica dá jako zgodnjo spomladansko kermo za živino, kakor lucerna ali meteljka. Toda v ta namen jo naši Slovenci malo sejejo, bolj pa za olje in prodajo.

Gorčica je zimska in poletna; prva se seje mesca avgusta, druga spomladi in skozi poletje dozori. Veče pridelke da zimska. Obe se obdelujeta kakor žitne rastline; seme kali še 3 leta staro; pa mora se prevejati, da se najdebelejše za setev oberne; kakih 15 do 20 pint ali bokalov ga je treba za oral. Seje se z roko ali sejavnico; kdor s sejavnico seje, manj semena potrebuje; verste pridejo 12 do 18 palcev narazen in na vsak palec okoli 6 zern. Jesenska setev se mora opleti, perje pa le takrat porezati, če je nad 6 palcev zrastle; perje daje tečno kermo molznim kravam. Dobro je s slamnatim gnojem setev na tenko pokriti, da ne pozebe in skozi gnoj

rasti more. Gnoj se spomladi ne odpravi; treba je zemljo zrahljati in opleti. Zrela se s serpi ali koso pokosi in v verste razpostavi, da se posuši; po tem se varno z vilami na voz v razgernjeno ponjavo pomeče kakor proso, da se preveč ne izpreza in doma koj izmlati do čistega, da se zernje s slamo v gnoj ne spravi, z gnojem pa na njivo ali v vinograd. Tu se težko iztrebi, razun če se popiplje, na njivi pa zelena podorje ali pokosi. Slama dá ovcam kermo, terda pa se zreže in je dobra stelja. Na oralu se gorčice pridela 10 do 18 vaganov. Iz centa gorčice se dobi okoli 20 funtov olja.

Mak.

Maka je več plemen. Debeli mak ima velike glavice, v katerih je drobno oljnato seme; zrelo se rado skozi zgornje odperte luknjice iztrese. Zato je boljše tak mak sejati, ki ne poka, ali pa se prej poreže s čevelj dolgim stebлом, v šopke poveže in na zračnem kraju obesi, da se vgoji. Po tem se glavice prerežejo in mak z rešetom izčisti in posuši. Mak je za domačo rabo ali prodajo pripravljen. Za oral je maka treba pol drugi funt; seme je za setev dobro 2 do 3 leta staro. Na oralu se maka pridela 10 do 15 vaganov, če ga preveč ne požró tice, ki ga jako ljubijo. Mak hoče prav dobro gnojno zemljo; tudi se mora plevela čistiti in skerbno rahljati. Seme se spomladi seje, ko jě njiva tako suha, da se da obdelovati. Slama je za kurjavo ali zrezana za steljo.

B) Predivnate rastline.

Lan.

Predivnate rastline dajo olje, platno in tvarino vervarju za razne umetne izdelke. Kdor ima dovolj pripravne zemlje, zamore več takih pridelkov imeti; ne le za domače potrebe, temuč tudi za prodajo si jih naj poskerbi. Perva med temi rastlinami je „lan“, čegar seme še do 8 let staro raste; vendar se za sev 3 do 7 let staro jemlje in ga je treba 2 do 3 vagane na oral sejati. Laneno seme mora biti čisto,

težko, okroglo, terdo, kratko in debelo, rujavo-belkaste barve in oljnato. Lan ljubi bolj težko mokrotno zemljo, ilovico ali dobro publico. Seje se v zemljo, ktera je prednjemu pridelku prav močno pognojena bila, ali pa se za lan deteljišče odloči in njiva zgodaj pognoji, preden sneg zapade; gnoj se precej podorje. Sejati se mora prav gosto, da niti više in tenjše zrastejo. Ozimni lan se seje jeseni zarano, jari pa v spomladi po sv. Juriju; v suhem vsejan lan nikoli dobro ne stori. Lan želi vlage, zato se mu pregloboko ne orje, po setvi se dobro prevlači in z valom povalja. Lan se dvakrat pleve. Plevice naj imajo nizke stolce, da ga preveč ne potlačijo. Kdor hoče tenkega, težkega in prav dobrega prediva pridelati, naj poruje lan, predno seme v glavicah dozori ali precej, ko je ocvetel; to se vé, da ta gospodar dobrega semena ne dobi. Kdor pa popolnoma glavice dozoreti pusti, pridobi dobrega semena, pridelala pa pustega in debelega prediva. Poruvan lan se v snope poveže in na gumnu na grebenih osmuka, po tem se drugič v snope poveže in po travnikih razgerne, da se vgodí; travniki pa ne smejo presuhi biti. Tako pogrinnan lan je večidel v treh tednih goden, kar se spozna, če se koža ali lika rada od bilke odlušči, ko jo prelomiš. Ako je goden, poveže se spet v snope in na suhem, zračnem kraju čaka na teritev.

V novejših časih se lan v vodi rosi ali godí, in sicer tako-le: Snopi se položijo v čisto tekočo ali stoječo vodo, kakor se konoplje rosijo in čem bolj je voda topla ali merzla, tem pred ali poznej se like od bilike odluščijo, kar se v 3 do 20 dneh zgodi. Ko je lan tako goden, mora se nemudoma iz vode vzeti, sicer zgujije; zato se od tretjega dne vsak dan marljivo gledat hodi. Ali pa ga rosijo ali godijo v pokriti kadi z enako toplo vodo; tako je že v 36 do 48 urah goden. Po tem ga razgernejo, razstavijo ali obesijo, da se dobro osuši in zdaj je za teritev pripraven.

Na več krajih lanú ne sušijo na peči, v ktero se kuri, ko se tere. Pravijo, da tako zgreti lan svojo mehko in miloto zgubi. Suši se na solncu

in toplém zraku in se po tem samo s kladivcem pretolče, previhra, po grebenih omika in pokertači.

Laneno seme se mora presejati, da se boljše in lepše za prihodnjo setev odbere. Seme za setev terpi 8 let; torej se lahko za tenko, težko in prav dobro predivo skerbi; brez prediva pa nobena družina biti ne more; tudi se predivo lahko proda. Kar je semena več, spravi se lahko v denarje ali pa se naredi olje, katero je tudi v kuhinji dobro, če ni prestaro; pogače pa dajo dobro oblodo za svinje.

Na oralu se pridobi semena 2 do 5 centov; lanú pa 15 do 25 centov. Iz tega se dobiva 6 do 10 centov prediva, iz tega pa 1 do 5 centov povësma in 1 do 2 centa hodnika.

Konoplje.

Konopljino seme je še za setev dobro 4 let staro; treba ga je 2 do 4 vagane na oral sejati. Kdor hoče konoplje za prejo pridelati, mora je prav gosto sejati, da bodo niti bolj tenke. Kdor pa je za vervarsko robo ali izdelke določi, seje naj seme bolj redko in niti bodo debelejši; ob enem pa tudi dobro seme pridobi. Najboljše seme je tisto, katero v rokah dergano barvo obderži in oluščeno sladka usta naredi. Konoplje rastejo rade v lehki, globoko preorani, dobro pognojeni, nekoliko vlažni zemlji. Pervi čas za setev je, ko se ni bati več hudih slán, večidel mesca sušca ali v začetku malega travna. Konoplje so moškega in ženskega spola; une so belice, te černice; belice se poprej populijo, černice pa tako dolgo v zemlji ostanejo, dokler seme popolnoma ne dozori. Semnice sejejo večidel gospodarji med koruzo, korun, bob ali peso. Nektera zerna med zelje ali kolerabo vsejana preganjajo metulje s svojim duhom; posamezne zrastejo seženj visoke in palec debele. Seme se preza in stepe, na pertičih pa suši. Kdor želi tenko konopljino, ne sme čakati, da seme popolnoma dozori. Populjene konoplje gre tako go-diti kakor lan; po travniku se razgernejo ali pa v vodi namakajo, po tem pa sušijo in oteró. Čem večkrat in ličneje se konopljina po grebenih omika, tem lepše in tanjše bo predivo ali povësma;

odrezati ali pa odžagati; in sicer vse tiste veje in mladike, ktere lepo lice drevesu kazijo, in so krive, bolehnne ali pa se sušijo.

Drevo, ktero ima slabe korenine, ima tudi slabe veje. Takemu je posebno treba zemljo okopati in mu z gnojem pomagati, veje pa mu močno prikrajšati. Če ima nasproti kako drevo mnogo korenin, rastlo bo tudi močno v les, sadú pa ne bo rodilo. Takemu drevesu se naj ena ali dve korenini odsekate, da bo manj rastlo in sadne popke nastavljalo. Vse to se spomladi opravlja, kakor hitro mraz neha.

Tudi mah gre z drevja odpraviti, kar se najlože s tem dožene, če se drevo namaže, kakor daleč se le more po deblu in vejah, z apnom in ilovico. To pokonča ob enem tudi vse merčese, ki se znajdejo po skorjinih spoklinah.

Kedar staro drevo roditi neha, naj se mu veje odžagajo, in samo dve ali tri pusté do drugega leta. Ko nove mladike požene, morejo se te cepiti, potem še une stare veje odžagati, pri koreninah pa zemlja zboljšati. Prestaro drevo naj se z mladim žlahnim drevesom namesti.

Sovražniki sadnih dreves.

Pervi sovražniki sadnega drevja so gosenice; naj se torej že v jeseni in spomladi gosenčne zalege zatirajo, kjerkoli se najdejo po zavitem suhem perji, po mladikah ali po deblu, da se po drevji ne razlezejo. Če so se pa že po drevji razlezle, pomoči jih z žajfnico, in precej je po njih.

Uši z vodo z nekoliko primešanim kamenenim oljem pokončaš. Ravno tako uničuj dolgorivčke, ki drevesne nježne mladike prebadajo, pa se potem posušé, jajčica pa v listje zasučejo. Poberi tako povito listje, in sežgi ga. Tudi hrošči niso več vrednosti; pokončuj jih, kjer in kakor jih moreš.

Sicer pa varuj ptičice, ne lovi jih, ker so naše velike dobrotnice. One več milijonov takega merčesa v kratkem času s svojimi mladimi pozobljejo. Še o nesrečnih tatéh bi bilo kaj povedati, toda kerščenim sovražnikom naj bo dosti opomniti jih sedme Božje zapovedi: „Ne kradi“.

Ravnanje s sadjem.

Sadje je zrelo, kedar začne samo z drevja padati, takrat se sadje zjutraj z drevja jemlje. Posebno se sadje žlahtnega plemena, katero je za prodajo ali daljšo hrambo namenjeno, z rokami obira, drugo pa otrese; vendar se nobeno nikdar ne sme opreklyati, ker se s tem drevju veliko vejic polomi in ga gerdo poškoduje. Sadje je poletno, jesensko in zimsko, in se sirovo jé, hrani v zračnem kraju, ali v mošt, jesih ali v žganje oberne. Poletno sadje se ne da hraniti. posebno jagodno in koščeno ne. To že za nekaj dni, kakor murve in črešnje, ni več za jed; drugo še nekaj tednov velja kakor: slive, poletne hruške. Zató se tak sad precej pojé ali posuši ali poproda. Nekteri sad ni koj za jed, čeravno je zrel; mora tedaj poležati, da se zgodi ali omeči, kakor: jabelka, hruške, nešplje, skurši. To sadje pa je treba prebirati. Jesenska jabelka in hruške se obderžé do zime; zimski sad pa do spomladi; toda treba ga je v suhem in zračnem kraju na tanko razdjanega hraniti. To pa vse, preden zmerzovati začne, da ne gnjije in svojega dobrega okusa ne zgubi, ki ga hoče dalje prihraniti.

Kdor ima veliko sadja, naj ga posuši v sušivnici pa tako, da ne bo po dimu okusa imelo. Kdor pa ga malo ima, zamore ga v peči na lesah, ali na peči na podjanem popirju, ali pa na solncu sušiti. Posušeni sad se da več let hraniti, lahko se proda, pa tudi doma zaleže.

Sadje, stolčeno in stisnjeno ali sprešano, daje tudi dobro hladivno pijačo za domačo rabo in prodajo. Najboljša pijača se dobi iz pustega sadja kakor: drobnic, lesnik itd. Bolj ko je sadje žlahno in vodeno, slabeja je pijača iz njega, in manj časa se da hraniti. To velja tudi od vinske terte. Najboljši jabelčnik dá zlati zimski hruščevar, najboljši hruškovec pa tepke. Tudi iz ribiza in kosmatink se dobra pijača dela. Vse te pijače se dajo k večemu 2 do 3 leta hraniti, če se večkrat pretočijo; po tem so pa za jesih ako se spridijo, niso za nič. Najdalje se dá hraniti vinski sok, ki se nareja iz grozdnih jagod, in se obderži 50 do 100 let. Tudi žganje se kuha iz sadja, posebno

iz sliv ali češpelj, ki dajo glasoviti slivovec, pa tudi iz jabelčnih, hruševih in vinskih tropin in vinskih droží.

§. 29. Vinoreja.

Znano nam je, da se dela pijača ali vino iz mnogoterega sadja; pravo in najboljšo vino pa pridelujemo iz sadja ali grozdja vinske tert. Terta ljubi topel kraj. Posebna vina rastejo le v posebnih zavetnih goricah, ki so od 9. ure dopoldne in do štirih popoldne od solnca obsijane, in kamor merzli sever ali krivec ne pride.

Preden od vinoreje govorimo, moramo vedeti, katera plemena vinskih tert ali tersov si imamo poskerbeti za naš kraj, da jih bomo z dobičkom obdelovali, ter grozdje in vino lahko prodavali. Najnežnejše, najizverstnejše in najžlahnejše vino se prideluje iz grozdja sledečih tert:

1. Drobni, beli rivček. (Klein-Riesling.)
2. Traminec, rudeči in beli. (Traminer rother u. weisser.)
4. Habševina bela. (Fischtraube weisse, Lämmer-schwanz.)
5. Šipon. (Mosler.)

Obstoječe in ognjeno vino dasta:

1. Rivček laški beli. (Waelschriesling.)
2. Plavec rumeni. (Gelber Plavez.) itd.

Srednje, lahko, belo vino dajo:

1. Žlahna mušica bela. (Weisser Klevner.)
2. Klešec rumeni (jako rodovitna terta) (Ortlieber gelber.)
3. Žlahnina rudeča. (Gutedel rother.)
4. Mušica zelena. (Grüner Sylvaner.)

Za rudeča vina pervega razreda so tert:

1. Žlahna mušica modra. (Blauer Klevner.)
2. Kavka modra. (Blaue Kauka.)
3. Klešec modri. (Blauer Ortlieber.)
4. Kadarka modra. (Blaue Kadarka.)
5. Arbst modri. (Blauer Arbst.)

Za srednje rudeče vino so:

1. Laška modrina. (Früher blauer Waelscher.)

2. Portugizar zgodnji modri. (Früher blauer Portugieser).

3. Tičnik černikasti. (Echter blauer Wildbacher.)

4. Moršina černa. (Schwarzer Frollinger.)

Pozno dozoriijo v najboljših legah ob istem času:

1. Rivček drobni beli. 2. Rivček laški beli. 3. Šipon. 4. Habševina bela. 5. Kavka modra. 6. Klešec modri. 7. Kadarka modra.

V srednjih legah se še dobro vino pridobi od teh tert: 1. Traminec rudeči in beli. 2. Plavec rumeni. 3. Klešec rumeni.

Za celo slabe kraje in lege so:

1. Žlahna mušica rudeča, modra in bela. 2. Arbst modri; te terte dajo prav nježno vino v merzlih, odsolnčnih in nizkih krajih, ker zgodaj dozoriijo. Civebe za samotok ali sladin storiijo v dobrih letinah te-le terte: 1. Traminec rudeči in beli. 2. Šipon. Za „peno“ narejati so: Žlahna mušica rudeča in bela. Terte, ktere dajo prijetno grozdje za zobanje, in so za brajde, so sledeče:

1. Žlahnina muškatna. (Muskatgutedel.)

2. Žlahnina bela. (Weisser Gutedel.)

3. Kerhlijkovec. (Krachgutedel.)

4. Žlahnina pariška. (Pariser Gutedel.)

5. Žlahnina rudeča. (Rother Gutedel.)

6. Muškat, sivi, černi, beli in rudeči. (Muskat, grauer, schwarzer, weisser u. rother.)

Za temi so:

1. Moršina modra. (Blauer Frollinger.) 2. Plavec rumeni. 3. Portugizar zgodnji modri. 4. Žlahnina kraljeva. (Königs-Gutedel.) 5. Babovec. (Rothe Babotraube.) 6. Mušica zelena. 7. Damascen zgodnji beli. (Früher weisser Damascen.)

Zgodnje grozdje za zobanje da (sicer pa ni velike vrednosti): Mušica zarana. (Früher Kleyner-Burgunder, in laška modrina. (Früher blauer Waelscher.)

Za velike brajde so te-le terte: 1. Moršina modra. 2. Gosjenog modri. (Blauer Gänsfüssler.) 3. Izabela modra. (Blaue Isabela.)

Veliko grozdje storiijo: 1. Damascen zgodnji beli. 2. Moršina modra. 3. Gosjenog modri. 4. Cesarski penj. (Imperialtraube.)

Sedaj vemo razna plemena tert, kje in kako nam zamorejo služiti. K temu je še dostaviti, kar tudi „Umni vinorejec“ ima pod zvezdico opomnjeno. Le velikaši dobro storé, ako vsako pleme posebej zasajajo, posebej tergajo, posebej iztiskajo in posebej sode nalivajo; takim utegnejo razmere in različnosti vin bolj znane biti, da je zboljšajo in lože v ravno vago spravijo. Manjši vinorejci pa naj plemena mešajo, grozdje raznih sort ob enem iztiskajo in čisto kapljico brez vode v sode spravljajo. Imeli bodo več in dobrega vina, pa tudi kupcev dovolj, kar jim iz serca želimo. Tako „Umni vinorejec“.

Pomnoževanje tert.

Množijo naj se le taka plemena tert, ktera so v resnici žlahna zavoljo nježnega, izverstnega vina in navadne velike rodovitnosti. To gre posebno po tistih krajih si zapomniti, kjer vinoreja cvete. Zakaj po takih krajih vsaka vinska terta raste, in kakor slabe sorte rodijo, tako bodo tudi žlahne in rodovitne terte še boljše vino dajale, čeravno ne izverstne kapljice; kajti vsi vinorejci ne morejo najprilicnejših goric imeti. Vendar pa bodo vse žlahne terte več donašale, ko vtragljivi šilhar, kislá, suhljiva zelenika in pa prazni mišak. —

V jeseni ali spomladi se rozge ali mladike v „ključe“ pol drugi čevelj dolge narežejo, in precej v bremena po sto v eno breme zvežejo.

Ta bremena se v gredo zakopljejo, in sicer tako, da se z debelejším koncem na vzgor postavijo. Zgoraj se za 3 do 4 palce s perstenino pokrijejo; še boljše je, če se nekoliko s plevnjekom potrosijo, potem s perstjo zamečejo, da raje korenine poženo; kajti večkrat do kresa tako zakopani ostanejo, preden se vsi ali v rožjenišnico, tersnico ali v nov vinograd zasaditi morejo.

V rožjenišnici se ključi v verste pol čevlja narazen sadijo; ključi so slobodno 2 do 3 palce saksebi; morajo pa sklepi, ki so dozdej na verhu bili, na dno priti, in le zadnje oko rozgice sme iz zemlje gledati. Če je po leti huda suša, morajo se taki sadeži zalivati. V jeseni ali spomladi so večidel vsi

tertni sadeži prav lepi za vinograd. Kdor ima dobro pripravljen nov vinograd, zamore rozge naravnost v novo gorico razsaditi; vendar je zanesljivejše, vinograd z vkoreninjenimi tertnimi sadeži obsaditi. Zato so tudi boljših plemen vlačénice jako dostojne in pripravne, ker so vkoreninjene.

Pri nas imenujemo rozge, v pol drug do 2 čevlja v dolgosti narezane kose, „ključe“, ker bi prav za prav ti kosi morali imeti za palec dolgo še starega lesa; potem pa dobijo podobo ključa. Za take ključe je že treba v jeseni pred tergatvo rozge zaznamovati s cunjami, ko se še grozdje in listje vidi, sicer se zastran žlahtnosti in rodovitnosti tert človek lahko goljufa, in to še tudi vaje in izurjen vinorejec.

Nov vinograd.

Vinograd je v zavetji najboljši, da ga merzli sever in juterni veter lahko ne dojdeta. Terta ljubi apneno, laporno, s peskom pomešano zemljo. Kjer take zemlje zadosti ni, naj se je navozi, in v take kraje nanosi, da ne bo zgolj ilovica. V ta namen je prav dobro, deržati se pravil, ktere smo napisali, ko smo od gnoja govorili; tako se da vsako zemljišče zboljšati.

Kjer si misli nov vinograd zasaditi, mora se zemljišče v jeseni 2 do 3 čevlje globoko prekopati, da veršina zemlje spod, spodnja mertva zemlja pa na verh pride. Ako je zemlja prepusta, treba je na oral 60 do 100 voz gnoja navoziti, in ga 10 palcev globoko podkopati. V tako pripravljeno zemljo se spomladi ključi, ali pa kar je še boljše, vkoreninjene tertne rozge nasadijo. Teh je potreba 12.000 imeti, če se oral vinograda tako zasadi, da bodo rajde 2 čevlja narazen, v rajdah pa terte 1½ čevlja saksebi. To ni pregosto, zakaj kdor hoče travnik imeti, ni treba mu goric. Tudi so terte jako različnega odrastka, ene celó drobnega lesa in pritlikove podobe. Te torej sence drugim ne delajo; vinograd sam po sebi prezgodaj reden postane. Res, lepo je gledati v verste nasajen vinograd; ali sila težavno ga je tako obvarovati, posebno o času, kedar se koplje, in en kopač tertó sem, drugi tje nagne ali

celó zaspè. Tudi gre terto skerbno namestovati, kjer je ktera iztrebljena. Tako zasajen vinograd rodi svojih 30 do 50 let brez grobenčanja. Po tem ga pa gre izruti, zemljo prekopati in zopet obsaditi.

Nov vinograd se zamore v jeseni s tertami zasadi, če je zemlja dostojno pripravljena, sicer pa v spomladi. Živice ali vkoreninjeni ključi, ko se je rov od zgoraj doli napravil, vsadijo se blizo pol drug čevelj globoko, tako da se le zadnji sklep s svojo glavico komaj iz zemlje vidi. Živicam se korenine 4 do 5 palcev prikrajšajo, in če so rozgice imele, porežejo se vse gladko pri glavici. Ktere so močne rozge pognale, zamorejo se pogrobenčati, če je treba; sicer se pa v tretjem ali četrtem letu pustita en do dva reznika z dvema do treh očesec. Zakaj ktera terta močne rozge poganja, ima tudi dovolj živeža, da korenine stori, in torej tudi grozdja rodi. Živice je najboljše presoditi, ko so eno ali dve leti stare. Take se v dobro perstenino, s plevjekom pomešano, vsadijo. Triletne pa že imajo 2, 3 celó 4 rozge, nektre se pa še o saditvi razpoložijo in nastavijo rozge kakor pri grobenčanju. Taki sadeži morajo tedaj na več očkih mladike ali rozge gnati; vdomačene pa še niso, to je, vkoreninile se še niso na novem mestu. Zato tudi prvo leto bolj klaverno rastejo; godi se jim, kakor stari terti, če se presadi.

Tertna rez.

Kdor hoče terto prav obrezati, mora natoro terte sploh, pa tudi lastnosti posebnih tertnih plemen dobro razločiti. Najboljši čas za rez je v jeseni meseca februarja, in skozi vso zimo, če vreme dopušča, ker se terta v tem času najmanj joka ali sok toči.

Pri rezi se mora gledati, da terta zmiraj nizka ostane; pol čevlja do enega čevlja sme visoka biti. Močni terti pusti 2 do 3 reznike in en locen ali bika, ki ima 8 do 12 oček. Locen se mora o privezanji malo zaviti, da škerne, in terte preveč ne potegne ali oslabi; slabejši terti pa daj samo en reznik z dvema očkama. Drugim spet en reznik in dva locna naloži, če je močna terta.

Nektre terte ne rodijo, če se jim ne pustijo

locni, kakor: šilhar, mišak, velika modrina itd.; drugim nič ne škoduje, kakor: šiponu, kerhljikovcu, hrustecu, tičniku, tramincu, klešču, žlahnini sploh in mušici: beli, rudeči, modri, zeleni. Nekterim terta pa ne gre v enomer locne puščati; terte takrat tudi slabeje vino dajo, in rade ob les pridejo, kakor: rivček beli, drobni, in laški itd. Vsegdar naj so najviše rozge na locne obrezane; le kjer ne kaže, terta pa je močna, velja drugače ravnati. Za reznike pa si izvoli spodnje, niže rozge, da terta visoka ne bo, ker se locni prihodnjič porežejo. Najmočnejše rozge dajo reznike in locne, vse slabeje se pa morajo tikoma terte porezati. Pazljivost in vaja vinorejca vse nauči.

Pazi, da z vinjekom ali škarjami vina iz vinograda ne nosiš. Znano ti mora biti, da rezač in plevec strašno škodo naredita, če svojega opravila ne umeta. Pomisli sledeče in stermi: Ako en vezač locnov ali bikov, in en plevec na dan le eno mladičico polomi in poterga, veže locne in pleve pa 10 dni, znese to 20 mladik. Vsaka mladika ali rozga ima po dva grozda (pa tudi po tri in še več, na klešču in Izabeli jih je celó kedaj 5), kar stori 40 grozdov; 40 grozdov napolni srednji škaf, ki dajo najmanj 3 do 5 bokalov mošta; en bokal ali pinta po 20 krajc. stori 60 krajc. do 1 gld. Toliko škode stori samo en neumen delavec na dan. Zraven je še pomisliti, da vsak dan po 20 do 30 mladik najmanj uniči, in tako za 12 do 30 gld. vsak dan kvara nareja! In taki delavci se še dajo dobro plačevati?! —

Grobanje ali grobenčanje.

Groba ali grobenča se v jeseni, kedar je že listje s terte padlo in les dozorel, in v spomladi, kedar je zemlja že suha in nekoliko topla. V jeseni je boljše grobenčati v lehkí, rahli, peščenati zemlji, ki vode ne derži, kakor pa v ilovici, v kateri voda dalje ostaja. Tako bi grobenčana terta celo zimo v vodi bila; kar pa terti škoduje, da po tem nič kaj prida pričakovati ni od nje.

Grobenča se tako-le: izkoplje se pred staro terto do 3 čevlje globoka jama; v njo se dene na dno eno breme kakega vejnika, najboljše pa je pose-

kano rožje na dno jame pometati; na vejnik se dene žive dobre persti. Od vejnika in persti se vzame za čevelj debelo. Na to se terta rahlo in skerbno položi, rozge se lepo zravnavajo, da niso pregosto vkupaj; po tem se tako v jamo pogreznejo, da od njih le 3 očesa čez veršino zemlje gledajo. Vendar gre tedaj, ko se terta v jamo polaga, močno paziti in gledati, da se starina ne zlomi, ali vse stare korenine ne presekaajo. Da se terta le za toliko koreninice derži, kakor je las debel, to je, le z najmanjšo koreninico, če je terta še zaraščena, zadostuje jej. Tem koreninam pravimo „pašnik“, ker od téh tertino življenje odvisi; ž njimi se tako rekoč terta pase. Po tem se na terto spet zemlja nagerne, na njo preperhnel gnoj nakida in zadnjič se jama zasuje s tisto zemljo, ki je popred spodaj bila. Zemlja spod in nad terto se mora dobro potlačiti, da lože koreninicom potrebno mokroto zderži; in tudi koreninice se lože zemlje primejo, ako zemlja ni prerahla, ali okoli terté ni vse votlo. Vse stare terté se tako omladijo, naj že imajo po 5 ali 6 rozeg ali samo eno. S tem se vinograd hitro zgosti, pa tudi terta zavaruje, da se samovlastno ne zablatuje. Po takem namreč ravno takrat, ko oslabuje, dobi nove čiste rodovitne in še nezablačene zemlje.

Grobati se mora vsako leto, ako je les zdrav, in od toče ni natolčen. Slabe terté se pri grobenčanju posekajo in z boljšimi nadomestijo, ali pa se z vlačenicami napolni prazni prostor. Vlačénice so dolge rozge, ktere se na isti način pogreznejo, kakor terta pri grobenčanju. Le ta razložek je, da se vlačénica z enim koncem stare terté derži, drugi pa stori reznik s tremi očesi, ali pa se pusti v podobi locna, ki veliko grozda dá. Prihodnjo jesen ali spomlad se od stare terté tikoma odreže, z vsemi rozgami pogrezne, in tako globoko zasuje, da se o kôpi ne poseka. Na tak način se hitro novih žlahnih terté dobi, pri tem pa še stara terta na svojem mestu ostane. Toda spodnje korenine se ne smejo porezati ali zginiti, sicer terta prvo leto slabo raste, in nič ne rodi; spodej na dnu mora boljšo zemljo imeti, kakor je povrhna, da zdolaj, a ne zgoraj več korenin stori. Kdor vlačénice presaditi hoče, ni mu jih treba glo-

boko v sredini zakopati; zadosti je, če so za 3 do 4 palce z zemljo pokrite.

Nektere terte stojé samotne, in so slabe baže. Take naj se pocepijo, in sicer pod zemljo. Terta se odkoplje za pol čevlja globoko, in gladko deblo razkolje, z enim ali dvema cepičema previdi, z bekovo šibico preveže in z ilovico zamaže. (Ali pa se v deblo luknja zverta, in cepič va-njo vtakne, in z ilovico zamaže.) Po tem se tako zakoplje, da cepiči le z zadnjim sklepom iz zemlje gledajo. Tako požlahnovanje je najboljšee, ker se cepič raje prime, in večkrat že tisto leto grozdje ima. Treba pa je take terte zaznamovati, da se o drugi kopi ne poškodejejo, ker se še niso popolnoma zarastle; drugo leto so pa že čverste.

Vinograška kop.

Vinograd se koplje spomladi o suhem vremenu, čim prej, tim bolje, da se le vspešno koplje. Dobro kopati je pol gnojiti. Pozno kopati pa se veli: v otepu kopati je pol obrati. Kopati se mora najmanj 6 do 10 palcev globoko, in zemlja tako oberniti, da zgornja rodovitna zemlja z zeliščem in listjem spodaj k terti pride, spodnja mrtva zemlja pa na verh, in da se nič zelenega za kopači ne vidi. Vsaka terta se okoplje, očedi in verhne koreninice se jej porežejo. Po tem se nagne proti bregu, z dobro verhno in gnojno zemljo zasuje, in terdno zahodi.

Če je gnoj po vinogradu raztrošen, naj se terta v ilovni zemlji 3 do 4 palce, v peščeni pa 6 do 8 palcev globoko zakoplje in sicer tako, da se terti, ne pa zelišču gnoji. Stare, slabe terte se oživijo, če se jim pripravljene gnojne zemlje zakoplje, kar se pravi „kotlini“. Ilovica se gnoji vsako 4. ali 5. leto, peščenina pa vsako drugo ali tretje leto.

O kopi se morajo koli skerbno pred terto terdno vsaditi, da jih veter ne podere. Kopači pa morajo gledati, da tert ne poškodejejo, tem manj pa jih posekajo. Majhne terte gre posebno varovati s količki vred, da jih kopači ne pomandrajo, ali celo zasujejo.

Po kopi se sepi nasipljejo, mejice iztrebijo in jame naredijo, da se voda o dežju vlvavlja. Po tem

se locni povežejo tako, da največ zraka in solnca uživajo.

Ob koncu maja, kedaj tudi od začetka junija, ko so že rozge terdne, da se lahko ne odlomijo, okopavajo se vinogradi drugič; toda bolj poverhno, da se zelišča zatarejo in zemlja zrahlja.

Kdor z grahorico vinograd gnoji, poseje jo v drugo kop in ko v cvetje gre, naj jo varno podkoplje, da grozdja poškodil ne bo. Inače pa nič ne velja v vinogradu ne sočivja ne drevja ali kaj takega imeti.

Po drugi kopi se na terti odlomijo vse rozge, ktere grozdja nimajo; na stari terti, pa tudi na rezniku in locnu vse rozge, ako ne kažejo, da bi bile za prihodnje leto za reznik ali locen, ali za znižanje terte potrebne. Tu pa gre zapomniti, kar je bilo rečeno o koncu sestavka od tertne rezi, da se ob enem obralo ne bo.

Tertna vez in druga opravila vinograška.

Po pletvi, ko je nepotrební mladi les od terte odbran, privežejo se rozge ali mladike na kole z vlačno slamo, da jih veter in poznej teža grozdja ne polomi. Dobro je, če se mladike nekoliko k tlom pritisnejo, da bo grozdje zunaj na solncu. Rozge, ki više zrastejo, morajo se do verha drugič privezati, da bo zadosti dolgega lesa za grobenčanje, vlačnice, locne in ključce ali živice. Pri vezi se mora skerbno gledati, da se grozdje h kolu ali med rozge ne priveže; zakaj grozd mora prost viseti, da lahko raste, se širi in ne gnjije.

Ko so rozge privezane, treba je precej po tem travo po vinogradu pokositi in jo spraviti, da terte in grozdje imajo več zraka in solnca. Prav škodljivo je plevel in travo v snopkih na kole obešati, da se suši. To potrebno toploto od grozdja odvraca in o vetrovji kole in terte podira. Če rozge spodej rumenkaste prihajajo, je dobro jim verhe previdno prežati, da preobilni sok v moč terte in grozdja nazaj stopi in tako les čverstejši in rodovitnejši postane. Tako se terta tudi pozebljini lože zoperstavlja. Plevel daje izversten gnoj in pičo za živino. Kjer so stranske mladike, ne gre jih potergati, temuč

porezati se morajo, da se s poterganjem očesca ne ranijo in večkrat celo koža z lesom vred od rozge ne odčehne. To je sila škodljivo in se najraji pri laškem rivčeku godi, ker so take zaležnice žilave in terdno priraščene.

Do tergatve naj se skerbno po vinogradu pregleduje, da se grozdje kje zemlje ne dotika. Zato je treba takemu grozdu jamico narediti, da prost visi, sicer zgnjije. Locni ali biki naj se podpirajo, ali više privežejo, če jih grozdje k tlam vleče. Nagnjeno ali celo poderto kolje naj se postavlja. Pošten in pravičen vincar vsak dan najde nekaj popravljanja in dela po vinogradu.

Tergatev.

Kedar je grozdje zrelo, tedaj je tergatev pred durmi. Le zrelo grozdje da dobro, prijetno in obstoječe vino. Zrelo je pa grozdje, kedar je že sladko, se persti po njegovem soku, kakor po tičjem limu, sprijemljejo in so petlice suhe, rujave tako, da grozdje soka od terte ne vleče več. Vendar naj se tergatev odlaga, ko najdalje: le nekoliko dni poznej tergati stori velikansk razloček v moštu in v vinu, ker se je v tem času več vodenih delov iz grozdja izhlapilo. Vina bo sicer nekaj manj, pa tem boljše bo. Ako ga bo za tretji del manj, pa ga bo za dve tretjini boljšega; in tako se vse poravna. Vendar se ne da določiti, kako dolgo naj vinorejec čaka s tergatvo. Namen vinoreje je ta, da se vina pridela ko največ, in tako pridela, da škode ne bo. Tako dolgo, da bo zrel zadnji grozd, ne sme se čakati.

Ako bi jesensko vreme mokrotno bilo in grozdje jelo hitro gnjiti, je boljše poprej, ko poznej tergatev končati. Najprikladnejši čas za tergatev je od sv. Terezije do vseh svetnikov opraviti; in vino bo dobro ali slabo, kakoršna je letina. O tergatvi je dobro vezila porezati, da bo terta prosta, slama pa ob enem vinograd gnoji. Za oral izverstnega vinograda se 5 do velikih škop za privezo potrebuje. Torej je očitno, da po tem v gorici ostane mnogo slame, ktero sicer vincarji kaj radi z rožjem vred sežgejo.

Stiskanje grozdja in opraviła z vinom.

V drugih krajih grozdje s strojem ali mašino stiskajo ali prešajo. To gre veliko hitrejše od rok in se po 10 do 40 štertinjakov na dan iztisne ali napreša. Pri nas so še sploh navadne čudne lesene stiske ali preše, ki stanejo 300 do 500 glđ. in potrebujejo obširnega prostora, poslopja in strehe.

Vselej mora biti vsaka reč, ktera koli se rabi o stiskanji grozdja, za grozdje, mošt in vino najbolj čista in snažna. Na tem poznaš pravega vino-rejca.

Grozdje se na snažno kernico ali stisko nanosi, k večemu 120 brent ali put za eno noč. 15 brent grozdja daje polovnjak ali 5 avstrijskih veder mošta; torej se 120 brent grozdja naredi navadno 8 polovnjakov mošta. Boljše pa je, samo 90 brent grozdja za 6 polovnjakov natergati. To se mora že poprej družgati in na kernici „koš“ delati, tako da bo opoldne prvi koš zgotovljen in 6. ali k večemu še 7. koš ob 3 ali vsaj ob 4 zjutraj narejen, da si ljudje nekoliko odpočiti morejo do drugega dne. Vsak koš, razun pervega, ki se samo občedi in drugega, na katerem tehtilo eno uro visi, stiska se z obešenim tehtilom ali vago pol drugo do 2 uri. Naj tehtilo visi ali ne, neobhodnje je treba, da ga večkrat v tem času gledat hodiš. Tudi takrat naj bo lastnik pričujoč, ko vincarji koše narejajo, da ga ne opeharijo za več štertinjakov, posebno če ima nezveste stiskarje in tergatev cel teden terpi! —

Le grozd, ne pa petlja, daje vino. Kdor torej imenitno vino dela, jagode obere, jih same v stisko dene in jih le rahlo stisne. Vino, ki se dobiva iz grozdja, ki se 2, 3krat itd. predroblja in močno stiska, tako vino je čedalje slabeje in dobiva okus od petlic in mehulj; tako vino postane bridko. Da bo pa vendar vse vino enako, mora se od pervega mošta, ki se v kad nateče, v vsak polovnjak 10—12 škafov vliiti. Po tem se spet 6—8 škafov v vsak polovnjak vlije; sedaj se z nalijanem preneha tako dolgo, da je ves mošt, ki se je iz večih košev iz-

tisnil, v kadi; s tem se poslednjič dopolni do dva ali tri palce pod piliko, da mošt v sodu vre in ne izmetuje. Le tako bo vino v vseh sodih enako. Sedaj se pilika s tertinim listjem pokrije po dvoje ali troje skupaj, da jih miši ne odnesó.

Mošt naj se v 24 urah pretoči, da se berž oprosti velike in debelejše nesnage, čorbe, droži; vino bo tako dosti prijetnejše. Včasih se zamore že za 10 ali 12 ur v drugi dobro pripravljene sod pretočiti. Ta sod naj pa dobi precej žvepla vžganega, da se ostale droži rajše vsedajo in vrenje polagoma godi. To se ima vselej pri mladem vinu storiti. S tem se vino tudi prej izčisti in dalje sladko ostane, ker bolj rahlo vre. Pri starem vinu pa žvepleno vžiganje ni neobhodno potrebno, razun da se sod spozna, ali je plesniv ali ne.

Kdor rudeče ali černo vino hoče pridelati, naj izbere zrelo rudeče ali sivočerno grozdje, ali pa same jagode ali grozde. To naj spravi na stisko, še boljše pa v kad in združga. Ta kad mora dva pokrova imeti, eden, da kad pokrije; drugi mora biti luknjast, da grozdje malo tlači, da černina skoz luknje verh jagod in mehulj stopi in ostane. Skoz oba pokrova pa še ena palica gre, ki ima na koncu križ. S to palico se vsak dan večkrat vse po sodu premeša; zakaaj sok rudečih ali černih jagod ni rudeč ali čern, temuč vino dobi le od mehulj bojo ali barvo; torej mora tako dolgo na njih stati, dokler ni vino dosti rudeče ali černo. Zato vino 8 dni, celo 2 ali 3 tedne na mehuljah stoji in se kisa; pa treba ga je pridno mešati. Kedar pa je vino, katero se spodaj po pipi iz kadi dobi, zadosti rudeče ali černo, potegne se iz kadi v sod. Mehulje, jagode in petlice, če so zmes, se pa v stisko denejo in stisnejo za slabeje vino; to pa je potem večidel bolj bridko ali grenko. Na stiski ali preši se ravno tako dela, to da se vino izhlapi, ker se ne da tako pokriti. Črna vina niso tako obstoječa. Tudi taka vina se morajo v 12 ali 24 urah pretočiti, ko je večje blato na dno stopilo; sodi naj se do 3 palce prazni pustijo. Na piliko se denejo po 2 ali tri tertine liste. Tako ostane vino sladko in močno. Vreti začne mošt, ko se je

zgrel do 12 stopinj R. gorkote in to terpi 8 do 12 dni. Po tem se sodi do doge ali pilike napolnijo. Za 5 ali 6 tednov se že zamorejo pilike s čepmi rahlo zadelati, pa ne rabiti, ker še mlado vino vedno vre. Nekteri v pivnici v peč zakurijo, da mošt pred vreti začne in se vino prej zgodnja.

Najboljši sodi za vino so polnjaki s petemi vedri, k večemu z desetimi in če so v železnih obročih, so tem boljši. Nikdar se pa za vino ne smejo jemati sodi, v katerih je jabelčnik, hruškovec ali žganje bilo. Sodi, ki so pred napolnjeni bili z izverstno vinsko srago, zboljšajo slabeje vino, če se va-nje pretoči. Nasproti pa pokvarijo slabi sodi najboljše vino.

Pred pretakanjem naj se vselej za en palec v dolgo in debelo nekaj cvetnega žvepla priveže na svilno nit, dva čevlja dolgo. Sedaj se žveplo užge, v polnjak spusti, zgorej pa med palcem in kazalcem svila stisnjeno derži. Tako svila v sod ne pade, žveplin duh pa ven ne more. Za nekoliko minut se žveplo varno iz soda potegne in sod se nalivati začne. Kdor zvrelo vino za 4 ali 5 tednov v drugič pretoči, dobro stori; tako bo vino čez zimo jako se ogladilo in zboljšalo, če le klet ali pivnica na dveh krajih okna ima, da se zrak v njej čisti. Ko je zima minula, pretoči se v lepih, jasnih dnevih svečana ali od začetka sušca vino tretjokrat. Kdor pa je jesensko drugo pretakanje opustil, pretaka ga sedaj drugokrat, v jeseni tretjokrat in prihodnje leto četertokrat, če je to zavoljo očiščenja potrebno; uni pa drugo leto četertokrat. Drožje se v poseben sod vli-vajo in ko so se vsedle, zamore se vino, katero se je zgoraj nabralo, pretočiti po pipi, ki si samo pot naredi. Iz začetka sicer droži kvapijo, nagloma po tem pa se čisto vino vsuje in teče, dokler ga je kaj. Pri dvojnem pretakanju je vino dobro, pri tretjem ali četertem pa ima vino preveč okus po drožji; tedaj je najboljše, da se žganje kuha; pa ga tudi veliko ni.

Mlado vino se mora vsak teden dolivati; po tem vsakih 14 dni, da bodo sodi vedno polni in se kanasto vino ne naredi. Ko več ne vrè, naj se pilike s čepmi terdno zadelajo. Vino dolivati gre z ena-

kim vinom ali vsaj veliko slabejim ne. Zato veči sod v manjše, a polnjak pa v štirjaka pretoči; eden od nju je na pipi, za vsakdanjo rabo.

Če je vino le količkaj sumljivo, treba ga je precej pretočiti; kedaj tudi novega pridjati, da na novo vre. Ako pa še to ni zadosti, pa hajd na pipo ž njim.

Vsak sod kakor znotraj, tako mora tudi zunaj snažen biti. Pivnice ali kleti ne smejo po letu pretople, po zimi pa ne premerzle biti. Vse naj bo v najlepši snagi. Zato se morajo stene v pivnici, tlaki, gantnarji in sodi vsak mesec z volnato cunjjo, ščetjo ali kertačo po vseh krajih skerbno obrisati, z metljo poderzati in snažno pomesti, da ne bo pajkov, pajčevine in plesnine nikjer videti.

Kdor ima tako vravnano pivnico, lepo posodo in skerbno čedi, bo vino tudi v krajih, kjer pravijo, da se vino ne derži, zdravo imel in ga brez škode veliko let hranil, če ga prodati noče. Vsak vinorejec najbolje stori, če vino precej proda. Na oralu navadnega vinograda je srednji pridelek 20 do 25 veder, izverstnega pa 40 do 50 veder.

§. 30. Gozd.

Gozd se imenuje tako zemljišče, kjer drevje, gervovje in druge rastline v velikem številu brez vsega reda navadno same od sebe rastejo. Gozdi so večidel po bregih in gorah; pa tudi na ravnem. Dajejo derva za kurjavo, les za stavbe in za izdelovanje raznih reči, steljo in pa žir, kakor: hrast, bukev in kostanj itd. Gozd je torej poglaviten del vsakega posestva. Dobički so seveda jako pičli in majhni, posebno tam, kjer se gozd seka in podira do zadnjega štora; živina pase, ki vse mlado drevje objé; listje grabi v nasteljo, da se mladina in korenine porujejo in starejšemu drevju ves gnoj za rast jemlje. Pri vsem tem pa marsikterega gospodarja malo briga, ali rastejo kopinje ali jelke, smreke, mecesni itd., ali gervovje ali pa hrastje, kostanjevne in bukovje itd. ali pa celo nič, da je zgolj planjava. Tako ravnati z gozdi je najkrajša pot do bobna. — Umni gospodar planjave, ko jih je pre-

kopal, poseje z drevesnim semenom; ali pa nasadi mlada drevesca 2 do 5 let stara; stavi jih v verste en seženj narazen in 3 čevlje saksebe. Mlada drevesca si sam priredi ali pa jih izkoplji, kjer v preveliki goščavi rastejo. Najboljši gozd je tisti, ki ima vsakoverstnega drevja, da zadostuje vsem gospodarskim potrebam. Gozdno drevje je šilovno in listovno. Vse drevje se večidel s semenom pomnožuje, le nektero s koreninčnicami, kakor: jelša itd. in mladikami, kakor: akacija, trepetlika, verba, beka, stalnica itd. Vsako seme mora biti čversto in popolnoma zrelo; seje se spomladi, po tem pa z vejo rahlo prevleče; le želod in kostanji se sadé.

Gozdno drevje se deli na listnato drevje (terdi les), ali šilovje (mehki les).

Listovci ali listnato drevje.

Želoda in kostanjev je treba od vsake baže 3 vagane za en oral zemljišča. Želod se z repkom v malo luknjo vtakne in za palec s perstjo zasuje. Ravno tako se tudi kostanji v nekoliko zrahljano jamico potaknejo in zagernejo z zemljo. Tako miši z asajenemu želodu in kostanjem najmanj škodijo, ker zdajci začnó cimiti. Ne more se zadosti Slovencem priporočiti, naj bi pridno kostanje, posebno pa želod sadili. Ta sad je velike vrednosti: želod je svinjam prav dober žir, kostanji pa za ljudi in živino. Oboje se rado kupuje in dobro plačuje. Kar pa les zadene, vidimo, žalibože, da ga je vedno manj; zasaja se ga pa malo ali nič! Kam bomo prišli? In vendar je toliko primernih krajev, ki so, kakor stvarjeni za kostanje in zlasti za hrastje. — Mladi hrastiči 5 do 10 let stari se tudi z dobrim vspehom presajajo. Hrastje je sila veliko vredno! Kdor ima na oralu 300 hrastov in vsakega le za 20 gl. proda, skupi 6000 gl. Koliko pa med tem, dokler jih do 300 spravi, prejema samo dobička od listja, derv in lesa za kole, obroče, doge, stavbo, orodje, pohištvo in še mnogo drugih reči! —

Pretrebljevanje gozda.

Mlad gozd, ki se s semenom ali z mladimi drevesci zaredi, hitro raste; treba ga je od časa do časa

pretrebiti ali preréditi, da se škodljivo germovje pokončá, če bi ga bilo kaj vmes, slabo drevje poseka, tako da ne bo velikih praznih prostorov in da se verhi drevja lepo vežejo ali skladajo. Zato ne gre od začetka lepo drevje sekati, temuč le nekazno, polomljeno od snega ali nesrečne tatinske roke poškodovano. Iz takih dreves nikoli ne bo nič prida pričakati, če tudi v dobri zemlji rastejo.

Za 10 ali 20 let se spet ves gozd prerédí; vendar naj se samo najslabejše drevje posekava in spravlja, sicer pa odstrani suholad in izkoplji majhena drevesca v tesnobi. Ta drevesca se presadijo ali kam drugam porabijo kakor: za obroče, raglje itd. Tako gre ves gozd preiskati, nekazno drevje potrebiti in pregosto izredčiti ali posekati, da ostalo lože in čverstejšje raste, ker več svetlobe in zraka ima.

Kjer je zemlja prepuhla ali preslaba, tam je gozdno drevje za 20 do 40 let že dozorelo in verhi se sušijo. Tak gozd je treba, vsako leto en del, do zadnjega cemperja posekati in berž prazni kos spet s semenom posejati, posebno če je poprej rastlo šilovje, ktero nikoli iz korenin ne požene dreves. Še boljše pa je v tako zemljišče listovno drevje obsaditi ali od takega drevja seme posejati. Ščasoma se zemlja z listjem zboljša in drevje bo rado rastlo in to tem raje, ker je pred šilovje bilo ne pa listnato drevje. Pri takem ravnanji je še to dobro, da setev ali sadež dovolj sence ima, ker se ves gozd na enkrat ne poseka, temuč le vsako leto en del ali kos; kar ostane, potem veselo raste. Tudi se lahko mlada drevesca izkopljejo in drugod presadijo, kjer so prazni prostori.

Ako je pa gozd že doraščen ali prestar, sme se vse drevje podreti in se samo sem ter tje ktero listnato in šilovno drevo pusti. To drevje seme rodi in od teh se seme raznese po vetru na vse kraje. Po tem pa, ko je že mlad gozd zagojen, in so drevesca že 3 do 5 let stara, se tudi semensko drevje poseka. Ta način je najložejji brez stroškov in večjega dela ali skerbi, gozd z lepo mladino v zarod pripraviti.

Kjer je zemlja dobra, raste šilovje 80 let. Tak gozd se izredčuje do 60 let. V 75. letu pa se začne podirati ali sekati tako, da se v 5 letih ves gozd poruje in je samo nektero semensko drevo ostalo. Od teh semenskih dreves se je seme razneslo in v tem času izrastlo; zadnjič pa se tudi to drevje s štori vred izkoplje in pospravi.

Listnato drevje se tudi po štorih omladi, vendar kaj zdatnega, lepega in čverstega visokega gozda se ni nadjati. Taki izrastki so bolj germovju podobni in v preobilni meri nagoščeni.

Zato je treba, da se tudi tak gozd vsako 10. leto izredkuje. Vselej se najslabeje drevje posekava, dokler niso štori tako stari, da se nič več koristnega ne da pričakati. Po tem se drevje s štori vred izkoplje, če to ni po nevarnih sterminah. Planjave se spet z mladimi drevesci zasadijo ali z drevnim semenom posejejo. Tak gozd se veli „nizek gozd“, ker svoje popolne starosti in visokosti ne doseže.

Nasproti se imenuje „visok gozd“ tisti, ki se takrat poseka, ko je drevje popolnoma dorastlo, tedaj 80 do 120 staro. Ali nektero drevje, kakor: bukev, hrast, itd. še dalje raste; posebno hrast stoji 200 nad 500 let in velja 60 do 140 gl. Po takem, ako ima kateri posestnik samo 200 takih hrastov na svojem posestvu, ima 12.000 do 28.000 gl. v hrastji! —

Koliko je drevo staro, to se lahko vé, če se drevo prežaga in létine ali vitre preštejejo: kolikor viter, toliko let.

Terdi in mehki les.

Omenili smo, da se gozdno drevje deli na listnato drevje ali terd les in v šilovje ali mehek les. Terd les dajejo: hrast — dob in cer, ki daje želod svinjam, pa šipke ali vučec usnarjem v rabo.

Bukev je za kurjavo poglavitno drevo. Vsak svet, če prepust in moker ni, je za-njo; raje pa ima močno in toplo zemljo v zavetji in goščavi. Bukvica je svinjam dober žir, in daje tudi olje. Neposušen bukov les terpi v vodi tako dobro kakor mecesnov. Delajo iz njega terlice, tolige, kolovrate itd.

Akacija pri nas v vsaki zemlji rada raste. Les je rumenkast, daje močno toploto, in služi za mnoga kolarska dela. Iz korenin posekanega drevesa ženó lepe mladike, ki so v malo letih dobri koli. Listje je klaja za ovce in koze, cvetje pa dobra paša za bčele; iz semena se dela olje. Iz akacije se terdna živa meja izredí.

Jesen doseže starost od 200 let. Les je belkasto-rumen, daje hujšo vročino od bukve in služi za lepo pohištvo. Listje je vsaka žival rada.

Javor raste med drugimi drevesi po 400 let. Les je za mnoga mizarska, kolarska in podobarska dela.

Gaber doseže starost do 300 let, ima večidel zelo žlebasto deblo, obsekan po dvakrat izraste. Les je bel, čverst in gost, in daje več toplote od bukve; na suhem dolgo terpi. Ljubi dobro, gnojno in globoko zemljo.

Brest ima močne, dolge korenine, in starost doseže 200 let. Toplote daje malo manj od bukve. Les je za mnoga kolarska in druga močna dela jako dober in terden.

Jelša ima daleč po verhu segajoče korenine, ki do 30 let izganjajo. Starost doseže 80 let. Les je rudečkasto-rumen, in se počasi v belo-rumenega spremeni. Toplote daje blizo pol manj od bukve. Lub je za barvo, listje za klajo ovcam in kozam, dračje pa za gnoj v vinogradih. Za dela v vodah preseže jelšev les vse drugo lesovje, še celó hrast. Črna jelša raste ob potokih in v močvirjih naglo in košato, bela pa ob bregih in hribih. Ta ima sivo kožo in nemastno listje; raste bolj počasi in ostane manjša.

Breza nima globokih korenin in doseže starost okoli 150 let. Povsod rada raste, tudi še v jako merzlih krajih, samo v mokrem in preveč suhem ne. Seme se seje plitvo, drevesca pa z 2 ali 3 leti presajajo. Breza ljubi jasen svet. Les je bel, vlečeč, srednje terdnosti, in služi za kolarska in druga lahka dela.

Mehki les dajo:

Lipa, slovansko drevo; ona ima močne korenine, ki široko in globoko gredó, in tudi še iz

starega obrobka poganjajo. Lipa doseže starost čez 500 let. Les je bel in vlečeč, za podobarje najboljši, ker je mehek in gladek. Cvetje ljubijo bčele čez vse.

Kostanj raste povsod rad, v dobri, peščeni zemlji najraje. Zerno ima v ježicah, je dobra jed za ljudi in živino; živina tudi divji kostanj rada jé; iz tega se žganje dela in mjilo ali žajfa kuha. Ježice sežgane dajo lepo črnilo. Les se rabi, kakor lipov, in ga červ ne jé; koža dá lepo, stanovitno rumenilo za volnate tkarije.

Jagned je več rođov. Černi jagned, topol ali trepetlika in stalnica. Černi raste ob potokih; obsekavajo ga kakor verbo, in dá kole. Topol raste po gozdih med drugim drevjem, ima belo, gladko kožo in listje, ki se vedno maja, zato se tudi trepetlika imenuje. Stalnica pa ima ravno rast, in veje rastoče ob deblu naravnost proti verhu. Vsi jagnedi storijo tudi v slabi peščeni zemlji dobro, naglo rastejo, in se kakor verbe po mladikah ali sajenkah množijo, in čez 100 let terpijo. Les je bel, mehek in vlečeč, ki malo več toplote daje kakor pol od bukve.

Verb je več plemen. Velika verba, ki raste ob potokih in travnikih, daje vsako četrto leto lepo butaro po dva, tri sežnje dolgih kolov. Po tem: mačkovec, rakita, beka, ki ima rumeno kožo, je najbolj vlečeča izmed vsega našega lesovja. Vse verbovje se pomnoži s koli in mladikami, ki se vsadé. Vlažni svet mu je najljubši.

Bor ima serčno korenino, bolj redke in sive igle, in je manj raven od smreke in hojke; kožo ima kakor strežnike po deblu; spomladi pa odpadejo. Je dvojin, eden ima bolj belkasto ali sivo kožo, drugi bolj rudečo. Pervi zraste veči in starost doseže 200 let. Prihodnjo spomlad se najraje o burji njegovo sivo seme iz storžev trosi. Les je belo-rudečkast kakor mecesnov, pa bolj smolnat, in se ne kolje rad; je za vodene cevi in druga dela v vodi koristen. Raste tudi v slabi, suhi peščeni zemlji; v gošči ne stori.

Smreka nima serčne korenine, in se torej viharjem v plitvi zemlji malo brani; v podbrežji in

nižavah bolje stori, kakor po višinah. Na oralu jih more stati doraščenihi okoli 500. Mlada se mora od 1. do 3. leta stara posaditi, sicer ne raste rada. Seme je 3 leta kaljivo; dobi se iz storžev; skoz zimo se storži na suhem hranijo, spomladi sušijo v izbi, po tem seme iz njih iztolkljá, in blizo en palec globoko redko poseje. Smreka doseže 200 let. Les je bel, daje lepe dile, kar je gladkega; pa tudi za tesarska dela na suhem, za oglje in za kurjavo je dober. Smreko je najboljše 70 do 100 let staro posekati, ker do tega časa na vse strani doraste.

Jelka ali hojka raste večkrat med smrekami, ima belkasto, bolj gladko skorjo, igle pa debelejše in bolj vštric. Včasi zraste debelejša od smreke; kedaj nektera 3 čevlje pri tleh v premerju ima; ravno tako debele se tudi smreke izjemama najdejo. Seme cveti in dozori takrat, kedar smreka, in tudi takrat doraste. Za delo v vodah je les boljši mimo smrekovega, daje lepe dile, če niso gerčove ali sovojnate, oglja pa kakor smreka. Stara smolnata hojka daje dosti boljše in dalje terpeče kolje za vinograde kakor mlada hojka; tisoč teh kolov veljá 10 do 12 gold.

Mecesen se že od daleč pozná; ima tenke, majhne igle ali bodcke v šopkih. Ti se spomladi prikažejo, jeseni pa odpadejo. Čez 60 let že malo raste. Cvesti začne od 20. do 30. leta, in spomladi o burji ali jugu seme trosi. Raste v visokih hribih tudi v odsolnčnem kraji, in tudi še tako visoko po gorah, kjer zavoljo mraza že smreka ne stori; pa tudi v nizkih bregih, in še celó v ravnem. Ljubi globoko suho in pusto zemljo, na dobrem svetu zraste le puhel. Mecesen pa mora biti med smrečjem, hojkami in bukvami. Sedaj se tudi pri nas skerbno zasaja; raste jako naglo. Seka se 80 do 100 let star, in les je za posodo, za okna, za strehe in za mnoga dela tudi v vodah, kar gerčevega ni. Mecesen je dvojin, rudeč in siv. Oboji je dober; pa sivec še v vodi dalje zderži. Les je malo manj terden kakor hrastov, če je v slabi zemlji rastel; iz dobre zemlje pa je malo vreden.

Kdaj se seka drevje.

Najboljši čas drevje sekati je takrat, kedar je listje z drevja padlo; tedaj v pozni jeseni meseca novembra in decembra; manj dobro je že meseca januarja, celó nevarno in škodljivo pa je dalje v spomladi ali poleti drevje sekati in podirati. Kdor hoče terpežen, obstoječ les imeti, bodi-si za stavbo, za drugo rabo ali tudi za kurjavo, naj tega ne pozabi. Zakaj le v tem času najmanj sok ali muzga v drevju teka. Neumno pa je misliti, da v tem času sok v drevju miruje in ne kroži. Ni res. Temuč to je resnično, da v tem času drevje najmanj živeža iz zemlje vleče, ker je listje zrumenelo, dozorelo in suho na tla pade, kakor se to tudi na sadnem drevju godí. Kdor ne verjame, naj dene poleno v tem času posekanega drevesa na ogenj, in videl bo, kako na obeh konceh polena voda cvré, ker je sok v njem; temveč pa se to godí, če se o drugem času poseka drevo. Zato pa tudi veliko poprej dosluži in strohni tako drevo, katero je takrat posekano bilo, ko je že jelo hrane iz zemlje vleči, in je torej več vodenega soka v njem.

Vsako drevo ali les, bodi-si za derva ali drugo rabo, mora se žagati, sicer se mnogo iverja in skalja zgubi. Če je katero drevo se posušilo ali se polomilo, treba ga je zdajci spraviti, posebno šilovje, ker se v tako suha debla pod skorjo gozdni kebrí in červi zaplodijo, in ves gozd lahko uničijo. Po visokih gorah in planinah ne gre ves gozd na enkrat posekati, temuč samo močno izredkovati ga je treba, ker se po takih krajih težko mlad gozd zaredí.

Raba listja.

Najboljše bi bilo, če bi si gospodarji dopovedati dali, in vsako 5. ali celó 10. leto listje grabili, in to še počez, ne do čistega. Kjer so vse koreninice podersane in še mlada drevesa posuta, tam je to največa kuga za gozd! — Če pa že brez listnate stelje gospodarstvo biti ne more, naj bi se vsaj podelih tako grabilo, da se v petih letih na prvi kraj pride. Gozdov nikdo ne gnoji; pa še lastnega

listja se jim ne pusti; in ravno listje jih gnoji, in ob enem zavaruje zoper mraz.

Kdor listje za klajo obira, zamore to storiti vsako 5. ali 10. leto na istem drevesu, da škode ne učini; toda pred cvetjem naj listje obira, pozneje je že listje in vejevje bolj terdo in lesnato. Tako drevje je na primer: jesen, murve itd. Pri murbah je sicer izjem, ker se te večidel zavoljo sviloprejk redijo. Pri njih se listje zgodaj obira, da se še zadosti zopet olistijo in obrastejo; pa umno naj se terga.

Klestenje dreves.

Na več krajih je navada, gozdno drevje klestiti za steljo, in to do verha. Za to mora biti listnato drevje 20 let staro, šilovje pa 30 let; sicer drevje pogine. Sme pa se le vsako 10. leto do polovice drevesnega verha vejevje z listjem oklestiti. Sploh je tu le takrat pomoči iskati, kedar drugače gospodarstvo nikakor obstati ne more; tedaj v največi sili; zakaj tako klestenje vselej drevju škoduje. Tega se vsak tat lahko prepriča, ki mladim smrekam veje odseka. Ko spet krast gré, vidi, kako klaverno tako drevo raste, če je tudi v najboljši zemlji. Verh k večemu 3 do 4 palce požene.

Nikdar se ne sme po vsem gozdu klestiti, temuč le en del gozda naj se v tako rabo oberne, in še ta del se mora v 10 delov razdeliti, da se večí škodi v okom pride. Najboljše je listje in veje od tistih dreves jemati, ktera se bodo prihodnjo zimo posekala, naj že rastejo kjer koli.

Umen gospodar vé, da poškodovano drevo leto za letom manj listja ima, na lesu pa se naravno še manj obrasti more, in kedar se mu še vsako leto do suhe zemlje vse listje pograbljuje, je tem prej po gozdu.

Kaj nam donáša gozd?

Iz gozda dobimo les, steljo, klajo; skorjo mladega hrasta in verbe, dokler je še gladka, skorjo od smrek in šipke od hrastja, vse te reči kupujejo usnarji za čreslo. Želod in bukvisa dajeta dober žir svinjam, prav rade ga žrejo, ako ga preveč ne dobivajo.

Stari bor daje smolo, če se skorja deloma odluči. Iz debla linast sok izvira; ta se obira, in iz njega kolofonija, terpentinovo olje in smola nareja; se vé da se tako drevo za 8 ali 10 let posekati mora. Tudi kolomaz in oglje se prideluje; prvi iz smolnatih korenin, drugi iz drobnejšega hojkovega, smrekovega lesa itd. Zadnjič ličje od lipe, verbe in brešta je za povresla, jerbasa, koše, dna itd.

Pridelek na oralu srednje zemlje je vsako leto 1 seženj derv, pa tudi manj; v najboljši zemlji pa 2 do 3 sežnje derv.

§. 31. Živinoreja.

Vsi naši pridelki niso zgolj za nas, temuč tudi za našo ljubo domačo žival: govedo, konje, ovce, koze, svinje in mnogoverstno perutnino. Od živine dobivamo pomoči pri delu, mleko, obleko, meso, mast, loj, kožo, perje, sterd itd. Vsak vlastnik naj torej tudi skerbi, da bo vsaka žival po svojem namenu, okoliščinah in potrebščini dobivala po volji in ob pravem času jesti in piti.

Kdor kaj živine ima, naj dobro pazi:

- a) da se vsa žival zadostno kermi;
- b) da se vsa žival vedno izverstno oskerbuje, čedi in v snagi ima vse, kar se tiče jedi, pijače, staje, kože itd., zakaj snažnost je pol kerme;
- c) da tista žival vselej soli dobiva, ktera je potrebuje;
- d) da se uboga živina neusmiljeno ne pretepa, in pri delu ne presili.

Gospodar, ki si ta pravila ali vodila v serce vtisne in po njih ravna, imel bo sploh zlata vredno živino pod svojo streho. On jej bo vselej toliko tečne klaje dajal, kolikor je le jesti hoče; zato pa mu bo živina dobro rejena in životna. Kdor pa še večji dobiček od nje želi, naj jej daje več soli in tečnejše kerme.

Ali večkrat se primeri, da ni zadosti kerme, in kar je je, ni dobra, zdatna, redivna in tečna. Zato je dobro vedeti, koliko kerme vsako živinče potrebuje, da more živeti, rasti in delati, ter gnoja,

mleka, mesa itd. donašati. Po skušnjah je resnica poterjena, da konj, osel, goved, ovca, koza, vse živali, ktere mervo jedó, za vsakih sto funtov svoje žive teže — če se namreč živa žival zvaga — vsak dan 3 funte tečne merve ali sená potrebujejo za svoje življenje, ko že več ne rastejo, veliko ne delajo, malo mleka dajejo in se ne odebelujejo.

Po takem morate dobivati dve doraščeni ovci, kateri skupaj ste 100 funtov težki, vsaki dan 3 funte sená. Tako bo na primer vol, ki je 5 centov težek, ali 500 funtov žive teže ima, 5krat 3 funte sená na dan dobival, tedaj 15 funtov sená vsak dan. Iz tega se vsak gospodar lahko prepriča, koliko kerme potrebuje na dan, da more svojo živino rediti. Kedar pa živina težko dela, ali je molzna, ali mlade ima, mora se jej na mesto treh štiri funte sená za vsakih 100 funtov žive teže dajati. Po tem mora konj ali vol, kedar delata, ali molzna krava, ako vsako živinče 8 centov tehta, ali 16 ovác ali kóz, ktere skupaj 8 centov vagajo in mlade imajo, vsak dan dobivati 32 funtov sená. Pri jako težkem delu, ali da molzna krava prav veliko mleka daje, mora se delavni živini 5 funtov za vsak cent žive teže sená dajati, tedaj vsakemu živinčetu z 8 centi vsak dan 40 funtov sená. Da bo pa krava prav mnogo molzla, mora se jej 4 funte za vsak cent žive teže vsak dan dajati: tedaj 32 funtov sená na dan, če ima 8 centov žive teže.

Kedar pa se živina pita, mora za vsaki cent svoje žive teže 5 do 6 funtov sená in še več na dan dobivati, torej en vol z 8 centi 48 funtov na dan. Tu je treba pomisliti, da vol z 8 centi ne more v enem dnevu 48 funtov sená pojesti; vendar pa bi moral toliko živeža dobiti, kakor 48 funtov sená zaleže, da v kratkem odebeli. Zato se mora takemu živinčetu drug živež ali piča dajati, ktera veliko več zdá, ko tečno senó, in to je žito in sočivje.

Žito in sočivje.

Že smo slišali, da se živini debelo zmleta leča, grahorica, bob, grah ali oves v pičo daje. Namesto enega funta najboljšega sená se živini poklada 11

do 15 lotov fižola, leče ali graha, 12 do 16 lotov reži, koruze, 13 do 17 lotov ječmena, 15 do 20 lotov sená. Da se vé, koliko se je porabilo sočivja in žita, je dobro vedeti, koliko tehta vagán raznega zernja. Vagán sočivja: graha, fižola, boba itd. tehta 90 funtov, pšenica 85 funtov, rež in koruza 80 funtov, ječmen in prosó okoli 65 funtov, oves 50 funtov, ajda 45 funtov. Konjem gré bolj tečne kerme in zernja polagati, ker ne morejo toliko pojesti, kakor prežvekujoča živina, in imajo manjši želodec.

Mesto sená se živina tudi s slamo kermi, ali več je mora dobivati, ker slama ni tako redivna, kakor je senó; in sicer: mesto 1 funta sená je treba lečne slame $1\frac{1}{2}$ funta, ječmenove slame 2 funta, grahove slame 2 do 3 funte, pšenične slame 4 funte, režene slame 5 funtov.

Molznim kravam se polaga trava, repa, krompir itd. in zaleže 1 funt sená 5 funtov zelene detelje; ta se pa večidel za konje oberne. Krave mleka ne priberó po njej, le odebelijo se.

Živini, ktera dela, in tisti, ktera se pita, mora se več zernja in suhe kerme, molznim kravam pa več mehke in zelene klaje polagati in solí dajati.

Svinjam, ktere so za pleme, se piče: krompirja, zernja in repe daje toliko, da so dobro rejene; pitavne pa dobijo debelo zmletega zernja in koruna, kolikor ga le žreti hočejo.

Blatna, plesniva, operhla ali sicer pokvarjena merva je za gnoj, ne pa za steljo; živina jo je, in bi lahko zbolela. Po gnojišču se 3 do 4 palce na debelo taka kerma razgerne, zemlje nameče, da se pokrije, in z gnojnico poliva. Tako se druga, tretja versta napravi, dokler se vsa merva ne zversti. To veljá tudi od druge piče, ki je za živino namenjena, če je zopernega duha ali zgnjita. Ako je repa ali krompir nagnjit, tedaj je treba nagnjito izrezati. Veliko bolj pa redi vsaka piča, ako se skuhana živini poklada.

Mlada žival mora vselej najboljšo klajo dobivati. Tudi gre rezati vsako kermo, naj si je zelena ali suha; tudi vse zernje, bodi-si oves za konje in

ovce, ali drugo sočivje naj se poprej na debelo zmelje, da bolj redí in več zaleže.

Kedar se živina kermi, daje se jej na enkrat čerterti del klaje, ktere ima dobiti za svoj obrok, naj si bo zjutraj, opoldne ali zvečer. To je treba, da je pod-se ne vleče, in bolj čisto pojé.

Ribe se kermijo z rastlinami in živalskimi ostanki ali odpadki, ktere najdejo v ribnikih, ali se jim va-nje mečljejo.

Psi in mačke se ne smejo odebeliti; tudi se jim mesá ne daje, akoravno ga močno ljubijo. Boljše je, kermi jih z razsekanimi kostmi, z močnato hrano, kruhom in mlekom.

Tudi perutnina se z zernjem, z namočenimi otrobmi, s kuhanim korunom dobro redí.

Bčele se najbolj tam redijo, kjer se ajda pride-luje; tudi lipovo cvetje jim izverstno služi v živež. Kedar pa je za bčele slaba letina, treba jih je z medom rediti, da ne poginejo.

Sviloprejke dobivajo murbovega listja, kolikor ga jesti hočejo.

Razun kerme še vsaka žival potrebuje pijače.

Pijača.

Da se bo živina dobro redila in zdrava ostala, mora se jej razun zadostne in tečne klaje tudi vode med jedjó ponujati in piti dajati, kolikor je le hoče, naj se že kermi z zeleno deteljo, travo, grahom, s slamo ali zernjem. Govejo živino večkrat napenja, kedar se zelene detelje, pese, krompirjevca preobjé. To pride od tod, da se jej med jedjó vode piti ne dá. V bisago namreč kerme pobaše, ta začne vreti, in stori, da živino napenja.

Drobnica, ovce in koze morajo skoz zimo čiste vode v hlevu imeti. Živina se ne sme takrat naglo napojiti, kedar je potna, da ne zbolí; še celo jesti ne sme, dokler se ni ohladila. Tudi ni dobro, da bi mlado potno mater sesalo. Razun studenčnice daje se še posebno molznim kravam in pitavni živini vode piti. Ta voda naj je malo osoljena in z reženo ali ječmenovo moko oblojena. Dobro je tako oblojo mlačno živini dajati.

Ta obloja se pa tako-le nareja: Moka se namreč z vrelo vodo popari, in toliko merzle vode prilije, da je mlačna. Z vročo oblojo bi se hlev spraznil: živina bi poginila; zbolela pa gotovo, če bi vročo oblojo pila.

Prav dobro služi živini tudi sol.

Sol.

Marsikteri gospodar je že zapazil, kako posebno goveja živina rada podstenja liže, da jo je težko odverniti. Tam je zemlja žarka, slana; otroci jo večkrat namočijo. Tudi človeku neslana jed ne tekne, in v želodcu dobro ne stori. Želodec nima potrebne moči, da bi jed prav prekuhal. Ravno tako je tudi pri živini. Živina torej sol ljubi in jo potrebuje, kakor mi.

Sol stori živini več želodčnega in črevnega soka, potem boljše kri, iz dobre kervi več in boljše meso, loj, obilnišo molžo. Dalje stori tudi živina boljši gnoj, je vesela in močna. Sol jej mnogo bolezen odganja in obrani. Sol se daje živini ali lizati, ali se ž njo piča potrosi, ali pa se v vodi stopi, in s slano vodo piča porosi. Več soli se živini daje, kedar z zelene klaje na suho pride; kedar mora slabo ali celo pokvarjeno pičo jesti. Tudi mladi, molzni in pitavni živini se več soli daje, kakor drugi.

Kako naj se sol rabi, velja v obče to: Za vsako govejo glavo se na dan z 1—2 lotom soli piča potrosi. Ovca srednje velikosti dobi skozi teden 1 lot soli; boljše pa je, če jo liže po svoji volji. Konj dobi dva do trikrat v tednu 3 do 4 lote soli. Tudi svinji srednje velikosti se daje nekterekrati skozi teden blizo 1 lot soli.

Kedar je kakošna živinska bolezen v okolici, tedaj je dobro goveji živini, ovcam in konjem posebno zdravilo dajati. To se nareja iz stolčenih bezgovih jagod, encijana, kalmeža in česnika, pridene se pa malo soli. Vse to se med otrobi pomeša, in po večerjeh, ali ko je živina že nakermljena za namček daje.

Konj.

Kedar je kobila breja, mora se paziti, da se ne poškoduje, in da ne zverže. V tem času se kermi s

senom, kteremu se ovsenica ali ječmenovka pomeša; včasí se jej da malo ovsa. V zadnjih tednih se le k lehkemu delu vprega, in vsak dan prehodi. Kobilá nosi 11 mescev in okoli 10 dni; zadnje dni in noči gre paziti, ali kake pomoči potreba ni, da se ne zamudi.

Žrebe mater 6 mescev sesa, vendar se sme že 4 mesce staro počasi, ne na enkrat odstavljati. Žrebe dobíva mehkega drobnega sena, rezanice in peščico ovsa, ali pa pšeničnih otrobi vmes. Sčasoma dobíva v prvem letu več ovsa na dan in sicer blizo 2 bokala; piti pa se mu dáje čiste vode, soli pa kolikor je lizati hoče. Vsak dan naj se pod milim nebom z materjo prehodi, in pridno čedi, ter sploh v snagi ima.

V drugem letu se mu dáje 3 do 5 bokalov ovsa in dovolj sena. Kedar je žrebe 2 in pol leta staro in je dobro rejeno, sme se vsak dan pol dneva vpregati s starim konjem, ki dobro vozi. Vozna tehtnica ali vaga se mora na strani starega konja močno privezati, da mlado le toliko vozi, kolikor hoče. Kedar je mladi konj že 3 leta star, kermi se, kakor stari konj; toda le po malem še se sme za delo rabiti, dokler da ni 4 leta star. V petem letu pa se že k težkemu delu vprega. Takrat se mu piče polaga 6 do 9 bokalov debelo zmletega ovsa, in 10 do 15 funtov sená. Vsako živinče, če je dobro rejeno, sme na dan 10 do 12 ur delati; treba mu je le 2 uri odpočitka dati, da se najé. Pri oranji pa se mu za 3 ure nekaj sena položi, da si odpočije. Tako se tudi ravná o daljni vožnji; vselej pa mora se konj prej ohladiti, kakor napojiti.

Koliko da je konj star, spozna se do 9. leta po zobeh. Konj ima v obedveh čeljustih, v vsaki po 6, to je 12 mlečnikov, dalje 24 kotnikov. Med prednimi zobmi in kotniki stojijo 4 zobje. Kedar je konj poltretje leto star, izpadeta mu prva dva zoba, iz gornjih in dva iz spodnjih čeljustnih mlečnikov. S polčertim letom konj zopet zgubi dva zgornja in dva spodnja zravna zoba, in v polpetem letu mu krajniki izpadajo. Kedar je konj 4 ali 5 let star, prikažejo se zobje med prednjiki in čeljustniki; teh pa kobile

nimajo. Prednji zobje ali mlečniki so manjši, bolj rumenkasti in glajši, ko drugi, ki za tem izrastejo. Če je konj 5. leto spolnil, dobi černe jamice v sredi zob. V 6 letni starosti preidejo te černe pikice na prednjih, v sedmem letu na srednjih, in v osmem letu na krajnih zobéh spodnje čeljusti.

Kedar je konj v 5. letu, je za pleme. Kobila ne sme biti pod 4, pa tudi ne više od 14 let stara. Kar je za pleme, mora biti prosto vseh napak, imeti pa mora najlepših prirojenih lastnosti, da se v resnici more lepa živina imenovati. Le po takem plemenu naj se ta žlahna domača žival pomnožuje.

Konje napadajo mnoge napake in bolezni, kakor: bule na vratu, rujava pika na očesu, smerkov nos, otok čeljusti, bezgovke na vratu, grinte, kužna smolika, naduha, božjast, opornost itd. Tu je treba učnega in zastopnega živinozdravnika poklicati, da ljubo žival otme, če je mogoče. Varujte se konjedercev ali sleparskih mazačev!

Konj potrebuje mnoge skerbnosti, postrežljivosti in vedne snage, da bo dolgo za rabo. Navadno doseže starost 25 let; vendar nekteri 30 do 40 let živi, in je še za počasno ne preobloženo vožnjo. Toda konjar mu mora biti prijatelj, da se lepo krotko ž njim ponaša, da ga na suhem, snažnem kraju ima; po zimi ga pred silnim mrazom, po leti pred vročino in muhami brani; v pravem času z dobro, tečno pičo kermi, in ga nikdar žeje terpeti ne pusti; le njegovi moči primerjeno težo nalaga; pa tudi potrebnega počitka pusti: bič pri takem konjarju nima veljave.

Srednji konj vozi po dobri cesti 12 centov terha ali teže čez breg, po slabi stezi 8 centov; čez breg po blatni cesti pa 4 do 5 centov.

50 kobilam zadostuje en žrebec ali celak. Žrebec se v drugem letu kopí. So tudi ljudje, ki konjsko meso radi jedó; v Beču ali na Dunaju se ga vsako leto veliko razproda.

Osel ali magarec.

Osel je za siromaka konj; slabo pičo za dobro vzame, nosi in vozi pa rad. Žrebe je mnogo manjše od konjskega žrebeta, in torej tudi pol manj kerme

potrebuje. Sicer pa se ravno tako oskerbuje, kakor konjsko žrebe. Star osel tudi take rastline je, katerih se konj še ne dotakne. Treba ga je čediti in v snagi deržati, kakor konja, in mu tudi soli dajati.

Osel v 5. letu je za pleme, in nosi blizo 12 mescev. Starost doseže nad 20 let; tudi njegovo meso je za človeško jed. Osel nosi 1 cent teže, vozi 3 cente na ravnem in po dobri cesti; čez breg in po slabi stezi pa polovico. Pol konja in pol osla je „mula“, dobra za vožnjo in za jahanje.

Goveja živina.

Najpervo in največo korist nam daje goveja živina. Med njo štejemo bike, vole, krave in teleta. Goveda se s travo, deteljo, senom, slamo, zelenjavo in korenjem redé. Junci prirastejo voli, junice ali telice pa krave, ako se lepo redijo. Goveja živina ima razcepljene parklje; te pa volom in kravam po nekterih krajih podkujejo. Voli in krave nam vozijo in orjejo. Voli so sicer bolj počasni od krav, pa močnejši in gotovo potegnejo. Vpregajo se voli in krave v komate, da lože vlečejo. Vsaka druga šega živino vpregati, je terpinčenje živali, kakor: v jarem, telege.

Goveja živina in drobnica se imenuje prežvekujoča živina, ker povžito kermo prežvekuje. Ima prebiravnik ali čveteren želodec, v kterega svoj živež pospravlja. V prvi želodec ali bisago pobaše kermo in v sline namoči. Kedar bisago napolni, ali kerme v garah primanjka, povzdigne namočeno kermo v drugi mali želodec, ki je znotraj satovju podoben. Iz tega pa suje v usta kepo kerme za kepo, da jo predela in prezveči. Prav dobro prežvečeno požira skoz poseben goltanec v tretji želodec, in iz tega še le živež v četerti ali pravi želodec dojde. Dokler živina prežveka, ne sme se preganjati, ne vprezati, temuč pokoj naj se jej da.

Kedar je krava breja, treba je posebno paziti, da se jej kaj žalega ne zgodi. Z dobro, zdravo pičo naj se kermi. Tudi vpregati je ne gre, kedar ima storiti. Krava nosi 9 mescev ali blizo 40 tednov; 14 dni preden krava poverže, mora se jej sušine, ovsu in lanenega semena kuhati. Ravno to se

tudi potlej stori. Sploh naj ima boljše klajo in mlačno pijačo. Po zimi ne sme z mladičem omerzovati. Tele sesa 6 tednov. Ni prav, če se prvo mleko pomolze; zakaj to mleko je teletu od nature v zdravilo odločeno; tele ga naj posesa. V tem času se tele vadi tudi drugega živeža: soka iz moke, ali otrobi s kruhom, ali poparjene zelenjave, kuhane repe, korenja itd. Po tem se mu da mehko, kratko in dobro seno. Kedar tele mleka do čistega ne more posèsati, mora se krava za teletom dobro in čisto izmolsti. Ščasoma se tele odstavlja, da le po enkrat sesa na dan; privaja pa naj se mehke klaje, kolikor je jesti hoče. Ko je že okoli 10 ali 12 tednov staro, kermi se z deteljo in drugo lahko prebavljivo klajo.

V prvem letu se bik kopi, da vol priraste. Z dvema letoma je telica za pleme. Plemna telica pa naj bo velikega roda; zakaj če je telica ali krava velika, veliko bo tudi mlado.

Na 20 do 30 krav se računi en bik. Ali biki se morajo dobro, večidel z zernjem rediti, sená se jim le malo daje. Biki stegnjenega života, ne blekasti ali vampasti, so sposobni za žlahen zarod. Stare bike naj kopijo tisti, ki so se živinozdravilstva izučili, ne pa mazači. 14 dni poprej in 14 dni po kopljenji se jim polaga kratko zrezane slamnene klaje. Piti naj dobijo čiste vode, da preveč ne terpijo in ne shujšajo. Junci z dvema letoma se že v komate vpregajo in pol dne delati morejo. Voziti se pa vadijo ravno tako kakor mladi konji; namreč ob strani starega vola, ki dobro potegne. Tudi tù se mora vaga terdno privezati k vozu, da mladi vol vleče, kolikor hoče; se vé, da ne gré veliko težo nalagati. Na isti način se tudi mlade krave vadijo voziti; v komatih se hitro privadijo in najlože vlečejo.

Kedar so junci 3 do 4 leta stari, že več storijo; voli s petimi leti pa so za vsako delo pripravni. Kermijo naj se s suho klajo in debelo zmleto moko. Zelena kerma jih slabo redí. Vsako pičo pa je dobro skrajšati, skubati ali spariti; tudi sirovo ali zeleno, in suho klajo gré poprej skrajšati na škoporeznici. Tako pojé živina z dobro pičo tudi slabo, in se je 4 do 5 delov prihranja. Dobi pa srednji vol 15 fun-

tov sená, 5 funtov slame in 5 pint zmletega zernja na dan. Kdor vole kupuje za vožnjo, naj gleda, da bodo krepki, močnega trupla in terdnih kostí, kratkega in debelega vrata, močnih pers, širokega križa, dolgih in debelih nog, s kterimi pa ne ometajo, ali jih pri hoji za sebo ne vlačijo. Taki voli svojo službo hitro in dobro opravljajo.

Kdor hoče dobro molžo imeti, mora kravi prav dobro streči. Po pravici pravijo: „Krava pri gobcu molze.“ Kravo je najboljše od znanega človeka kupiti; na sejmu je nevarno krave kupovati.

Dobra krava je močna v zadnjem in prednjem koncu; vamp ima proti vimenu širok, tenko glavo in vrat; širok križ, dolg, tenek rep in drobno gladko dlako, vime dolgo, mehko in z debelimi mlečnimi žilami. Lepo prijazno ponašanje, postrežba, tečna piča: moke, repe, zelene klaje in snažnost kravo zboljša in požlahni, da bo privadna, prijazna in krotka.

Da bo krava več mleka imela, dobro je prej en teden, preden krava telí, vsak dan polič lanenega semena z dvema bokaloma vode v pokritem loncu pol ure kuhati. Ta odkriti pisker se tako dolgo pod kravjim vimenom derži, dokler lanena soparica vanj puhti. Pa treba še je to kuho osoliti in malo otrobi ali mekin pridjati. Molzni kravi se naj zelenjave, repe, korenja in pese daje; to se pa vselej skuha in oblodi. Tudi pijača naj se osoli, in nekoliko lanenega semena ali pogač pridene. Dvakrat več mleka se bode na dan namolzlo.

Krava se trikrat na dan molze: zjutraj, opoldne in zvečer. Vsa mlečna posoda mora biti snažna; tudi roke naj so umite; kravi naj se pred molžo z mlačno vodo vime umije. Potem se od konca počasi in rahlo molze, dokler ne začne mleko teči. Mleko se mora vselej do slednje kapljice pomolsti; zadnje mleko je najmastneje, krava tudi zbolí, če se jej v vimenu mleko popušča. Kravo s pervim teletom gré molsti, ko najdalje mogoče, da bo potlej tudi še dalje pred telitvo mleka dajala, in samo 4 do 6 tednov mirovala.

Dobra krava in lepo rejena dá na leto 1000 do

2000 bokalov mleka. Po teletu se 8 do 12 bokalov mleka namolze od pridne krave, kateri se lepo streže. Nasproti pa tisti, ki prepičlo ali celó slabo redivne klaje molzni kravi polaga, tudi prepičlo molžo ima.

Mleko se tudi spridi ali spremeniti more:

Nektero mleko je prevodeno in je bolj modro ali plavkasto, in ima le malo smetane. To izvira večidel iz slabe piče, pa tudi iz pokvarjenega želodca. Naj se živini tečne klaje in nekoliko ovsa daje, in še za slab želodec pridene kalmeža s kuhinjsko soljo, tudi nekoliko jagod popra ali ingvera, tako se ta napaka odverne. Nektero mleko je žlemljivo ali vlečljivo, da se vleče. To pride od škodljivih rastlin ali drevjega perja. Tù je treba klajo premeniti, kuhinjske soli, stolčene krede in grenkih zdravil živini dajati.

Rudeče mleko je dvoje sorte, ali je le po barvi nekterih zelišč, ali pa je kervavo po primešani kervi. Tù se naj klaja premeni; potem se daje živini kuhano laneno seme ali laneno olje z nekoliko kafre. Če so kervne žilice pri dolgi bolezni oslabele, da kerv spuščajo, naj se taki kravi včasih vlija kuhovine hrastovih skorij s sirovim galunom.

Grenko mleko se napravi večidel po tem, da krava vživa grenkih zelišč. Kedaj so tudi vzrok bolna jetra, v časih pa zaduhle shrambe, v katerih ljudje spijo, da mleko grenko postane. Sicer pomaga lugasta sol ali potašelj z mjiлом ali žajfo. Skisano mleko, ki se rado zagrize, se večkrat v vimenu sterdi, kedaj tudi, ko se greje ali kuha, nerodno vmede. Temu je vzrok večidel pokvarjen želodec. Ako je slab želodec tega kriv, daje se 1 lot encijana in pol lota krede, ali 1 lot lugaste soli; najboljše pa je klajo premeniti, in živini prav dobre piče dajati.

Rumenkasto mleko pride večidel od tod, če živina rumenkasta zelišča je, plavkasto pa od modro cvetečih cvetlic in rastlin.

Goveja živina živi 25 let. Srednji vol vleče toliko, kakor srednji konj; gre pa za tretji del bolj po malem. Zato so za poljsko delo boljši tisti voli, ki imajo dolge noge. Krava srednje velikosti polovico manj opravi, kakor srednji konj.

Goveja živina, ki je 5 do 9 let stara, je najbolj pripravna za pitanje. Klaja za pitanje goved, ki na meso žene, je senó, trava, krompir, korenje, repa in pesa; na loj pa žito, pogače od olja in mnoge droži.

Kedar se začne govedo pitati, polaga se mu v začetku sena in kaj malega korenja, repe, kolerabe, pese. Vse to se mora vselej poprej debelo zmleti. Zadnjič se daje oljnih pogač, drožja itd. kar bolj na mast ali loj žene. Piča se pitancu vselej ob odločeni uri polaga. Ta živina mora pokoj imeti, in v snagi biti. Da se ne naveliča piče vedno ene baže, naj se mu vmes klaja spreminja.

Ovca.

Ovca je človeku koristna žival. Daje mu velik dobiček: mleko za sir, volno, zdravo meso itd. Ovca je prežvekujoča žival, kakor govedo, in torej enako klajo tirja.

Kedar ima ovca storiti, daje se jej neke dni poprej boljše in tečniše klaje, kakor: kuhanega koruna, repe, korenja, sparjenega ovsa; napaja se pa z vodo, v katero se moke lanenega semena ali otrobi nameša. Okoli siskov naj se ovci volna postrize, da jagnje z mlekom vred volne ne požira. Poverženo jagnje se z drobno soljo potrosi, da ga mati raje liže.

Jagnje sisa mater 3 mesce, in le počasoma se odvadi od starke. V tem času se vadi sena, moke ovsene, ječmenove, grahove itd., in liže soli, ali pa se piča s $\frac{1}{2}$ lotom soli na dan potrosi. Sicer pa se jagnjeta z enako, le bolj drobno pičo redijo, kakor stare ovce. Kdor jagnjetom namesti sena zeleno perje daje, temu se še lepše in čverstejše redé.

Ovca je z dvema letoma za pleme, in nosi 5 mescev. 50 ovcam zadostuje en oven. Ko se k ovcam pripušča, naj se ovni menjavajo. Ti dobijo takrat vsak dan 1 do 3 maslice ovsene moke, kakor so namreč veliki, in se utrudujejo. Vsaka ovca pa dobiva 2 funta klaje na dan.

Staremu ovnu se mošnjica z motvozjo ali špagovino preveže, in za 24 ur pol palca pod prevezo munde odrežejo. 14 dni poprej pa naj tak oven slamnene klaje dobiva, in tako tudi potlej še 14 dni;

zakaj dobro rejeni ovni v takem terpljenji radi poginejo. Preveza sama od sebe odpade. Mladi ovni se pa za 8 dni kopijo.

Velika doraščena ovca, ktera 50 funtov tehta, dobi vsak dan $1\frac{1}{2}$ funta sena. Da se pa odebeli, še več, daje se jej posebno zmletega ovsca, graha, ječmena, reži itd.

Ovce strižejo v nekih krajih le enkrat v letu, po drugih po dvakrat in celo trikrat. Preden se ovce strižejo, treba jih je umiti ali skopati, in ko se posušijo, potem se lepo varno ostrizejo, da se ne oškernejo. Ovce z dolgo volno se po dvakrat v letu strižejo, s tenko volno pa enkrat. Ovca da 2 do 4 funte volne. Cent lepe volne velja do 200 gold. in še čez. Zato je treba gledati, da se take ovce redijo, od katerih se lepe, tenke volne pridobiva. Pravijo, če se ovce kermijo z murbovim listjem, da bo tudi volna žlahtnejša.

Če je paša dobra, redijo se ovce prav dobro, posebno jim služi paša na pokošenem deteljišču. Pa tudi po setvah se v jeseni ali po zimi pasejo, ko je že goveja živina večje perje pojedla. Kedar pa je megleno vreme, rosnato ali celo slana na polji, setev pa močno obraščena, takrat se mora doma živini suhe klaje dati, preden se na pašo spusti. Živina ne sme nikoli žeje terpeti, pa se tudi napažati ne, ko bi bila potna. Mokrota ovcam škodi.

Za bolne ovce so najboljša zdravila: stolčena verbova ali hrastova skorja, janež, encijan, kalmež, kumina, česen, brinove jagode, pečne saje, želod, divji kostanj, štupa pelinova, rožmarinova, domača in grenka sol. Od teh zdravil se po tri ali štiri skupaj zmešajo in živinčetu na dan po dve žlici dajejo.

Ovce se odebelijo, ko so 4 do 6 let stare; sicer pa živijo 15 let. Jagnjiči, ki niso za pleme, prodajo se mesarju 6 do 8 tednov stari.

Koza.

Koza je ubogim ljudem krava, ima pičlo kermo za ljubo, daje pa zdravega mleka. Kozel nosi dolgo brado, iz njegove kože se narejajo irhaste hlače. Oba sta dobra za pleme od drugega do sedmega leta. Koza nosi mladička 5 mescev, kakor ovca;

kedaj tudi po dva in tri verže. V brejem stanu potrebuje skerbne strežbe. Gledati je treba, da ne terpi ne žeje, ne glada. Stori večidel z veliko težavo, zatorej mora se jej v tej sili na pomoč priti, kolikor se da. Mlade sesajo blizo 3 mesce, in se sploh tako oskerbujejo, kakor plemene ovce; sicer pa se že 14 dni stare zakoljejo. Koze morajo imeti primerno topel hlev, veliko snago in zračno stajo, da ne oslepijo ali garij ne dobijo. Po zimi se jim polaga seno, rezanica, suho listje ali vejnik, zeljnato perje, korenje itd. Na dan ena koza potrebuje 3 do 5 funtov klaje. Zato pa tudi dobro rejena koza in s soljo oskerbljena daje vsak dan 1 pinto mleka, in stori po dvakrat v enem letu. 50 kozam en kozel zadostuje. Od 4. do 10. leta se odebelijo, in dosežejo starost 15 let.

Koze so za majhno gospodarstvo jako koristne, pa tudi jako škodljive, ako se skerbno ne gleda, kjer se pasejo. Zakaj koze poškodujejo sadno drevje, pokvarijo verte in grede. Tako objedeni in poškodovani ali celo nič ali slabo poganjajo. Po takih krajih jih torej ne gré pasti.

Svinja.

Koristna domača živina so svinje. Dajó nam salo za zaseko v zabelo, pa tudi slanino, meso za klobase, krače in plečeta; ščetine so za ščeti ali kertače. Svinje v nobenem hlevu manjkati ne smejo, kjer se konji in goveja živina redé in je snaga domá.

Breja svinja nosi 16 do 17 tednov in stori po dvakrat v enem letu 6 do 12 in še več prascev. Ti sesajo blizo 6 tednov. Vendar jih gre kaj oddati v tem času, ko so se že nekoliko okrepili in jih nisi namenil za domačo rabo. Tako ostali več sesati imajo in se bolj redijo. Ko so prasci že tri tedne stari, naj dobijo zraven sesanja še tudi mleka, ječmenove kaše ali kaj enakega, da bolj rastejo in matere preveč ne vlečejo. Pri vsem tem pa se mora mati obilno z dobro hrano počiti, da prasce prerediti more. Odstavljenim prascem se daje včasí reži, po tem naglo rastejo. Prasci, ki niso za pleme, se kopijo, ko so 14 dni stari, da hitreje rastejo in se bolj odebelijo. Da jih stara ne požre, pravijo,

da je dobro, če se prasci z žganjem pomočijo. Svinja je z enim letom za pleme in z dvema letoma je popolnoma dorastla. Merjasec je hud prešič, ki ima dolga postranska zoba in 25 svinjam zadostuje. Ako se svinja ne pita, kermi se le toliko, da je lepa in gladka.

Svinja je z vsako hrano zadovoljna. Ostanki in pomije, ki bi se sicer brez haska pogubile, so svinji dobra piča. Po letu se z zeleno travo in mlado deteljo prerediti, med tem pa pogosto oblojenih pomij piti dobivajo. Po zimi se svinjam suho zeljno perje, ali korenjevo, repno in pesno kuha; še celo stročje, mlada detelja jim tekne. V sili pa so praprotne korenine kuhane dobre. Sploh naj se za dovoljno pičo skerbi že v jeseni.

Svinje se rade pasejo, toda po setvah in travnikih preveč izrujejo in veliko škode narejajo. Zato jih ne gre v take kraje spuščati, tudi pod hraste in v gozde ne. Želod, bukevca, kostanj itd. se naj raje nabere in doma svinjam polaga.

Hlevi naj so vedno jako snažni, tla lesena, da se voda odceja; korita se morajo vsak dan sčistiti, suhe stelje dajati, tudi zmerna toplota jim jako ustreza. Saj vemo, kedar je svinjam vroče, iščejo luže, da se ohladijo in če jih zebe, zarijejo se v suho steljo. Tudi soli naj ne stradajo. Svinja živi 20 let.

Kar se tiče pitanja svinj, tisti, ki ima malo piče, dobro stori, da mlade, pol leta do leta stare prešičke le na pol pita. Ti se dajo po tem dobro v mesnico prodati; za te denarje pa se lahko sala ali špeha kupi. Sicer pa se svinje najbolj vpitajo s koruzo, ječmenom in ovsom. Zakaj en funt koruze toliko zaleže, kakor 5 funtov koruna ali 9 funtov korenja ali 13 funtov repe ali pese. Vsa žita se morajo zmleti, ali pa skubati. Kedar se svinjam repa, pesa, korenje itd. daje, tedaj je treba hrano večkrat v tednu osoliti in vselej z moko omenjenih žit dobro obloditi. Pogače ali siri lanenega semena in mleko prav veliko pripomore, da se svinje prej odebelijo.

Pitavne svinje morajo vselej dobivati o odloče-

nih urah svojo jed, kolikor je le povžiti morejo in to, po 4 do 5 krat na dan. Da je treba korita posnažiti, preden se nova hrana vlije, je znano. Hrana in pijača pa ne sme biti nikoli vroča; dekla pa, ki jim streže, mora biti pohlevna. Svinjski hlev naj bo vselej suh; zato ga je treba pogosto izkidati in nastiljati. Bedasto je terditi, da zlasti pitavne svinje ne potrebujejo stelje in primerne toplote. Tudi njim večkratno derganje ali štriglanje dobro dene. —

Pes.

Domač varh in človeku zvest prijatelj je pes. Naj se torej nikomur smešno ne dozdeva, da tudi psa omenimo. Nahaja se skoraj v vsaki hiši in je že marsikteremu gospodarju premoženje in življenje ohranil za majhne prejete dobrote.

Psica ali kuzla stori po dvakrat v enem letu 4 do 6 slepih mladih. 9. dan spregledajo in blizo 3 mesce sesajo. Kedar so pa že 3 tedne stari, jedó in pijejo vse, kar se jim dá. Psom ni dobro sirovega mesa dajati, še celo kuhanega ne; več moknate hrane naj dobijo: kruha, goste osoljene juhe in stolčenih kosti, da si zob ne pokvarijo. Z dvema letoma je pes že dorastel.

Nepotrebni psički se s kamnom v vodo potopé, da so kmesti mertvi. Prav neusmiljeno je, ubogo živalco živo pokopati! —

Pes je mnogoverstnih plemen in razne postave. „Hert“ je visok in dolg, pa medel in pretergan; gospódi je drag. „Mesarski pes“ je velik in se dobro redi. „Ovčarski pes“ nosi grebenico, da ga volk ne zadavi. „Lovski psi“ so nagli, sicer pa medli. „Koder“ ima kodrasto dlako, in se umno nositi rad nauči. „Kuzej“ je maliček pesek. „Čujež“ laja in varuje dom po noči in po dne.

Psi se tudi navadijo voziti, in vlečejo dvakrat toliko težo, kakor so sami težki.

Psom se ne sme prevroče jesti dajati; pa tudi pretepati in jeziti jih ne gre, da ne stekó; vode naj vedno imajo.

Stekli pes ima strašno strupene sline. Kogar vgrizne ali mu rano oslini, ta tudi steče, bodi-si človek ali živinče. Stekli pes se spozna, kedar neha lajati in ne pije, žalostno omahuje, in nad domačimi reži, za svojega gospodarja ne mara, rep med noge stiska, ali pa se mu že sline iz gobca cedijo, in mu začne jezik moleti. Tak pes se mora brez odloga ustreliti in globoko zakopati.

Kogar je stekel pes vgriznil, naj si hitro rano iztisne, da kri in sline izcurijo, in dalje v život ne pridejo. Po tem se rana izmije z lugom ali apneno, solnato ali pa z lastno vodo. Ranocelnika gre hitro poklicati.

Da se toliki nesreči v okom pride, morajo psi posebno v vročem poletnem času, dolge in široke gobčnjake imeti.

Pes živi 15 let.

Mačka.

Tudi mačka je domača žival. Posebno ženske jo rade imajo, da jim miši, podgane ali štakorje lovi.

Mačka verže v letu po dvakrat 2 do 4 slepe mlade. 9. dan spregledajo in sesajo kedaj pol leta dolgo; sicer pa dobijo mleka in drugih kuhinjskih ostankov ali odpadkov.

Nepotrebne mlade mačke se tudi v vodo treščijo in tako umorijo. Z enim letom so že godne.

Mačka ima bistre oči in tudi po noči svetlo gleda. Če mačko v temi gladiš, sveti se jej dlaka ognjeno. Rada se prilizuje in sladká, pa jej ni zapati. Saj vemo prigovor: Kar mačka rodi, vse miši lovi; pa tudi golobe, ptice in celo zajce na polju davi. —

Mačke le takrat najraje miši, podgane itd. lovijo, kedar gladi ne terpijo. Tako žival daviti jim je prirojeno, ne pa da bi se ž njo redile. — Mačke se rade v topli peči grejejo, pa tudi lahko ogenj zatrosijo, ako se jim peč ne zapira. Mačka po 10 let živi.

§. 32. Kuretina.

Med kuretino se šteje vsa domača perutnina, ki

habe ali perute ima in je s perjem preskerbljena. Perutnina se v tri plemena deli:

V prvi razred spada živad, ktera na suhem živi, kakor: petelini ali kokoti, kokoši in purani. V drugi razred se šteje plavajoča živad, kakor: gosi in race.

V tretji razred pridejo leteče živali, kakor: golobje. Vsa perutnina se doma od zernja, trave in červov redi, debelo opita in drago proda. Petelini in kokoši v družbi s purani, gosmi in racami živijo na dvorišču. Gosi in race pa potrebujejo blizo dvorišča tekoče vode ali vsaj mlake ali kake luže.

Gos.

Gos v 4 tednih jajca zvali; podloži se jej 15 do 20 jajc. Gosi morajo gosjaka imeti in sicer za 6 gosi se računi en gosjak. Gos znese 10 do 20 jajc. Mlade gosi dobijo za pičo zrezane koprive in jajca z otrobmi zmešana, pozneje se jim daje tudi ovsa. Morajo dovolj vode imeti, da jo pijó, po njej vozijo in potrebne hrane najdejo. Sicer se tudi od rastlin redijo, toda to jim ne zadostuje; zato se morajo poleg tega še pičiti.

Gos se vpita z zdrobljeno koruzo in močnatimi svalki v podobi želoda. Ta jed se jej s perstom v goltanec potiska in nekoliko vode vliva. To se godi 3 do 4 krat na dan skozi 3 do 4 tedne. Vode piti naj ima dovolj; voda pa mora malo osoljena biti. Dokler se pita, naj je v tesnem prostoru, da se težko obrača; mesto ali kraj pa naj bo snažen.

Razun dobre pečenke nam gos še daje pisavna peresa in nežno perje za blazino. To perje se jej spomladi in v jeseni populi.

Raca.

Race se ravno tako oskerbujejo, kakor gosi, in se zgolj mesa voljo redijo. 12 racam je treba enega racmana. Raca znese 30 do 50 jajc. Po 15 se jih jej podloži in v enem mescu jih zvali. Navadnejše račja jajca koklja vali, ker raca ne prenese toliko časa, da bi v vodo ne šla. Brez vode se raca ne čuti dobro, pri ajdi se pa sama vpita.

Kokoš.

Koklja izvali v 3 tednih 12 do 20 jajc. Jajca pa morajo biti od takih kokoši, ktere v družbi petelina živijo; 12 kokoš oskerbuje en petelin.

V začetku se piščeta s pšenom redijo, potem tudi s pšenico in z laško koruzo, ki je drobnejša od naše.

Piščeta, ko so že 6 do 8 tednov stara, so za mizo. Kdor jih pa hoče popolnoma zrediti, temu dorastejo v enem letu. Petelinčki, ki niso za pleme, kopijo se 3 mesce stari, in so potlej kopuni. Štajarsko pleme daje sloveče štajarske kopune, ki se vpitani drago prodajajo, ker so veliki. Vpitajo se pa s kuhano koruzo, z močnatimi osvalki in z orehovimi jederci. Tudi se jim mleka piti daje.

Najboljše kokoši so tiste, ktere imajo debele glave, po koncu stoječ in rudeč greben, ali pa košat čopek, široke persi, rumenkaste in kratke noge.

Kokoši se pičijo z zernjem, korunom, travo, sirom itd.; vroča hrana se jim pa ne sme dajati. Kokoš znese jajc eno leto 100 do 160.

Jajca se nepokvarjena zderžijo, ako se mokrote in zmerzline obvarujejo, ter v žito, pepel ali pšeno povtikajo po koncih.

Veliko kokoši imeti je koristno le tam, kjer je polje v strani, da va-nj ne pridejo in kjer se s krompirjem redijo. Pri vinogradih ne sme nič kuretine biti, ker grozdje oberó. Kjer jih pa je, tam je treba vso perutnino zapreti, ko se začenja grozdje mehčati. To se godi zadnjega julija. Perutnina zaperta ostane do dognane tergatve.

Puran.

Pura znese po 20 do 25 jajc in vali 28 dni. Mlada purčeta redijo s prosom, kruhom, sirom, tudi jim jed iz kuhanih jajc, moke in kopriv napravijo; pšenico kaj radi zobljejo. Purančki so jako pikri in se težko na noge spravijo. Ko so pa nekoliko odrastli in že rudeče glave dobivajo, ni jim treba več tolike skerbi; po travnikih se radi pasejo in

kobilice pobirajo, pa tudi veliko pohodijo: pastirjá jim je treba. Tudi se jim mora zernja dajati. S časom jim začne iz repa rasti perje, katero je večkrat polno kervi. Da ne poginejo, mora se jim kervi napolnjeno perje poskubsti.

Purmani se vpitajo s koruzo, z močnatimi svalki in orehi. Orehova lupina pa mora dobro natolčena biti in potem se pitancu z jedrom vred v žrelo spravi. Pervi dan požre en oreh, ko je nekaj osvalkov iz ajdove ali ovsene moke dobil; drugi dan dva in tako naprej vsak dan en oreh več dobi, dokler jih je 15. dan 15 pogoltnil. Od 15. dne se pa spet nazaj jemlje do enega.

Pri 12 purah mora biti en puran.

Hlevi za perutnino naj so po zimi topli. Vendar naj ne hodijo in ne letajo prosto po hlevih, kjer je goveja živina, da ne ognjusijo preveč vseh krajev. V posebnem prostoru naj je v predalih vsako pleme za se. Če se ob enem dobro redi skozi zimo, začne perutnina spomladi zgodaj nesti. Hlevi morajo svetli in snažni biti. Kuretini se mesto slame s peškom nastilja.

Golob.

Golobje so dvojeverstni; domači in poljski. Domači ostanejo vedno v golobnjaku in pri stanovališčih, poljski pa daleč okoli letajo in si živeža iščejo. Poljski in domači golobje izležejo po dva golobčeka iz jajc na enkrat. Stari mlada kermijo, dokler se sama ne moreta živiti. Golobje najraje jedo pšenico, ajdo in koruzo. Golobica znese eno leto po 12 do 16 jajc. Poljski golobje valijo po sedemkrat na leto, domači pa po desetkrat, če so dobrega plemena. Domači golobje ne poškodejejo polja in so zato boljši od poljskih. Golobnjak mora biti proti jutru obrnjen in tako narejen, da mačka, smerdljivi dihur, kuna ali podlasica va-nj ne more. Tudi golobnjak gre večkrat snažiti.

§. 33. Bčelarstvo.

Vsak gospodar, ki le priliko ima, naj se z bčelarstvom seznaní, in si bčel omisli, da si z majhnim

trudom in malo skerbjo dohodke poviša. Zakaj v pripravnem kraju in dobrih letih se večkrat od 10 do 15 panjev za sterd ali med in vosek 40 do 50 gl. potegne! Bčele ljubijo topel kraj, kjer hudi, merzli vetrovi ne razsajajo. Tudi blizo hlevov in gnojnišča ali gumna, kjer se mlati in zemlja trese, niso panji dobri. Bčele se najbolj obnašajo na južnem kraju, kjer se nahaja dosti sadunosnega, lipovega, verbovega in jagnjedovega drevja, kjer so sladki travniki in polja, kjer se obilno detelje in ajde seje. V takih krajih se mali trud pri bčelariji bogato plačuje. Tu imajo bčele na mnogoverstnih cvetlicah dovolj paše.

V panju se nahaja troje baže bčel: Kraljica ali matica, delavke in troti. Kraljica je mati vseh bčel, ki so v panju; zato je v tolikošni časti pri svoji družini. Matica je veliko večja od drugih, rumenkaste barve in ima kratke perutnice, le do pol života. Izleže pa na leto nad 40 tisuč jajčic, ki so kakor gnjide majhne; iz teh se v 20 dneh bčelice zgodujejo. V enem panju živi 10 do 25 tisoč delavk, 500 do 2000 trotov, in samo ena matica ali kraljica. Ako se več kraljic izleže, bčele vse pomorijo do ene najmočnejše. Če pa tudi ta pogine, je panj jalov in pride v nič, ako se mu berž druga kraljica ne dá.

Delavke so edino za delo. One pripravljajo živež in stanišče; strežejo mladim in čedijo panj. Samo delavke imajo strupeno želo, toda, ko pičijo, so tudi one mertve.

Troti so večje bčele in moškega spola, in matico plemenijo. Izležena matica gré kmalo po tem spomladi ali poleti v družbi trotov in delavk iz panja in letaje okoli nje jo troti plemenijo. Ko se spet v panj verne, začne jajčeca v satje polagati do terde jeseni. Sedaj začno bčele trote, ki nič ne delajo, ampak le jedo in jih v panju treba ni, moriti, dokler vseh ne odstranijo.

Dober panj mora okoli 30 funtov težek biti. Kdor hoče bčele kupiti, naj jih kupi spomladi ali pa zgodnje roje. Če jih blizo kupi, naj jih prenese zvečer ali zjutraj, predno na pašo začno letati.

Ako so zgodaj spomladi topli dnevi, treba je

ule odpažiti, da se bčele osnažijo, svoje stanišče potrebijo, in griže otmejo. Pred ulnjakom naj se dolge slame razgerne, da oslabiljene bčelice na hladno zemljo ne pokapajo in ne pomerjó. Sred sušca meseca se že ul za ulom odpre. Takrat se mora pregledati, ali ni med mertvimi bčelami tudi matica; dalje ali ni mešičkov in druge nesnage po kotih. Vse se mora lepo osnažiti. Plesnjivo satovje se poreže; ožrelja pa do pol zataktnjena ostanejo, dokler črešnje cvesti ne začnó, da roparice v panj ne pritiskajo. Dokler je še spomladi hladno, naj so slabi panji s pezdijem, slamo ali starimi cunjami odeti, da mlad zarod ne pozebe. Hrane pa jim je zvesto polagati, kar tudi težkim ne škoduje; pervim je za živež, drugim pa, da se zarod množi in zgodnji roji dobijo.

Kar se tiče roparic, lahko zapopademo, da vsak močnejši panj slabšega brez težave oropa, naj le priliko dobí. Ta pa se mu ponudi, če je kateri panj ob matico prišel, če malo živadi in veliko ožrelje ima, če se pri prednji skončnici polaga in medú pri ožrelju razlije; to je že dovolj prilike za rop. Zakaj druge bčele sterd ali med ovohajo, planejo na slabejši panj, ga oropajo in pomorijo živalce, in če jim še ta ni zadosti, sežejo po drugem, tretjem itd.

Da se temu v okom pride, gré paziti, da se bčelam le na večer pri zadnji znotranji končnici polaga, in nič sterdi ne razlije ali raztrosi; ožrelje pa naj bo nizko, in tako v jeseni in spomladi pritaktnjeno, da le po dve bčeli vštric se ven ali noter splaziti morete.

Da so bčele brez matice, spozna se iz sledečega: Če bčele trotov ne morijo, kedar jih pri drugih panjih preganjajo in pokončujejo; če so bčele lene, in posamezno na pašo letajo, na nogah pa nič ne nesó, med tem da je pri drugih panjih vse veselo in bčelice skerbno nosijo; če bčele o poldne pred ožreljem le slabo in žalostno šumijo, in kakor bi česa iskale, sém ter tje klaverno lazijo; če mertvih bčel in druge nesnage iz svojega panja ne spravljajo itd.

Te prikazni so priče, da so bčele matico zgubile. Če so jo na spomlad ali po letu zgubile, mora se v drugem panju kos mlade zalege odrezati. Ta

zalega postavi se v panj, kateri matice nima, da se izleže. Kdor tega ne stori, mora sirotice drugim bčelam pridružiti. To se tudi zgodi, če kateri panj v jeseni matico zgubi. Zakaj le močen panj, ki ima dovolj bčel, lep dobiček dá. Zato je dobro, če se že o času rojčitve več slabih, malih rojev v en ul pogerne.

Združitev panjev.

Dva panja se tako-le združita: Zvečer se postavi panja z odpertima koncema eden verh drugzega tako, da se tikoma zležeta. Drugo jutro zgodaj se bčele preženó iz spodnjega v gornji. To se godi tako, da se začne s palico na spodnji panj pri tleh in zmiraj više po malem terkati. Bčele ropota ne terpijo in hitro v gornji panj zbežijo.

Tudi tako se dasta dva panja združiti, ako se panja eden verh drugzega v kako bano postavita. Počasi se več vode vliva v posodo; kakor voda raste, tako bčele v gornji panj iz spodnjega bežé.

Kdor pa bčele z dimom pregnati hoče, mora zadnjo in prednjo skončnico odpreti pri panju, iz kterega bčele pretirati želi. Pri panju pa, kamor jih pregnati misli, le prednjo odpre. Sedaj pritisne odperta konca panjev, da se dotisneta. Potem se od prižgane cape dim v bčele pri koncu odpertega panja piha, in berž se bodo preselile v drugi panj. Kedar je kak panj slab in ima malo bčelic, tedaj je treba ga pomnožiti. To se zgodi, če se slabi panj na mesto močno bogatega postavi. S tem se bčele premotijo, da jih nekaj v slabi panj pride, in ga očverstijo. Toda pri takem ravnanju se mora paziti na to, da noben prestavljen panj ni brez matice. Če bi to bilo, da ni matice v njem, bilo bi bolje, da se združi, ki ima matico, in je tudi bolj slab, ko močen. Le kedar je dobra paša, sme se panj prestaviti, in sicer popoldne, ko so bčele večidel na paši. Oba prestavljena panja pa naj si bosta na skončnicah podobna, da se namen gotoveje doseže. Ako bi pa kateri slab panj še družiča dal, je boljše, če se prestavi na mesto še slabšega; s tem se omoti, in oba dva se zboljšata.

Znamenja rojitve.

Kedar ste dve ali več matic v panji, začne ena peti. Nobena bčela ne poje razun matice, in ta le takrat, kedar misli rojiti. To petje je tanko in enoglasno, petje devičnice, ki se razloči od petja stare plemenitnice. Ta le en dan pred rojem poje, pa bolj tiho in bolj redko, ker je prisiljena rojiti. Kedar bčele pred ožreljem na kupu počivajo; kedar troti že pred poldnem letajo; kedar bčele z žoltimi nogami iz paše leteče pred ožreljem ostajajo, vse to je znamenje, da bo še tisti dan roj. Kedar pa se v panji hrup in šum čuti, takrat bčele s silo méd jemljejo in žrejo za 5 dni popotnico; roj je pred rokami.

Po petji matice se drugi in tretji roj razodene; ta se sedmi, deveti ali enajsti dan prepelje. Za roj pripravljene bčele rojijo po dežji prvi dan, če ni močnega vetra.

Inače pa bčele tudi večkrat brez znamenja rojijo. Zato se mora paziti ob dnevih, kedar bi rojiti utegnile. Paziti gré najmanj od 9. ure do 3. popoldne, da je bčele ne odtegnejo. Perviči rojijo med 10. uro in do dveh; družiči gredó rajši zjutraj poprej, ali pa popoldne zletijo. Navadni čas za roje je od začetka velikega travna do konca malega serpana, malokdaj prej ali poznej. Da roj ne uide, je najboljše vodo v zrak brizgljati tako, da zgoraj na bčele kakor dež pada. Če se to prav stori, ne bodo ušle, ampak se vsedle. Za to mora bčelar pripravljen biti, da jih ogrene in ohrani.

Ogrebanje bčel.

Bčele snažnost čez vse ljubijo. Zato morajo snažen panj imeti. Nov panj je treba poprej z materno dušico ali medom nadergati ali namazati; ali pa se kos satovja va-nje prilepne, in panj proti solncu postavi, da se ogreje in po vosku duh dobi. Vse to se mora pred storiti, ko se roj v nja ogreblje; tako bodo bčele rade v njem prebivale.

Že smo povedali, da je treba bčelam pogosto polagati, če kdo želi zgodnje roje. Po tem se bo zalega hitro množila in izlegla. Kedar malega travna

večkrat dežuje, in bčelam hrane primanjkuje, začnó dostikrat od gládú mladi zarod moriti, in če se zares pred ožreljem panja mertev zarod najde, mora se nemudoma takim bčelam zvečer po žlici sterdi dajati. Kedar se je ves roj vsedel, mora se berž ogerniti, in zvečer v ulnjak vložiti, toda ne preblizo ali celó zraven svojega starca, da se bčele iz prejšnje navade domú letaje va-nj ne vernejo. Na vročini predolgo ne sme ostati, da se ne preseli. Kedar bčelice v panju veselo šumijo, imajo matico med sabo; če so pa nemirne in nerodno v panj šle, je soditi, da nimajo matice. Takrat je treba gledati okoli, kjer so bčele sedele, pa tudi po tleh, da se matica najde, in jim pridene. Kedaj se tudi roj nazaj v panj poverne; tak bo pri lepem vremenu drugi ali tretji dan gotovo izletel; kateri pa matice nima, seli se 10. ali 11. dan. Boljše je malo panjev imeti, pa težkih in bogatih, ko pa mnogih in slabih. Uni dajejo velik dobiček, ti pa pičel ali nobenega.

Opravila pri bčelah v jeseni.

V jeseni se panji pretchtajo, da se vé, ali se preživijo skozi zimo ali ne; se vé, da vsak panj mora svojo matico imeti. Tudi se ožrelja pritaknejo, da roparice nad kateri panj ne udarijo; slabi pa se po dva združijo.

Panj, ki tehta 28 do 32 funtov, more se do spomladi preživiti. Bčele v enem panju povžijejo skozi zimo blizo 20 funtov medú. Če se pomisli, da panj z bčelami vred navadno 6 funtov tehta; vse ostalo je pa vosek, zarod in sterd, ostane mu malo do spomladi, ko že bčele zunaj najdejo paše. Zato se mora tistemu panju toliko funtov dodati, kolikor mu jih manjka, da bo dovolj imel. Prazno, lepo satovje je dobro hraniti, da se staremu panju prilepne in podloži, da več prostora bčele imajo, kedar ob obilni paši mnogo medú nanosijo. Panj vsako leto enkrat rojí, kedaj tudi po dva- do trikrat; toda taki panji so slabi. Pervi roj je najboljši, ker si lahko dovolj medú nanosi. Tudi vode je bčelam treba. En panj dá blizo 18 funtov medú in 2 funta voska. Iz 10 funtov satovja se naredí 1 funt voska.

Kedar se zima začne, morajo se ožrelja s kakim luknjičastim kositarjem zapreti ali zatekniti, da miši ali kaj takega v panj ne pride. Panji pa naj so na mirnem in tihem kraju, ter dobro pred mrazom odeti.

Da bčele zbolele ne bodo, je snaga najboljša pomoč. Kar se pa sovražnikov bčel tiče, so perve miši. Če skozi ožrelje v panj pririnejo, gerdo v njem razorjejo. Pazljivosti je tu potreba. Sovražniki so dalje lastovke, taščice, seršeni, ose in pajki. Prav nevaren sovražnik je tudi bčelski červ, ki se po dne dá najti, in nočni metulj, ki ponoči v panj zleze, bele červe zaleže, bčele s pajčevino zaprede in preganja do zadnje živalce. Zato gre zamazati z ilom vse špranje, in pogosto ogledati, če niso kje taki merčesi. Da žabe in krastavci v panj ne zlezejo, mora se okoli ulnjaka trava, zelišče in germovje potrebiti in bližina s peskom nasipati. Tudi mravlje silijo k sterdi. Da se temu v okom pride, je dobro, če stebri ulnjaka na izdolbenih kamenih stojé, ako je ulnjak lesen in da je voda v jamicah; tako mravlje v ulnjak ne pridejo, in bčelice domá pijačo imajo.

Kdor ljube bčelice lepo oskerbuje, temu bodo tudi bčelice lep dobiček donašale.

Prodaja medú in voska.

Pet dobrih, težkih panjev dá bčelarju več dobička, kakor deset slabih, ki niso vredni, da čez zimo ostanejo. Ti več stroškov naredijo, kakor dobička dajo. Veliko dobrih panjev pa se dá le z veliko skerbjo in umnostjo doseči, če se namreč samo med in vosek kupcu prodaja, ne pa panj z zalego vred.

Navadno bčelarji v jeseni prodajajo kupcem panje. Ti bčele z žveplenim soparjem v panjih pomorijo, in potem vse, kar je v panju, tudi zalego zmečkajo in v sode pomečejo. Tako ravnanje pa ni le grozno neusmiljeno, ampak tudi neumno. Po takem se celi panjevi, dostikrat najboljši, zatarejo. Treba bi jih pa le bilo hraniti in varovati, da se broj dobrih panjev množi.

Že poleti močni panji svoje bogastvo jako razširijo, in pri dobri paši svoje panje napolnijo. Takim

panjem se po izleženi zalegi satovje izreže, posebno staro, černo, in se jim le toliko pusti, kolikor potrebujejo. Kdor pa ima lepega, čistega satovja, naj ga jim v panj dene, berž bode z medom napolnjeno. Sicer pa si bčele pri dobri paši novo, belo satovje naredijo in si panj spet napolnijo. Tudi se morajo nastavke in pristavke na vse kraje delati, kakor je treba. To je posebno paziti, ko imajo bčele dobro pašo, da v lepem vremenu nikoli ne praznujejo. S tem pridobi umni bčelar več in lepšega medu, pa več panjev. Zamogel še bo kterega prodati; malo pa pitati po zimi ali spomladi, ker so težki in imajo živeža dovolj.

§. 34. Sviloprejke ali svilne gosenice.

Kdor hoče žlahtne, svilne gosenice ali kakor jih navadnejše imenujemo „sviloprejke“, ker svilo ali žido predejo, kermiti, mora murb imeti, ali od drugega posestnika murbovo perje v najem vzeti, ker družega ne jedó. Murve povsod rastejo; bolj pa ljubijo peščeno, kakor druge baže zemljo. V taki zemlji tudi boljše listje ali perje priraste; okrogle podobe perje je najljubša piča sviloprejkam. So pa murve, ktere nizke ostanejo in rastejo kakor germ, in take, ktere v navadno drevo zrastejo.

Murbovo perje je tudi za domačo rabo. Kuharice vedó prav dobro špinačo iz njega pripraviti, tudi živina: krave, svinje, ovce radi jedo sirovo in posušeno perje ali listje. Perutnina se od murbovega sadja dobro redi, in tudi otroci ga radi zobljajo, sicer pa se še žganje kuha. Les je za mizarska dela, in dober za kurjavo.

V pičo za sviloprejke se perje od nizkih murb obira, ko so v tretjem letu, od visokih pa, ko so 5 ali 6 let stare; toda le vsako drugo leto se jim do polovice perje obere, ne pa vsako leto vse, da ne vsahnejo. 5letna murba dá 2 funta perja, in vsako leto naprej blizo en funt več. Tudi triletni pritlikovec dá en funt perja, potem pa vsako leto en funt več. Iz tega se lahko izračuni, koliko nam zasajene visoke

in nizke murbe vsako drugo leto, ako jih na pol oberemo, klaje za sviloprejkke prinašajo, da si po tem tudi sviloprejk omislimo, in da jih dovolj rediti zamoremo. Dalje je znano, da 250 sviloprejkam je treba 15 funtov perja. Sviloprejkke v 40 dneh 250 mešičkov ali kokonov naredijo, ko so se vpredle. Kokoni tehtajo blizo 1 funt; 12 funtov mešičkov dá blizo 1 funt svile v vrednosti 12 gold. Po takem pride 1 funt mešičkov na 1 gold. Sedaj je pa svila veliko draža, zato se tudi mešički boljše plačujejo. Kdor tedaj 60 funtov murbovega perja ima, more 1000 sviloprejk rediti.

Hiša za svilne gosenice.

Sviloprejkke se v hiši redijo. Kdor ima veliko svilnih gosenic, in nima v svoji hiši zadosti prostora, pokoja ali varnosti, mora kočo za rejo svilnih gosenic narediti, bodi si iz lesa, ali iz protja spletena in ometana, dobra je, da je le prostorna, pokrita, na suhem kraju in svetla, da ima okna, vrata, peč in strop, da se lahko zapira, in da je vihar ne podere; topla in snažna naj bo. Tu se napravijo po $1\frac{1}{2}$ pedi široke police, več verst ena nad drugo po $1\frac{1}{2}$ čevlja narazen, dolge pa kakor prostor dopusti, lahke in špranjaste iz terstovine ali sirkovine. Te police naredijo se po dvoje tako, da červi lahko iz spodnje na naloženo zgornjo zlezejo, kedar se jim na to jesti daje. Med tem se spodnja lesa vzame in počedi; to se mora zadnja dva tedna posebno vsak dan zjutraj storiti. Se vé, da izleženi majhni červički na take lese ne pridejo, temuč se na kak papir ali lesene dilice denejo. Še le potlej, ko so že večji, jih je preseliti, da na samih lesah ostanejo, in njih ocedki skoz špranje padajo.

Tudi v majhnem prostoru se take pletenice, lese ali mreže napravijo. Te pletenice se na majhnih latah stoječe po volji zvišati ali znižati dajo; tako se tudi lahko veliko sviloprejk izredi. Toda vse te lese, bodi si, da so iz terstja ali verbja ali sirkovine narejene, morajo obrobljene biti, da červički na tla ne padajo.

V taki stanici, posebno če je veliko svilnih gosenic, se zrak jako pokvari, da je dihanje težavno in

nezdravo. Zato se mora vsa nesnaga od červov pridno odstranjevati; lese se morajo zadnje tri starosti, dokler červi jedó, vsak dan spreminjati, omivati in sušiti; stanico je treba zjutraj in proti večeru prevetrili. Če je pa gerdo vreme, naj so samo solnčna okna ali vrata malo odperta.

Škoduje pa tudi svilnim gosenicam mokro, sparjeno perje, smrad, mraz, dim od lesa, tobaka, cunj, gobe, kurjava s premogom, hrastovim ali mokrim lesom, še celo toplota od železne peči ni dobra; tudi prehladiti se ne smejo. Dalje: mravlje, kure, ptiči, vrabci, senice, podgane, mačke in pajki.

Izleganje svilnih gosenic.

Kedar so murbe v spomladi pognale perje za palec veliko, vzame se lani hranjeno gosenično seme ali zalega iz hladne shrambe, in se prinese v toplo stanico 20 stopinj Romirjevega toplomera. V stanici se jajčka, ki so kakor makovo seme, denejo na papir. Ta naj je pri straneh privihan; tudi naj se pustijo na papirji ali platnu, na katerem so v shrambi bile. Dobro je, da se ne denejo vsa jajčka na enkrat valit. Tako se še z ostalo zalego more kaj početi, ako bi prva spodletela.

Červički se izvalijo v 8 dneh, začnó laziti, in hočejo jesti. Daje se jim torej zrezanega murbovega perja po majhnem. Od tod se červički prenesó v stanico, kjer imajo biti, in pridejo v slamnice ali jersbasčke, ter ostanejo do drugega spanja. Po tem pa se morajo na pletenice ali lese preložiti tako, da niso preveč na kupu. Toplote pa morajo imeti 20 stopinj R., dokler so še majhni, potle pa čez 8 dni 1 stopinjo manj. V ta namen je treba v peči zakuriti, da bo v prvi njihovi starosti 20 do 21 stopinj Romerj. toplote. V poznejših starostih pa jim je 18 do 19 stopinj zadosti. Posebno je paziti, da solnce naravnost va-nje ne sije. To jim jako hudo dene; in tudi na to je gledati, da niso preblizo peči. Kedar je toplota premajhna, zakuri se; če je pa prevelika, odpró se okna in vrata.

Dobro je tudi to vedeti: Vsi červički se na enkrat ne izležejo; torej se po dneh razdelijo, kakor so

izlezli, da se vé, kateri so boljši červički; zakaj najboljše sviloprejke so tiste, ki se drugi in tretji dan izlegle. Po takem se tudi ob času spanja ali levenja ne bodo zmešale.

Spremembe ali levenje svilnih gosenic.

Od dne, ko so se svilne gosenice izlegle, do dne, ko začnejo svilo presti, spremenijo se petkrat, to je: ne jedó, zaspijo in svojo kožo slečejo ali se levijo; in sicer: Pervokrat, ko so 5 dni jedle in rastle; torej 5 dni stare. Takrat začnejo glave vzdigovati, in jih terdno po konci deržijo; nič se ne gibljejo: spijo. Dokler to terpi, ne potrebujejo perja, ker nič ne jedó. Tako spanje vselej po dva cela dneva terpi.

Drugokrat. Od tistega časa, ko so se prvič prelevile, jedo 4 dni; potem v drugič zaspijo. Tudi pri tem spanju je vse tako, kakor pri prvem.

Tretjokrat jedo po drugi spremembi 6 dni, in proti koncu 6ega dne zopet zaspijo, kakor prvič.

Četertokrat jedo 7 dni od tistega časa, ko so tretjič se levile, in potem spet zaspijo, kakor prvič.

Petokrat je zadnje levenje, in jedo 10 do 12 dni od četrtega spanja; proti koncu te starosti, čez 10 ali 12 dni pa začnejo svilo presti, in se va-njo kakor v grob zapredejo in pokopljejo.

Vselej, kedar sviloprejke zaspijo, mora se jim stanica temnejša narediti, in treba jih je pri miru pustiti. Po levenji mora se jim pa tim bolj postreči, ker noč in dan jedo.

Ako se sviloprejke dobro oskerbujejo, terpi njih reja 30 do 36 dni, sicer pa tudi nad 40 dni; in takrat ni lepega, bogatega pridelka. Zato je potrebno, kakor je že omenjeno, če bi se ne izlegle vse gosenice kmalo, da se vsake baže posebej imajo, da bodo tudi vsake posebej spale, in da pri reji ne bo zmešnjave. Zakaj če bi ene bolj rejene in bolj na gorkem bile, ko druge, tudi bi vse kmalo ne spale in ne predle.

Paša svilnih gosenic.

Majhne gosenice dobijo mehko, mlado murbovo perjiče. To se jim mora drobno zrezati po 4krat na dan, dopoldne dvakrat in popoldne dvakrat; tudi je

dobro še pozno za ponoči jim jesti dati. Kedar so pa červi že večji, dobijo perje celó po 4krat na dan; toda preveč se jim ne sme nikoli dajati, posebno na kupe ne, da ga ne osmradijo, in bi potem za nič ne bilo; boljše je, jim ga manj dajati, pa bolj pogosto. Tudi ne sme perje rosno, mokro, sparjeno, medeno, prašno ali od riže žgano biti; tako perje červom škoduje. Perje naj bo v suhem, hladnem hramu na čednih tleh razpoloženo. Kedar je deževno vreme, mora se tako mokro perje na rjuhah v senci dobro osehnti, in vse mokrote iznebiti, preden se svilnim gosenicam daje; zato ga je treba en dan prej nabirati. Ni pa dobro se sviloprejk z rokami dotikati, temuč kedar jih gre preložiti, naj se to z mrežo vred zgodi. Ravno tako je škodljivo, perje červom dajati z rokami, ki po čebulu, česniku ali drugih rečeh dišijo. Po četerti in peti spremembi červi največ jedo, da se celó sliši, kakor bi dežilo; tãkrat se jim mora jesti dajati, kolikor hočejo.

Kdor ima 20.000 červov, potrebuje do prve spremembe 5 funtov perja, se vé, da od dne do dne več; v drugi spremembi 15 funtov; v tretji 45 funtov; v četerti pol drug cent; in v zadnji, peti spremembi 8 centov; tedaj nad 10 centov murbovega perja, če se varčno ravna, in se ga nič ne potrati; inãe pa ga je še več treba.

Kar zadene boleznì svilnih gosenc, pristavi se samo toliko, da je tam ne bo, vsaj v veliki meri ne, kjer je lepa snažnost, dober zrak, prava gorkota, zdrava paša in v vsem čedna strežba.

Hasek svilnih gosenic.

Svilne gosence donašajo svilo. Po petem spanju deseti dan, včasih tudi malo prej ali poznej, dozoriijo svilni červi, in so kakor zrele vinske jagode, nehajo jesti, lazijo sem ter tje, in bi radi na kviško šli. Ko se to godi, nastavijo se jim oblanice ali struški, dračje, terstje ali slama, da lahko na nje zlezejo, in se vpredejo. Vendar se vsi na enkrat ne vpredejo, ker eni še jedo, med tem da drugi že predejo; vsak pa v 3 ali 4 dneh svoj mešiček naredi. Sedaj, ko so polni svile, ne gre se jih celó dotikati. Tistim, ki so bolj

vtragljivi, postavi se našopirjena slama v šopkih zra-ven. Tistim pa, ki še jedó, daje se najboljšega perja. Kedar so se vsi červi vpredli, poberejo se mešički, lese vzamejo, osnažijo, in stanica prevetri.

Červeci, ki svilo iz zategljivega soka napredejo, naredijo mešičke, ki imajo devet sto do dvanajst sto pedi dolgo, tenko in močno nit. Mešički so veliki, kakor golobje jajce, in tudi take podobe. Kar je svile okoli mešičkov, se čez 6 ali 7 dni obere in posebej hrani, prodá ali sprede. Najlepših mešičkov se odloči za pleme. Mešički moškega spola so krajši, in v sredi preščipnjeni, ženskega spola pa so malo daljši in v sredi ne stisnjeni. V dveh tednih vpredeni červi na koncu mešičke prejedó, in metulji iz njih izlezejo. Ti se položijo na papir ali pa na platno. Veči del že zjutraj od petih do osmih izlezejo, in se berž plemeniti začnó; torej ostanejo vkup do štirih popoldne. Po tem se ločijo, in ona začne jajčke na papir ali platno leči po 1000 do 500 v dveh dnevih; po tem pa on in ona pogineta.

Seme ali jajčka za svilne gosenice prihodnjega leta se pustijo do tri dni na mestu, da se osušijo. Potlej se papir ali platno zavije in z drugim papirjem poveže, ter v obok hladnega hrama obesi, da miši, ali kaka druga živad do semena priti ne more. Tu ostane do tistega časa, dokler murbe spet perja za palec velikega ne poženejo.

Kdor hoče 20 tisoč červov rediti, mora 50 do 60 parov mešičkov odbrati v plemenjenje.

Vsi drugi mešički pa se morajo berž prodati ali pa červi v njih pomoriti; ináče bi na koncih mešičke ali svilo prejedli, metulji izlezli in vse delo bi bilo uničeno.

Mešički se najhitreje pomorijo, če se v kako posodo dovolj vrelega krova vlije. Na to posodo se v rešetih mešički postavijo in berž z gosto odejo pokrijejo, da ves sopar v mešičke gre in červe nagloma pomori; to se v nekoliko minutah zgodi. Po tem se mešički na zraku posušijo, in so za prodajo. Dobro jih je, ko najhitreje prodati; zakaj čem dalje se ž njimi čaka, tem lahkeji postanejo, ker se vedno bolj mertvi červi sušijo, in jih po takem namesto 250

na 1 funt že 300 do 350 gre. Tudi zategadel jih je dobro koj prodati, da se jih červi ne lotijo. Dalje se mora svila na suhem hraniti, da ne strohni, in se ne zapraši, kar jej škoduje. Torej le hitro na prodaj ž njimi!

Od 20 tisoč mešičkov bi se v 40 dnevih 60 do 80 gold. potegnilo. Delo pa stari ljudje in otroci lahko igraje opravijo, in ta denar je bornemu kakor premožnemu gospodarju velika pripomoč.

Kdor še več želi vedeti o reji sviloprejk, naj si omisli od dr. J. Bleiweis-a popisano svilorejo. Dobi se v Ljubljani in drugih bukvarnicah. Priporočamo to posebno sedaj, ko je slav. ministerstvo celo darila dovolilo tem, ki po 50 do 100 murb na svojih posestvih zasadijo, ali se inače marljivo s svilorejo pečajo.

§. 35. Ribe.

Po drugih krajih živi cele rodove rib. Ljudje jih jedo in prodajajo suhe in osoljene; celó moko iz rib meljejo in pogače pekó. — Ribe so postna jed; imajo rudečo, merzlo kri, po plitvah ali ribjih ušesih dihajo, živijo pa samo v vodi. Ribe so večidel z luskami odete, švigajo na svojih plavutih hitro ko blisk. Da pa plavati morejo, imajo v sebi mehur, kterega nategujejo in stiskajo. Ribe se derstijo in neverjetno po ikrah množijo. Dajejo pa tudi velik dobiček človeku, ki ume ribe po ikrah množiti v kaki strugi ali potoku ali ribniku.

Morske ribe se v naših krajih prodajajo, kakor čok ali polenovka; njej se glava odreže, drob izvzame, in posušena na vse kraje sveta razpošilja; po štacunah se prodaja; namočena in dobro pripravljena dá tečno postno jed.

Slanik je tudi morska riba, ki se iztrebi, osolí, in po svetu razpošlje, ter daje prav slano postno jed. Umne in bistre kuharice pa še vedo iz slanika razne jedi narejati. Tudi slanik se po štacunah kupuje.

Inače pa so žlahtne ribe, ktere malo osti ali koščic imajo, in slastno meso dajo, v naših vodah: zlatoka (Goldfisch), ki ima rumeno meso; posterv (Forelle) černo-rudeče-pikasta, ki v planinskih bistrh,

merzlih vodah najraje prebiva. Ni sicer velika riba, zato pa tečniša, ker nima postranskih osti. Solač (Huchen), rot (Ruthe), som (Wels) imajo ruse; karp (Karpfen) se v ribniku tolst izreja; ščuka (Hecht), je dolga, toda tenka riba; okún (Neunauge), mrena (Pricke), lipan (Barbe), piškur (Aesche) itd. Vis (Hausen) je tista riba, ki ima vinorejcem znani drag mehur; posebno pa barantačem daje potrebno pomoč, tudi mlado komaj zvreto vino hitro čistiti. Jegulja ali kačur (Aal) je gladka riba in podobna kači, ima pa dobro meso. Klin (Weissfisch) je nevarna jed, ker ima mnogo ostrih košic.

Rib se pozna nad 2 tisoč plemen; ribe se večidel z drugimi ribami in živalmi redijo. Za nas imajo pomen samo nekatere, posebno tiste ribe, ktere si lože izrejamo.

Kdor ima kak ribnik ali zajzo nad mlinom, naj ne opusti in ne zanemarja rib izrejati. Za ribjo rejo je treba le 3 čevlje globoke vode. Kjer pa se voda na travnike pušča, ali kedar se melje, naj se zajza toliko globokeje izkoplje, in zatvornice z gostimi latami naredijo, da ribe ven ne morejo, in še dovolj vode imajo.

Karpi ljubijo blatna tla, mehko vodo in solnčen kraj; tolsti pa postanejo, če jim solate, pesnega perja, ali tudi ovčjega ali kozjega gnoja pomečeš. Tudi ščuke se dajo zrediti, toda manjše ribe žró; torej so med drugimi škodljive. Zgolj ščuke se redijo z drobom, črevami ali kaj enakim iz kuhinje. Ščuke hočejo merzlo, čversto vodo, peščena tla in hladan, senčnat kraj.

Kedar so ribe 4 do 5 let stare, so najboljše za jed. V ta namen se v pozni jeseni polovijo, in berž prodajo, ali pa v manjših zavarovanih krajih hranijo pod zaporom, da jih nikdo ne ukrade; tako so pri rokah in se rabijo po potrebi.

Posterve dajo jako prijetno jed; ljubijo bistro virenščino, kamnena in kremenata tla. Njih pravo in pristojno mesto so planinski potoki.

Pravijo, da se riba čversta ohrani tudi tedaj, ko se daleč pošilja. Naj se jej z žganjem namočen kos žemlje ali krušne meče v usta povtakne.

Raki.

Tudi raki se čudo po jajčkah množijo, in se dajo umetno rediti. Kdor ob kaki vodi stanuje, more si jih zrediti, da jih ima vedno pri rokah. Rabijo se v razne postne jedi za ljudi. V treh predalih se navadno redijo: v prvem so mladi, v drugem srednji, v tretjem veliki; 3 do 5 let stari so najboljši. Redijo se z zeliščem, červi in mesom. Raki tudi na suhem delj časa zderžijo, če se jim kopriv daje.

Raki se vsako spomlad levijo, to je, staro kožo slečejo; in ako se jim kateri ud odterga, čudno hitro jim nov izraste.

Sploh pa gre pomisliti, da je treba rake varčno loviti, in ne gre vseh pobrati. Le veliki naj se lovijo; nikoli pa vsi raki z jajčki ne, da se zarod ne uniči! —

§. 36. Lov.

V starih časih je bil lov potreben, da so se ljudje zverine branili, pa tudi od nje živili. Lovili so jo v zanjke, v mreže in jame, ktere so zverini nastavljali, kakor še dan današnji lovski tatovi znajo. Gonili pa so s psmi na konjih, streljali s puščicami na lokih, sulice metali, z meči in nožmi zverino smertili. Današnji čas imajo za lov puške z eno ali dvema cevka. Res, da je lov kratkočasen, pa je tudi nevaren. Večkrat se primeri, da se lovec sam poškoduje, ali pa namesto zverine človeka ustrelji! — Za kmeta pa ni koristen; kmetu vedno velja prislovica: „Kmet na strelu, polje v plevelu.“ — Vsak lov je pičlega ali nobenega dobička. Vendar nam vsa divjačina zdravo in prijetno jed daje. Zato je pa tudi treba, da jo z usmiljenim srcem redimo, vzlasti takrat, ko vidimo, da si uboga zverina ne more zadosti živeža najti, kakor so časi, kedar je velik sneg in dolgo leži. Potrebno je torej, da se jej ob takih časih sena, detelje, zernja polaga po tistih krajih, kamor večidel zahaja.

Navadno se samo sernjaki in jeleni streljajo, ne pa serne in košute, da se pleme ali zarod varuje. Ta lov traja ali terpi od avgusta do konca meseca septembra.

Jerebi in jerebice se streljajo po režni in pšenični žetvi; zajci pa meseca oktobra in decembra.

Kljunač se strelja in na zanjke lovi, daje pa dobro meso. Ravno tako jereb in jerebica, posebno pa leštarka (Haselhuhn) dajejo imenitno pečenko. Divji petelin (Auerhahn) in divja pura (Auerhenne) dajeta sladko, toda suho pečenko. Streljati se dajo le takrat, ko se plemenijo.

Jelen ima lepe tenke noge, pa visoke košate rogovile, ktere vsako spomlad overže. V treh mescih mu izrasteta vsako leto po dva veča in terša rožička. Košuta nima rogov. Jelenovo meso daje imenitno jed; jelenovina pa dobre hlače, in veljavno kožo kerznarjem. Iz jelenovega roga se tudi jelenovec, drago zdravilo, napravlja. Košuta poverže za 9 mesecev mladička — eno tele. —

Serna je lepa, lična zver, pa naglo ko blisk čez germovje in meje dirja. Mlada vjeta se ljudi privadi, in se okoli stanovališč sprehaja in pase. Ko pa se plemeni, pobegne, da ni tiru ni sledu o nji. Sernjak ima dva sloka rožička. Overže ju v jesen meseca novembra. Vsako leto v 3 mescih mu pa izrasteta dva nova. Serna verže meseca maja dve mladi, s kterima 6 mesecev breja hodi. Serna daje mehko kožo za rokovice, pa tudi dobro, žlahtno meso.

Zajec je mala boječa žival, ima dolga ušesa in dolg zadnji skok; spava z odpertimi očmi, daje dobro pečenko in mehko dlako za klobuke.

Neobhodno je treba, da kuharice, ktere zajce ob kožo devajo, dlake z mesom ne zmešajo; saj vendar zajec znotrej ni dlakast ali kosmat, kakor se večidel njegovo meso na mizo donáša? — Meso je treba čisto omiti, in si roke takrat večkrat oplakniti.

Zajka vsako leto 3- do 4krat mlade ima, in sicer vselej po dva do pet. Zajci po zimi radi mlado drevje glodajo, da se posuši; za to si nobene hvale ne naklonijo. Priljudniši so domači, pobišni zajci, kterih pa streljati ni treba; vendar tudi ti radi hleve prerijejo, ali vsaj luknje narejajo, kjer le morejo.

§. 37. Domača zdravila za živino.

Vsak gospodar mora skerbeti, da si svojo ljubo živinico zdravo ohrani. Ali nekatere bolezni se pri-
tepo nenadoma, in gospodar si ne vé ne poma-
gati, ne svetovati. Takrat je treba učenega živino-
zdravnika nemudoma poklicati, da on bolno živino
ozdravlja. Nikoli pa in nikdar naj se kak konjederec
ali sleparski mazač ne pokliče.

Kedar kužna bolezen razsaja, mora se tudi kan-
tonski gosposki naznaniti, da tudi ona svojo dolžnost
stori. Med tem se pa bolno živinče od drugih loči,
da še zdrava živina ne zbolí.

Sploh se naj v vsaki bolezni živinozdravnik po-
kliče, kedar si sam gospodar pomagati ne zna. Ven-
dar naj ima vsak gospodar nekaj domačih zdravil
pri rokah, da si hitro pomagati more. Tu bomo
nektera zdravila našteji zoper marsiktere živinske
bolezni.

Zoper vetrove ali grizenje.

Zoper vetre so gomilice ali koper najboljša pomoč.
Rastejo pa po vertih in njivah, in se meseca avgusta pri
suhem vremenu naberó, v senci dobro posušijo in za
prihodnjo potrebo tudi za ljudi prihranijo. Kedar jih
je treba, dá se večí živali 2 do 3 lote, manjši pa 1
do 3 kvintelce tako-le: Več ali manj kakor je bilo
rečeno, se kopra dene v posodo; v to se polič vrelega
kropa vlije, in se pusti po tem pol ure stati, da se
ohladi; ohlajeni čaj se živali v gobec vlije.

Za bolne in otekle noge.

Zoper to bolezen je koristen senen drob, ki se
po volji pod sladkim senom dobi. Ta naj se skuha
ali pa s kropom spari, v kak škaf vlije, in pod vamp
živini postavi. Bolno živino je treba z rjuho odeti,
da vsa gorkota v žival puhti, ali vsaj v tisti kraj,
kjer je zdravila treba. Tudi je dobro živali s tako
vodo otekle noge in rane vmivati.

Za prehlajenje.

Če se je živina prenašlo shladila, je bezgov
cvet dobra pomoč. Bezgov cvet se naterga ali

nareže meseca junija, ko najlepše cvete; dobro ga je treba posušiti, in v sili se ravno tako pripravi in rabi, kakor koper ali gomilica. Čaj se namreč prehlajeni živini v gobec vlije, da se potem zopet poti.

Kužna smolika.

Ta huda bolezen konje in ovce napada. Pri smerkovih konjih in ovcah so dobra pomoč brinjeve ali smolove jagode. Te se v jeseni naberó in dobro posušijo. O potrebi se veči živini 4 lote, mali pa 1 lot stolčenega brinja z otrobmi, ali pa z ovsom pojesti dá.

Da se bolečine zgnojijo in rane izčistijo.

Da se bolečina zgnoji in rana izčisti, je posebno koristna gosja zel. Perje gosje zeli se mora na mleku skuhati, v sili je tudi dobro na vodi kuhano. Po tem se živali na otekline toplo naveže. Rano pa gre izmivati in čistiti z vodo ali mlekom, v katerem se je perje gosje zeli kuhalo.

Zoper zapiranje.

Ta bolezen pride od slabosti pri govedu in pri ovcah. Pripomoč in prav dobro zdravilo zoper vsako tako bolezen je pelin. Dobro je torej pelinovega cvetja, pa tudi zelišča meseca julija in avgusta nabrati in posušiti. Po letu se mora zeleni pelin drobno zrezati in med klajo zmešati; po zimi pa se suhi med otrobi ali oves bolni živini meša.

Bolan želodec.

Žival ima bolen želodec, kedar piče ne prebavlja, ali kedar jo napenja, se preobjé, ali kaj škodljivega pojé. Pri takih napakah je zvišč ali encijan dober pripomoček in najboljšo zdravilo. Konju se dá po 2, govedom po 3 do 4 lote, ovcam, kozam in svinjam pa po 2 kvintelca na enkrat med pičo.

Pri grizlici je treba, vsako drugo, pri drugih boleznih pa vsako tretjo ali četrto uro to ponavljati.

Grizenje, napenjanje in zablatenje.

Večkrat se primeri, da živino grize, napenja, ali je zablatena, da blato od nje ne gre. Zoper te bolezni je najboljši pripomoček laneno olje. To naj

bo pri vsaki hiši pripravljeno, ker ga je večkrat nagloma potreba. Toda olje mora biti sladko, ne prestaro ali grenko. Kedar torej katero žival grize, napenja ali je zablatena, daje se konju in govedu 1 funt, mali živali pa pol manj olja na enkrat.

Bolečine.

Pri bolečinah se tudi rabi laneno seme, in sicer ravno tako, kakor gosja zel. Tudi je dobro, če se obodvoje vkup zmeša in na bolečine navezuje.

Vročinska bolezen.

Včasih se živine vročinska bolezen loti. Takrat je grenka sol (Glaubersalz) dobro zdravilo. Rabi se z domačo soljo zmešana. Konju se daje na otrobih ali ovsu, govedu, ovcam in kozam pa na vodi ali kaki piči po dva ali trikrat na dan, in sicer konju in govedu po 2 do 4 lote, drobnici pa 1 do 2 lota. Kdor hoče, da se žival dobro izblati, naj da konju $\frac{3}{4}$, govedu pa 1 funt take soli na trikrat, in videl bo, da je prav storil.

Zoper napenjanje živine.

Kedar se govedo od sparjene, rosne ali mrazne detelje preobje, in jo napenja, je prva pomoč ta, da se mu glava kviško vzdigne in za jezik vleče tako, da se požiravnik nategne, odpre in sapo spusti. Na to se naj vtakne klin med čeljusti in tako na roge priveže, kakor da bi bilo živinče oberzdano. To ga sili žvekati in sapo izpuhovati. Ako pa to ne pomaga, naj se pomeša za 1 žlico salmijakovega cveta (Salmiakgeist) med masele vode in se bolnemu govedu v gobec vlije. To zdravilo bi moral vsak živino-rejec vedno pri rokah imeti.

Druga pomoč je ta: Dve žlici živega apna se v enem maselcu vode raztopite in ta zmes se napeti živini skoz gobec v vamp vlije; kar se ima vsako četert ure ponavljati, dokler napenjanje terpi.

Tretja pomoč je: Da se živina počasi sprehaja, ne hitro, da vetrovi od nje gredo; ali pa se z mastno roko v živino seže in blato iz nje iztrebi. Kdor pa ima brizglo pri rokah, naj takemu govedu večkrat osoljeno vodo od zadej va-njo brizga.

Če pa vse to nič ne pomaga, naj se v levi lakotnici v gornjem kotu, tikoma rebra, ako ni bodala ali troakara pri rokah, majhen, ozek nož v vamp zasadi in cev gosjega peresa v to luknjico vtakne, da se sapa izpusti. Taka rana se zaceli kmalo. Da pa muhe k govedu ne silijo, naj se pomaže okoli nje s kolomazom.

Zoper grizenje ali koliko.

Če konj dobi grizenje, odpravi se mu ta bolezen najlože z žveplenimi jetri (Schwefelleber). To je kemična sol, která se v dobro zadelanih steklenicah, flaškah lahko hrani mnogo let.. Kedar konja grize, dá se mu te soli za eno žlico. Ta sol odžene iz želodca in črev puhe, ki napravijo koliko, in konj ozdravi. To zdravilo je tudi dobro za govedo, če se od čverste detelje ali od kake druge zelene kerme napne.

Slov. Gospodar.

Za garjeve pse in konje.

Mazilo za garjeve pse in konje se naredi tako-le: 1 lot smerdljivega žvepla (Schwefelleber) se zriba v droben prah. Njemu se pridenejo 3 loti stopljenega sala, in oboje se prav dobro skupaj pomeša. Potem se pridene še 2 lota kolomaza ali šmira in 1 kvintele petroleja ali kamnega olja, pa se spet vse prav dobro pomeša. Naposled se pridene še pol lota saj. To mazilo se gorko večkrat na dan z volnato cunjjo v garjeva mesta vriba. Kaj hitro pomaga, ker pomori garjeve kleščče, červiče, in po plešah kmalo izraste dlaka. Ali pa tako živino s kamnooljem namaži.

Novice.

Kurje bolezni.

Vzroki kurje bolezni, tako imenovane pike, so uši, ktere se na glavi, posebno mladi kuretini, zbirajo. Najboljša pomoč ta merčes pregnati, je ribja mast (Fischthran). Od te se ušivemu petelinčeku ali jarici le ena kaplja na glavo vriba; kurje uši mahoma pocerakajo, in žival jih ne dobi več.

Novice.

Š tem sklenemo nauk o živinoreji. Ta ob kratkem za vsakega gospodarja v tem obstoji: Da se vsa živina prav dobro redi, se jej lepo streže, in se v

snagi ima; da tista živina, ktera soli potrebuje, tudi dovolj soli dobi za lizanje ali med pičo potrošene; da je v svitlih, suhih in snažnih hlevih, da se nikdar ne presili, se jej preveč terha ali teže ne nalaga, in nikoli nobena žival ne terpinči!

§. 38. Naše stanišče.

Stanišče, v katerem živina ali mi stanujemo, in shrambe, v katerih svoje pridelke hranimo, naj so zidane s kamenjem ali žgano opeko. Kdor si ne more spraviti kamenja ali opek, naj zrezano slamo med ilovico ali blato dobro pomeša, opeke naredi, dobro posuši in potem poslopje stavi.

Pred 40 leti so naši Slovenci pogostoma iz ilovice, med katero so slame pridevali, si stanišča za-se, za živino in druge potrebe med deskami s pahmi nabijali. Ta stanovanja so še sedaj na suhih krajih dobro ovarovana. V ognju pa se ta zmes zdrobi, ker je slama vmes; vendar so veliko boljša od lesenih prebivališč, kajti ta o taki nesreči do tal zgorijo.

V sedanjem času delajo stanišča prav dober kup tako-le: Na 9 škafov peska, posebno dober je oster in prodnat, vzame se 1 škaf vgašenega apna. To se z vodo stanjša, da bo tekoče kakor mleko. Jama se naredi 8 čevljev dolga in 6 čevljev široka, da se lože meša. V to se 3 škafe peska vspe, in pesek razgerne; sedaj se tretji del stanjšanega apna vlije po celem razgernjenem pesku. Na to pride spet 3 škafe peska in drugi tretji del apna, in tako do tretjega dela, da pride vseh 9 škafov peska in 1 škaf stanjšanega apna v trugo. Sedaj se vse dobro z motiko na dolgem ročniku zmeša, in potem v škafeh za stavbo rabi. Bolj ko je pesek z apnom zmešan, boljši bo zid in poslopje. Nareja pa se te zmesi le toliko, kolikor se je kmalo porabi, ker se hitro uterdi. Ta škaf apna je bolje v večo posodo vsipati, in v njej se stanjša apno z vodo, kolikor je potreba, da bo ko mleko tanko. Na tak način se lože v tri dele razdeli, ker je znano, koliko se je vode prililo.

Vsa ta zmes sme le toliko vlažna biti, kolikor je vertna zemlja, kedar se prekoplje; zakaj presuho

izdelani pesek se ne sprejme zadostno, prevlažni pa zaderžuje delo, ker se hitro ne posuši. Ta zmes dobí svojo vlago od stanjšanega apna, pa tudi od peska, ki je več ali manj vlažen. Kedar se apno in pesek dobro pomešata, ne vidi se v pesku nič apna, in je zgolj pesek pred očmi. Najdostojniše se ta zmes pod streho, in sploh v senci nareja, kjer se tako hitro ne uterdi.

Za stene se rabijo deske ali blanje, in sicer tako: blanje naj so dva do pol tretji seženj dolge. Nanesete se ena s krajci nad drugo, torej obe v širini 2 čevlja, debele pa $\frac{5}{4}$ palca. Na znotranji strani naj so blanje ostružene, da se lože od nabite stene ločijo. Te dve blanji se s tremi špatami zvezete; ravno tako se dve blanji za drugi kraj stene naredite. Skoz špate se spodaj železo potisne, ki je na enem koncu z gumbo prevedeno, na drugem pa se zagozdi po debelosti stene, kakor jo kdo imeti hoče. Zgoraj pa se obe blanji z zakrivljenim železom pripnete, da narazen ne morete. Da pa tudi skupaj ne greste, razpnete se 3 čevlje narazen s kakim lesom. Na spodnjih železnih kolih ali štangah leži vsa kišta, v katero se ta zmes nosi, in s pehmi nabija. Kdor noče železnih kolov, zadostijo mu tudi leseni; ti so manj terpeči, in večje luknje popuščajo v stenah.

Kedar je kišta do verha nabita in dodelana, prestavi se, in stena dalje dela. Kdor je le enkrat tako delo videl, more si berž sam po volji stanišče napraviti; to ni drago. Na Ogerskem imajo s tremi nadstropji taka poslopja. Takemu poslopju ogenj nič ne škoduje, pa tudi voda ne, posebno če je na suhem kraju. Na suhem kraju naj se hiše in vsa poslopja vselej stavijo! Kdor ima v bližini kremenena brežina tla, ki malo ali nobenega haska ne prinašajo in bi hišo na njivi ali travniku stavil: ta bi si dobro njivo ali travnik zmanjšal, in še večkrat bi v vodi stanoval.

Hiša naj bo visoka, zračna in prostorna. V njej naj so 3, najmanj pa 2 izbi, tla pa z deskami nadelana, da bo manj prahu. Kuhinja mora biti obokana in dimnik blizo en seženj visoko nad streho zidan,

da bolj dim vleče iz kuhinje. Streha naj bo s strešno opeko krita. Slama je nevarna in le v sili dobra. Dile pod streho se morejo najmanj 3 palce debelo z ilovico nadelati, kdor jih z opeko noče ali ne more potaracati. O času ognja se take dile v izbo ne vsujejo in pohišstvo z drugo robo vred ne zgorí. Pod hišo naj so pivnice ali kleti, kolikor je mogoče v zemlji in na severni strani, da so po letu hladne, po zimi pa primerno tople. V takih pivnicah je vino najbolj imeti. Okna naj so nasprotno narejena, da bo bolj čist zrak v pivnici. Tla pa naj so s kamenjem, opeko ali vsaj z ilovico gladko nadelana. Stene naj so čedno ometane, in ob njih je koristno 4 palce širok in 2 do 3 palce globok jarkec imeti, da ob deževji lahko voda izteka. Gantnarji, sodi, polnjaki, vsa roba naj bo snažna, čedna in lična; nobene plesnine, pajkov in pajčevine ne sme biti v nji. Zato je treba vsak mesec pivnico pomesti in sode očediti. Pivnica naj bo 10 do 12 čevljev v sredini visoka, da se v sili polnjaki eden nad drugim vverstijo, pa tudi sodje s sevretim moštom na policah hrani. Inače pa nič ne sme biti v vinskih pivnicah; še sadje ni dobro, pa sila kola lomi.

Tudi hlevi naj so obokani in shrambe za žita ali vsaj dile ali nastropje naj je z opekami delano, da ogenj tje ne more. Hlevi za konje in govejo živino morajo najmanj 10 čevljev visoki biti, in tako široki, da se po sredini med živino lahko hodi. Po sredini je žleb položen, v kterega se od obeh strani scavnica cedi, in po njem v gnojniščino jamo teče; živina pa na suhem stoji in leži. Za govedo so iz opeke narejena tla, za konje pa morajo biti lesena in nagnjena proti žlebu; ta pa naj je z desko pokrit. Samo za ovce so ilovnata tla dobra.

Hlevna okna ne smejo v jasli obernjena biti, ker prevelika svitloba živini škoduje. Hlevi naj so po letu hladni in temni, da živine obadi in muhe ne mučijo; po zimi pa topli.

Skedenj, posebno gumno, mora biti povzdignjeno, da bo bolj suho; parna pa naj ima iz opek tlak, da se zernje ne spridi, kedar se snopja va-njo nameče; tudi se tako lože pomete.

Od svinjskih hlevov je že poprej povedano, tako tudi od stranišča ali sekreta; dalje od gnojišča in gnojne jame nam je že znano. Tudi vemo, kako da je z gnojnico ravnati, da bo največ koristila.

Poslopju, ktero je s škodljami krito, je treba streho vsako leto z apnom s ščopkom namazati. Temu apnu se nekaj saj ali rudeče zemlje primeša. Tako streha dalje derži, in zoper ogenj varuje. Tudi s terom se take strehe mažejo. Pervo mazilo je tudi dobro za plote pri vertih, za vrata na gumnu; toda za to rabo se apnu pepel primeša, da bo lepša boja ali barva.

Vsako leto se mora poškodovana streha ali zidovje popraviti in vse osnažiti, tudi hlevi. Tako poslopja dolgo terpijo, in veliko manj denarja popravki pojedó. Da bo pa gospodarja še lažje stalo, treba je, da se sam privadi opravljati take popravke, ki niso pretežavni, pa tudi ne preumetni. Kdor enkrat vidi taka opravila, dela jih po tem sam lahko domá, na primer: z apnom beliti, zderto zidovje ometati, barvati, strešno opeko povtikati itd. Tak gospodar si bo mnogo denarja prihranil; saj slovenska glava ni buča.

Pa še ene je blizo poslopij treba. Mlaka ali ribnik naj bo blizo prebivališča tako globok, da vsa voda ne zmerzne. Tako je voda pri rokah, če se kaka nesreča primeri. Kedar je huda zima, mora se na led gnoja nametati, ko se pa otaja, odstrani se gnoj. Vsaka občina naj ima brizglo za ogenj, kavljje na dolgih, močnih rantohah, in dolge lestvice, s kterimi se do slemena segne, da se reši in otme, kar in kolikor je mogoče.

Dvorišče.

Že prej je bilo rečeno, da naj gospodar popravke sam zveršuje; gospodinja pa naj na red in snažnost gleda pri pohištvu, v kuhinji, pri perilu in delu; zakaj kjer snage ni, ondi je za gospodinjo gerdo, še gerše pa, ako je sama zamazana, lasasta ali razcapana. — In kakor nesnažno gospodinjo tiste reči, ktere v njeno področje ali oskerbovanje spadajo in so zanemarjene, zaničljivo delajo; ravno tako je v nečast

gospodarju razleka in gnjusoba po dvorišču, nesnažna živina, potreno orodje in streha z rebri.

Dvorišče naj bo gladko, čedno in osnaženo; drevje 6 do 9 sežnjev narazen zasajeno. Verhi naj so visoki, da se pod njim voziti dá; da drevje ni preblizo stanišč, da stene vlažne ne bodo, in streha vej ne gloda. Po dvorišču in vertu se mora slama pograbljati, vse čedno pomesti. Orodje in vozovi se morajo vselej na svojih mestih hraniti; derva zložiti in treščje pobrati, da bo vse lepo in lično. K vsemu temu naj se že otroci vadijo. Da pa tudi več veselja do snage in vertnarije dobijo, naj se deklicam odloči gredica za cvetlice, dečkom pa kak kraj na vertu, da peške in koščice sadijo: vse to jih k viši omiki povzdiguje.

Kjer se red in snaga vtemelji, tam je pravo veselje v gospodarstvu domá. Vsak hišni ud ali družinče se hitro privadi reda in snage, in večkrat si pošteni hlapci in pridne dekline v čast štejejo, da so družniki tako čednega gospodarstva! Pri takem gospodarstvu se vsak lahko reda, snage in blagostana nauči. S tem si pa svojo lastno prihodnjo srečo utemelji in zagotovi, zakaj: Kdor kaj zná, kaj veljá; kdor pa nič ne zná, tud nič ne veljá.

Gumno.

Vsako žito se mora čisto omlatiti, da v slami zernja nič ne ostaja. Zernje se zveje, sčisti in lepo, težko od slabega loči. To se za domače potrebe porabi, uno pa za seme in prodajo oberne. Dobro je, kdor si more mlativnico kupiti, to je stroj ali mašino, s katero se hitro zmlati in ob enem zernje zveje in sčisti. Ker je za posameznega kmeta predraga, bilo bi bolje, naj bi si jo cela vas omislila, in jo o rabi od hiše do hiše prevažala. Ali pa naj bi si jo ob kakem potoku premožen posestnik napraviti dal; njemu bi se stroški kmalo povernili. Iz pšenične in režene slame se škope naredijo za strehe in povresla ali vezi za snopje in vinograde itd.; ostala pa v otepine poveže in se za rez ali rezanico v parne pomeče. Kar pa ni za tako rabo in je le za steljo, nameče se v kopice pod milim nebom, če ni pod

streho prostora za njo. Tudi da se rezanica dela, so mašine. Ž njimi se delo hitro opravi. Imenujemo jih „škoporeznice“; te pa niso tako drage.

Zernje se mora v shrambi vsak mesec premetati, da se ne zgreje in ne pokvari.

Opravila v hlevih.

V hlevih se živina že more ob 4. uri zjutraj kermiti, čediti in snažiti, po tem se gnoj izpodkida, na gnojnišče spravlja in zadnjič živina napoji. Zelena klaja ne sme dolgo na kupu ležati, da se ne ugreje. Take kerme živina noče jesti, pa jej tudi škoduje. Zato jo je treba ali razvesiti ali večkrat premetati. Vsaka klaja sirova ali frišna in suha se mora, preden se živini položi, skrajšati, to je, ped dolgo razsekati, ali pa na reznem stolu zrezati. Tako pojé živina z dobro pičo tudi slabo, in je pod-se ne vleče. Polaga pa se jej 4 do 6krat ob enem obedu; torej ni dosti na enkrat. Da se mora tudi zernje debelo zmleti za živino, nam je znano; tako ga lože prebavlja, in jo bolj redi.

Kedar se živina kermi, tedaj se tudi molze. Snagoljubna ženska bo vselej kravi pred molžo z mlačno vodo vime omila, in po tem v snažno posodo molzla, z živino pa se lepo ponašala. Mleko se skoz čisto ruto precedi in v klet v latvice zanese. Ob 11. uri se spet živina kermi, napoji in krave pomolzejo; ob 6. uri zvečer pa tretjokrat.

Vozna živina se mora zvečer, kedar potna ali blatna domú pride, s slamo podergati ali oribati in osnažiti, kar jako koristi. Dela pa od 6. do 11. ure predpoldnem, in od 1. do 6. ure popoldne; sme se tudi eno uro prej začeti, in na večer do 7. ure delati, kedar je potrebno; ali boljše jo gre kermiti.

Opravila z mlekom.

V kleti se mleko v latvice ali plitve sklede vlije. Te morajo vedno snažne biti, da se mleko ne skisa. V latvicah se smetana prej naredi, kakor v visokih loncih ali dolkljih, posebno pa takrat, če še v vodi stojijo. Smetanine kroglice so mastne in lože od mleka, in se toraj počasoma vzdigujejo in na

poveršje mleka splavajo. Na verhu se združujejo, in tako smetano naredijo. Kjer je mleko, ne sme biti kislega zelja, da se mleko ne okisa, in da menj smetane ne bo. Kedar se je mleko okisalo, in smetana na verhu nabrala, pograbi se z žlico smetana v drugo čedno posodo in do medenja hrani. Kislo mleko pa se na topli kraj v peč postavi. Vreti pa ne sme. V peči se berž sir naredi, in potem v vreče ali žaklič vlije, da se odcedi in iztisne. Sir se z nekoliko mleka ali smetane, kumino in soljo zmeša. Iz te mešanice se manjši siri naredijo, na solncu posušijo, potem pa z osoljeno vodo omijejo, in zadnjič v leseno posodo ali lonec zdevajo. Taka jed je jako dišča! Kdor pa ves sir s kumino, soljo in mastno smetano pomeša, in v piskru hrani, dobí mazast sir, ki se na kruh maže in jé.

Švicarski sir se naredí, če se četerti telečji želodec v osoljenem jesihu tolsto skuha, in ena žlica od te goste juhe prilije sladkemu ali pa kislemu mleku, od ktereга se je smetana pograbila. To se greje, pa tako, da mleko ne vre; med tem mora se vedno mešati, dokler se ne vsiri. Potem se v snažno ruto ovije in v luknjasto posodo dene, da se odcedi; zadnjič pa s kamnjem obteži. Za nekaj časa se sir izvzame in vsak 3. ali 4. dan osoli okoli in okoli. V kamri ali kamuri ga gre vsak dan preobračati, in za nekoliko tednov je za jed.

8 bokalov dobrega mleka dá 1 bokal smetane; če je pa mleko slabeje, nagrabi se tudi od 10 do 12 bokalov komaj en bokal smetane. Iz 1 bokala smetane se naredí 1 funt sirovega masla ali putra. Da ima mleko več smetane, pravijo „Novice“, se 4 lote žveplenega antimona (Schwefel-Antimonium) in 6 lotov janeža v prah zmelje, in ta zmes zvečer kravi na vodi daje. Potem se tri jutra poredoma daje kravi pol maslica jesiha, zmešanega s poličem vode in pa perišče navadne kuhinjske soli. Že prvi dan se pokaže mleko zboljšano pri taki kravi, ktera sicer dobro molze, pa njeno mleko premalo smetane ima.

„Slov. Gospodar“ pa še prosteje uči; on svetuje sledeče: Skušnje nas učijo, da mleko tistih krav,

katere se bodo v kratkem telile, ni tako sladko, kakor je tistih, katere so se že pred kratkim otelile. Vzrok je ta, da mleko starih mlekaric ali dojnih krav, nima toliko mlečnega sladkorja ali cukra, kakor mleko mladih mlekaric, in zato je mleko starih mlekaric večkrat že celó grenko. Zatega del se ne sme mešati mleko starih mlekaric z onim novih mlekaric, temuč na vsakem mleku se mora za-se delati smetana. Smetane bo tem obilnejše, čem več se sladkorja v mleku nahaja. Stare mlekarice pa nimajo toliko mlečnega sladkorja, zato se priporoča, da se pridene nekoliko sladkorja vsakemu loncu ali skledi. Dosti je za en špic navadnega noža.

Sirovo maslo ali puter se dela iz smetane. Ta se skozi 2 do 3 dni nabira, in potem v posodi mede; smetana pa ne sme biti ni pretopla, ni premerzla. Sirovo maslo se s čisto vodo izpere, in vode popolnoma oprosti, da naglo ne dobí slabega duha.

Kuhano maslo se naredí, če se puter v glaziran lonc dene, ta pa v večo posodo, v kateri je voda, in na ognjišče postavi. Sirovo maslo se hitro raztopi, ne da bi vrelo ali rujavo postalo, sirnati in vodeni deli se vsedejo. Maslo pa se potem v drug glaziran lonc ali čedno leseno posodo vlije. Ko se je shladilo, zadela se s papirjem in poveže ali s pokrovom pokrije.

Nek Anglež, Klifton po imenu, je iznašel novo pinjo. S to pinjo se ne iz smetane, temuč se že iz sladkega mleka nareja sirovo maslo, in to v 15, ali kdor ročno zná ravnati, celó v 10 minutah, iz smetane pa že v 5 minutah ali še pred. Mleko pa, katero ostane po vmedenem sirovem maslu, je še za vsako rabo, le samo nekako kislo postane. Na Dunaji ali Beču se taka pinja dobí, in veljá 6 gold. V njo se more vliti 2 do 4 bokale mleka.

Tudi naše pinje v podobi sodčka imajo veter-nice v sebi; te so prav dobre in ž njimi se jako dobro sirovo maslo nareja; da se pa za nekoliko minut kasneje vmede, menda ni velika nesreča. Po „Novicah.“

Ravnanje s kruhom.

Kjer je gospodarstvo, peče se tudi kruh, in to navadno vsak teden po enkrat. Stari kruh ne gré popolnoma povžiti, ker je znano, da se novo pečena veliko več pojé in manje zdá, kakor staro pečeni. Zatega del mora biti vedno stareji kruh pripravljen za jed, da ne bo potrate pri hiši. Vsak umni gospodar in gospodinja sta tega prepričana.

Od 1 vagana reži z 80 funti dobí se 65 funtov melje ali moke; na 65 funtov moke gré 35 funtov vode, kar dá 90 funtov dobro pečena kruha; od 11 funtov testá se dobí 10 funtov težek kolač ali hleb kruha. Po takem se naredí od 1 vagana reži, ki tehta 80 funtov, in se od njega dobí 65 funtov moke, in kteremu se je 35 funtov vode primešalo, 9 hlebov kruha; vsak je po 10 funtov težek. Kruh je dober, in prav pečen, če je lehek, in ima terdo, tanko, svitlo-rujavo skorjo.

Delavci.

Da gospodarstvo napreduje, treba mu je delavcev. Vemo, da oral njive potrebuje 30 delavnih dni ali 30 težakov, da bo dobro skozi vse leto obdelana njiva. To pa le veljá od gospodarstva, ktero je tako vredjeno in razdeljeno, da se na polovici ali tretjem delu zemljišč brez gozdov in pašnikov žito prideluje; na drugi polovici ali 2. tretjinki s travniki vred pa se klaja za živino prideluje.

Vsak delavec skozi vse leto 300 dni delati zamore. Po takem 1 delavec 10 oralov polja obdeluje, pridelke oskerbuje in omlati itd. Potem se tudi lahko izračuni; če na 10 oralov polja en delavec pride, bo jih na 20 oralov 2, na 30 oralov 3 itd. potreba, da se skozi celo leto vse delo opravlja. Delo se pa večkrat nakupiči; tedaj je treba več delavcev; potem je pa spet mir, in delavcev ni treba; in tako se zgoraj omenjeno število delavcev spet poravná. Vselej pa naj se jemljejo pridni in zvesti delavci, in sicer toliko, kolikor jih je v resnici za delo treba, in ti naj se pošteno plačujejo. Vsem naj bo gospodar sam v izgled; njegov um in njegove oči naj so povsod; le tako bo pravo zadel.

Kar se tiče delavne živine, je sicer konj hitrejši od vola in krave; pa veliko draže pride njegovo oskerbovanje, in ako ga ktera nesreča zadene, je razun kože vse zgubljeno, saj vemo: konj ima sam eno zdravo nogo. Le za velike kmetije in mnoge vožnje so konji priličnejši, pripravnejši in priporočila vredni. Sploh pa so voli z dolgimi nogami, in krave dobro rejene vse hvale vredni. Ti svojo službo zadostno opravljajo, se z manjšimi stroški oskerbujejo in veliko večje dobičke donajajo.

Trije srednje moči voli delajo toliko, kakor dva konja srednje moči; vsi trije voli pa ne veljajo več, kot dva konja, in če niso dalje za rabo, vpitajo se in dobro prodajo.

Za manjše kmetije do 30 oralov zemlje, kjer ni daljne vožnje, so krave najpripravniše. Te vsa dela opravljajo. Štiri krave srednje moči toliko storijo, kakor dva konja srednje moči, in ker še pri dobri strežbi in tečni piči skoz leto daje vsaka krava obilno mleka in tele, zato je očevidno večji dobiček s kravami kmetije obdelovati, kakor pa z voli ali celo s konji.

Za velike kmetije so tedaj konji in voli, kolikor jih je neobhodno treba; za srednje večje kmetije voli in krave, za majhne pa samo krave. Da se mora vsa vprežna živina tem boljše kermiti, čim več dela, razume se samo ob sebi; pa da se voli in krave le v komate vpregajo, to nam je tudi že znano.

Pomnoženje dohodkov.

Težko je gospodarju na svojem posestvu izhajati; Bog, da se pri toliko slabih letinah in toliko visokih plačilih sebe in svojo družino pošteno preživiti more! Ali pri vseh teh plačilih in stroških se še vendar dá kaj spraviti, če se pomnožijo dohodki kmetijski. To se godi tako-le: obdelujmo svoje njive, vinograde in travnike prav dobro, zemljo zboljšajmo z globokim oranjem, in jo dobro gnojimo, da bo zemljišče pervega reda še enkrat toliko dalo, kakor doseh dob.

Slabe njive in vinograde popravljajmo s tem, da se boljše persti navozi in nanosi, globokeje orje in

koplje, in če so njive mokre, da se voda po jarkih odpelje. Vinograd pa naj se z žlahnejšimi tertami zgosti, ter vsako zemljišče vspešnejše gnoji. Tako se slabe njive in vinogradi povzdignejo, zboljšajo in tudi več dohodke donšajo. Tako pridejo iz drugega ali celo tretjega reda v prvo versto. Slabi travniki in mokrotni se popravijo z vrezanimi grabni ali položenimi cevmi, in če se v jeseni prekopljejo ali zorjejo in pognojijo, spomladi pa travna semena, detelja ali senen drob poseje, ob bregih pa sadunosno drevje ali murbe nasadijo, da rastline več sence in vlage imajo. Drevje bo sadja dajalo, murbe pa jed sviloprejkam.

Gozdi naj se s semenom ali mladimi drevesci skerbno zasajajo; ne pa v enomer drevje seka, in listje pograbuje do zadnjega cemperja.

Na zboljšano njivo gre menj semena, ker se jako razraste, posebno pa če se z mašino seje; tako se mnogo zernja prihrani. Da bo pridelek gotovejši, naj se vselej najboljše seme za sev jemlje. Delavec naj bo menj, pa ti naj so zvesti, naj svoje delo umejo, in vselej pravo zadenejo. Pojedini ni treba; in delavcem naj se snažna in tečna jed daje, in to trikrat na dan, da se nasitijo.

Umni gospodar bo pri vsaki reči prevdarjal, ali je je treba ali ne. Pravilo naj mu bo: Več pridelati, nič potratiti, in vsakemu svoje puščati in dajati. Razun teh pripomočkov se še dajo dohodki pomnožiti: če se več sadunosnega drevja sadi, sviloprejke redijo, bčelarstvo množi, hmelj prideluje, tkavske ščetice, sladkorna pesa i. t. d. sadijo; vse to daje veliko dobička.

Kdor prebiva bliže mest ali tergov, naj prideluje biluš ali špargel, grah, fižol, lečo i. t. d. ali žlahnega sadja: črešinj, hrušk, jabelk i. t. d.; vse to se dá lahko in hitro prodati, saj veš: zerno na zerno pogača, kamen na kamen palača.

Tudi molzne krave donšajo ondi več haska, kjer se mleko, smetana, sir, sirovo maslo lahko prodaja. To daje več, kakor če se klaja prodaja. Vse je treba presoditi, in dobro premisliti, da se po tem tistega poprime, kar mu povečuje dohodke, in stan

zljajša. Zakaj večkrat se ni na to zanašati, da bo žitna cena viša, ali če je visoka, da tako ostane. Ravno tako je z vinom. Kaj bo pa tedaj, kedar je žita in vina dovolj, kupca pa ni? Take barantije so jako dvomljive; vendar pa je treba dacije in druge plačila redoma odrajtovati.

Kristijanske navade pri hiši.

Pri vsaki hiši, kjer je red, snaga in kristijansko življenje, vstaja se zjutraj ob pravi uri in ob tisti uri zvečer z molitvijo k počitku gré. V taki hiši se trikrat na dan jé, in to vsi vkup brez čakovanja; le če je težko delo, se more mala južina vzeti; nikoli pa se ne sme preobjesti ali oviniti, kar je nezdravo in tudi greh. Redna gospodinja umno predarja, koliko je za vsakega človeka jedi zadosti, da ne bo potrate; dalje gleda, da bo posoda čedna in jedi čiste in tečne. Skerben gospodar se varuje nepotrebnih staveb, sejmov, potov in gostilnic. Ravno tako svojo družino h kristijanski varčnosti in čednosti napeljuje. Delavce po pravici brez odloga plačuje, kakor se je pogodil. Ubogim toda zvestim delavcem raje več, ko zaslužno plačo odrajtuje; tako mu bojo vselej tem rajše o vsaki potrebi pri rokah. Umen gospodar gleda na vse; pri ljudeh: kdor izhaja in kdor prihaja; pri živini o času kermenja, kako se jej streže; po senjaku, kako je s klajo, in s steljo v parnah; po žitnicah, kako stoji z žitom; po pivnicah, kako stoji z vinom i. t. d. povsod naj bo, za vse naj vé. Njegova dolžnost je: vse pripraviti, da nič po nepotrebnem ne mine: le v kerčmo ne! Umen gospodar vsakemu svoje delo vsak dan odkazuje in gleda, da se delo urno in pametno izveršuje, ročno pograbi in vspešno dogotovi, da popravkov skoraj ne bo.

Prav lepo in hvale vredno je, vse snažno in čedno imeti v hiši: klopi, stole, mize, postelje; v kuhinji: škafe za vodo s pokrivali, piskre, sklede, ranjglje i. t. d. Okoli hiše, po dvorišču ne sme biti raztepane slame, raztrošenega vejevja, skalja ali drugega smetja.

Po hlevih morajo korita ali kopanje, jasli in gare čedne biti; stena pobeljena, pajčevina odpravljena, odertina popravljena, žlebi v redu in dostojno nagnjeni, da gnojnica ali scavnica lahko odteka. Živina ne sme stene objedati; živina naj je lepa in snažna brez blata in prahu.

Tako naj so tudi domači ljudje čedno oblečeni in platnina snažna; postelje naj se vsak mesec enkrat z novo opranimi rjuhami pregernejo. Razcapana oblačila oznanjajo vladnikovo znotranjo lenobo in nesnago. Lepa navada je vsako orodje na svojem odločenem prostoru imeti, da se ne razgubi, in lahko vzame, kedar se potrebuje, naj je kuhinjsko, hišno, pivnično ali poljsko in gospodarsko. Komati naj se zunaj hlevov obešajo, ali sicer na zračnem, suhem kraju; po hlevih hranjeno usnje se kmalo pokvari in poterga.

Vse te navade so slava, dika in čast hiši. Pa še večja in lepša je čednost, za čast in poštenje svoje hiše skerbeti, ptujih ljudi ne dražiti, jih ne vznemirjati, jih ne nadlegovati, njih blago — bodi si katero koli — pri miru puščati, mejnike spoštovati kakor lastno oko. Zakaj krivica se hitro naredi, a popraviti se kedaj nikoli več ne dá. Lepo in kerščansko je, svoje delo in dolžnosti ljubiti, in zvesto spolnovati, drugemu nikoli kljubovati; kajti iz iskrice postane plamen. Kar se doma godi, naj doma ostane. Treba je slabih tovaršij se varovati in ogibati, kakor se hudič križa ogiblje in varuje, ter vselej o pravem času domu priti in doma rad ostajati, v Boga zaupati in svoj stan za ljubo imeti.

Da gospodar more račun dati od svojega posvetnega gospodarstva ali hiševanja, treba mu je gospodarskih bukve ali knjig. V te bukve si vse dohodke in stroške zapisuje, da ve, ali gré naprej ali nazaj njegovo hiševanje. Že prost gospodar, ki ne zna pisati, ne čitati ali brati, nareja si v pratiko znamenje, kdaj da je kravo k biku gnal. Koliko več je torej potreba druge dogodke zapisovati; postavimo: ko se kaj spremeni pri družini in plačilu, ko se proda kaj zernja, živine, vina, ko se zasadijo drevesa i. t. d. Treba pa je zapisovati tudi stroške, katerih ima skozi leto.

Taka knjiga ali bukve imajo 4 predale na desni strani, to je, 4 čerte potegnjene od zgoraj doli; nad prvi dve čerti se postavi ali napiše: dohodki, spodaj pa gl. in krajc.; na levi strani pa se zapiše: dan, mesec in leto, če se leto v začetku ne postavi. V te bukve se zapiše: setev ali sev, pleme zernja ali žita, delavci in njih dnina ali plačilo, zernje, kolikor se ga je namlatilo, prodalo in po kateri ceni; kedaj in koliko vozov se je kerme, in kakošne, navozilo; koliko pa je slame, koliko se je zernja namerilo. Navadno se računani na vsak vagan zernja en cent slame, ali koliko vaganov je zernja, toliko centov je slame, i. t. d. Vse se mora zapisovati, in če je še tako priprosto in nepopolnoma zapisano, nič ne škoduje, da je le zapisano; zakaj brez računstva ni umnega gospodarstva!

Te bukve bodo gospodarju in še drugim na veliko korist, ker kažejo, koliko gospodarstvo donaja dohodkov, pa tudi koliko nareja stroškov. Ob enem pa ga bojo zdramile in kristijanske varčnosti učile. Le tako more vsako gospodarstvo na terdnih nogah stati.

Da je treba poslopja, posebno lesena in s slamo krita, zoper ogenj zavarovati, ne le po vaséh, kjer jih je v večem številu skupaj, temuč tudi na samotnih krajih stoječa, razume se samo po sebi. Če se to zamudi, zgrudi se gospodarstvo nagloma v pepel in prah.

* * *

S tem se konča „Gospodarsko berilo“, ktero je več ali menj posneto po Hoffmanovem splošnem gospodarstvu in mnogih drugih virih, da bi se tudi naši dragi slovenski gospodarji povzdignili na višo stopinjo kmetovanja in umnega gospodarstva. Da se bo to doseglo, treba je marljivo jih prebirati in to večkrat, in kar je najboljše, tudi po tem se ravnati.

Nobene bukve vsega popolnoma popisanega nimajo; tudi te jih imeti ne morejo, le pogloblitve stvari so v njih zaznamovane in tako rekoč, pot kažejo.

Zato se priporoča, da bi si naši pridni gospodarji kak kmetiški časnik držali, na primer: „Slov. Gospodarja“, „Novice“, „Besednik“, in da bo v zdravem telesu

tudi duša zdrava: „Zgodnjo Danico“. Vsi ti časniki niso dragi; prvi velja po 3 gl. tretji 2 gld. 50 kr. na leto, Novice in Danica pa 4 gl. 20 kr. s poštnino vred. Dalje da bi pristopili k družbi sv. Mohora ali k slov. Matici; prvi se plačuje vsako leto 1 gl., drugi pa 2 gl. Kdor 50 gl. na enkrat odrajta, je družnik za žive dni; družbi sv. Mohora pa se samo 15 gl. na enkrat plača, in muni treba nič več plačevati; vsako leto dobiva za to dovolj lepih bukev. Le tako se dá obilno lepih naukov na vse strani si nabirati, in časno pa večno srečo doseči.

Za izobražene pa so o tej zadevi koristne bukve: Umno kmetovanje in gospodarstvo; Vínoreja in kmetijska kemija od Vrtovca; bčelarstvo Jonke-ta; svi-larstvo, po dr. J. Bleiveis-u poslovenjeno; sadjereja Pirčeva; i. t. d. Nemške bukve: Landwirthschaftslehre von Dr. Hlubek, 3 veliki zvezki, pri izdatelju po 10 gl. vsega priporočila vredne; Illustrierte Bibliothek des landwirthschaftlichen Gartenbaues von Jäger, Leipzig, Verlag von Otto Spamer 1862, Obstgärtner, Baum-schnitt; Dzierson's Bienenzucht; die Chemie in ihrer Anwendung auf Agricultur und Physiologie von Liebig, Braunschweig bei Vieweg 1862, 2 dela; der Weinbau von Babo; Biblia rustica von Dr. Karl Löffler, Berlin, Verlag von Thiele, 2 dela; Lukas Obstbau, i. t. d.

D o d a t e k.

Zdravilna zelišča.

Dodaje se še nekoliko od zdravilnih rastlin, katerih se pri vsakem gospodarstvu potrebuje, in ktere v naših krajih rastejo, med temi so:

Kumina ali kimin (Kümmel), ki tudi prosto po dobrih travnikih raste, in ga ptuje roke rade popipljejo. Kumina je jako koristna, če se med kermo posebno deteljo za živino pomeša, da je ne napne. Iz kumine se glasovito žganje nareja, in k razni jedi suha prideva.

Onež ali janež (Anis) je za vetrove, drisko i. t. d. dobro zdravilo, kervi ne vgorkotí, želodec pa zgreje

in prebavljanje pospešuje. Tudi v kruh se mesi, in k sadju, ki se kisa.

Gorušica (Senf) daje seme ali zernje, iz kterega se prijed nareja za namakanje mesa; kedar se zmerno vžije, pospeši prebavljivost, sicer pa škoduje.

Zeleni rožmarin (Rosmarin), babja dušica (Quendel), timian (Thimian), rutica (Kerbelkraut) in sivka (Lavendel); vse te rastline močno dišijo, in so za razne bolezni zdravila.

Žalbej (Salbei) se o kuhi mesa rabi; gomilice ali kopec (Kamille pa memisa (Dill) dajejo čaj, da se ozdravi grizenje.

Slezovo perje (Eibischblätter) in korenje daje čaj za kašelj in persno bolenje, če se večkrat jemlje in toplo derži.

Aškarica (Engelwurz) in arnika ali roža sv. Antona ste za bolečine zlate rože, posebno arnika bolečine berž odstrani, rano pa cêli.

Svedrec (Berglilie) in pelin (Wermuth) dasta za pluča dobro zdravilo; melisa (Melisse) pa želodec krepča.

Kisljica (Sauerampfer) čisti kri, in konjski rep (Schafgarbe) nas hujše bolezni ovaruje, če se čaj pije, kedar bolehati začnemo.

Kačja smert (Schlangenbisskraut ali Astromontana) je dobro zdravilo za človeka, kedar ga strupen gad piči, da se ozdravi in smerti otme.

Pesja trava je za psičeka, kedar ga grize, ali si je želodec pokvaril.

Toliko od zdravilnih zelišč naj zadostuje. So pa tudi škodljive in strupene zeli. Te je potreba dobro poznati, da se jih slehern varovati more. Naj torej nihče njih jagod ne jé, zernja ne žveče in zelišča ne prijema; to velja od vsakega zelišča, kterega zadosti ne poznaš, da v nesrečo ne prideš; to je treba posebno dopovedati otrokom, ki se radi takih strupenih zelišč dotikajo, je tergajo, jagode beró in jih cele jedó. Živina se jih po svojem nagonu zna varovati, in se jih ne dotakne.

Strupena zelišča.

Kokolj in **pijanka** (Tollkorn, Raden) sta strupeni zeli in rastete, posebno kedar je mokra letina, po vseh sternenih žitih. Požene klasje in ima rujavkasto osladno zernje, toda strupeno; nekoliko je večje od žita. Mora se pleti, vejati in dobro čistiti, da bo žito prav očejeno; inace bo kruh slab, pa tudi druga jed iz take moke narejena ni zdrava. Tudi klasni rožički (Mutterkorn), **ljulika** (Taumellolch) in vse rujasto, snetjavo žito je škodljivo in se mora odpraviti.

Zobnik ali trava sv. Apolonije (schwarzes Bilsenkraut) je kosmat in smerdljiv; kedar ga pogleda, se človeku že studi; raste pa za zidovjem visoko po vatlu. Zobnik ima mertvaško-bledo, rudeče-pisano cvetje. Ako ga povohaš, boli te glava; če si pa z zobnikom zobe kadiš, kedar te bolijo, se ti potem radi hitro zdrobijo.

Kristavec ali svinjska dušica (Stechapfel) je košat germ po vatlu visok, ima černo-zeleno, narezano perje, belo cvetje in v ostri, bodeči ježici černo, strupeno zernje. Raste po zapuščenih krajih, za plotmi in mejami; tudi po svinjskih dvoriščih se rad zaplodi. Kdor ga vžije, lahko znori in zdivja.

Podlessek ali tošelj (Herbstzeitlose) cvete v jeseni, ko se je otava pripravila, blede rudeče pri tleh po travnikih, in drugo spomlad perje 4 do 6 palcev dolgo požene; perje je živini škodljivo; torej naj ga pridni gospodarji skerbno potrebujejo. Korenje ima po pol drugi palec dolgo, zgorej tenko, spodaj pa debelo kakor čebula. Zernje je hudo strupeno; po njem se nagloma na vse kraje razširi. Zato je potrebno, da ga vsi sosedi iz travnikov porujejo, da voda na druge travnike semena ne splavi.

Volčjek ali hudičevo oko (vierblättrige Einbeere) raste po senčnih gozdih, ima tenko steblo, v verhu pa 4 zelena peresca; iz njih spomladi roža pricvete, potem pa černo-modra jagoda dozori, ki ima znotraj rudeča semena; vse je strupeno. Tudi je škodljivo kačje mleko (Wolfsmilch), katero lepo rumeno cvete.

Pesja, kačja ali volčja jagoda (Tollkirsche, Belladonna), ima temno steblo, 3 do 6 čevljev visoko, podolgasto, temno-zelenato perje, po leti černo-rudeče cvetje, v jeseni pa černo-svetle jagode; te so jako vabljive, in ravno tako smertno strupene; raste navadno po gozdih.

Čerlenka (schwarzer Nachtschatten) cvete blede kakor krompir, raste nizko za mejami ali po bregih, 1 do 2 čevlja visoko, ima veliko vej, temno in robasto perje, v sredi cvetja rumen rob, zelene jagode kakor grah. Ko jagode dozoriijo, so svetlo-črne kakor černice in so sila strupene. Zato naj se jih otroki varujejo. Še celo svinje, teleta in kokoši po njih pocerškajo. Še bolj strupena je hostna ali gozdna čerlenka, ktera rada za vodami raste, se po drevji suče, po letu cvete in v jeseni dozori; ima rudeče jagode, ki so živ strup.

Trobelika (Wasserschierling) ima debelo, votlo steblo, več verhov, po deblu dolge lase in majhne jamice, raste po močvirjih in za vodami, 2 do 4 čevljev visoko, in cvete po letu belo kakor peteršilj; ima tudi tako perje in velike korenine. Če jo prerežeš, teče iz nje smerdljiva, rumenkasta voda, ki na jeziku jako opeče in je najhujši strup. Ako živina pije tako vodo, v kateri trobelika raste, naglo zboli. Tudi je nevarno dečkom iz nje piščali delati.

Mišje zelje ali smerdljivec (gefleckter Schierling) ima pikasto, kosmato steblo, raste za mejami po senčnatih krajih; smerdi pa prav že od daleč po mišje; zraste visoko 3 do 8 čevljev. Vidi se tako, kakor da bi bil s kervjo poškropljen. Od njega glava boli.

Pesji ali divji peteršilj (Gartenschierling) raste po vertih, 1 do 2 čevlja visoko, ima večje perje od navadnega peteršilja, cvete od spodaj. Ako ga zmanjš, smerdi po česnovu in se potem lahko spozna. Kuharice ga naj dobro razločijo, da ga v kuho ne spravijo.

Urajnica ali lisjak (blauer Eisenhut), imajo ga nekteri po vertih za kinč ali lepoto, sicer pa divji tudi po drugih krajih raste. Steblo je 3 do 4 čevlje visoko, zagorelo-zeleno in ravno; po letu ima lepe

modre zvončke po versti napeljane; je pa tudi rumenkast. V senčnih krajih po gozdih in hribih se tudi najde naperstek (Fingerhut); ta ima rudeče cvetje kakor škerlat; oba sta nevarno strupena.

Tobak zraste v dobri zemlji 2 do 4 čevlje visoko. Ima plošnato perje, je strupen; njegov strup lahko dobro čuti tisti, in se ga prepriča, ki ga začena pušiti. Vendar se tega malokteri duhanpivec ostraši, da še toliko potrate napravlja!

C. kr. finančno ministerstvo je z dopisom od 25. marca t. l. dovolilo kmetijski družbi na Dunaji ali Beču, da sme letos za poskušnjo na 5 krajih dolnje Avstrije tobak sejati; pridelek pa mora v cesarsko tobakovo fabriko v Hainburg prodati. Menda kmalo čas pride, da ga bodo pridelovali kmetovalci po vseh deželah, kjer je svet za to pripraven, če ravno je strupen.

Maslovnjak ali volčji koren (Seidelbast) se najde po pustih krajih, tudi v vertih; 3 lakti ali vatle visoko raste v podobi obširnih germičev; cvete že v postu prav lepo, po tri cvetlice ima s šopi, in se po pustem, strupenem duhu lahko pozna. Recelj ima gladek in nekoliko rudeč. Kdor ga povoha, oteče mu nos, in glava ga boli. Zernje je lepo rudeče; ali usta se po njem izpihnejo, po koži se mehurci izpustijo, veliko žejo in strašno zdijvanje naredijo. Skorjo apotekarji rabijo.

Gobe.

Slovinci radi gob po gozdih iščejo in nabirajo. Naj torej tudi poznajo in vedó jih razločiti. Nekatere so res dobre, pa še več je škodljivih in hudo strupenih, da se človek bolezní ali celo smert na gobah najé. Da se vselej pravo zadene, najboljše je le take gobe nabirati, ktere so dobro znane, in se vé, da so zdrave in dobre; vse dvomljive pa naj se pustijo, še dotikati jih ne gré.

Gobe so mesnate rastline; pravimo, da ima repa ali jabelko meso, in torej jih mesnate imenujemo. Gobe so tedaj mesnate iz tenkih nitek spletene. Rastejo iz zernja po zemlji, pod zemljo, po drevji, na vodi in pod vodo.

Dobre gobe so globanje (Pilze); ti imajo rujavorangeč klobuk in lep bel recelj. Tudi dedci (Brätling), rajčki (Nagelschwamm), smerčki (Morchel) več plemen, in jajčnice (Trüffel), vse te gobe se sirovo kuhane in posušene jedó. Gomoljke ali jajčnice so v podobah laškega oreha velike in pod zemljo rastejo kaka dva palca, najraje v vlažni zemlji pod hrastjem. Izkopljujejo jih navadno v to učeni psi. Černe gomoljke globokeje pod zemljo rastejo, in so veliko boljše od belih; te se plitveje v zemlji najdejo; včasih je celo njih poveršje ali klobuk zunaj zemlje: duh imajo, kakor kuhani kostanji.

Drevesna goba (Baumschwamm) raste po starem drevju, največkrat na kaki votli bukvi, se v lugu kuha, tolče in tobakarji jo za kresanje rabijo; je pa tudi za rane dobra, da se kerv ustavi.

Vse nabrane gobe se morajo hitro osnažiti in jesti, ali posušiti, posebno če so že popolnoma dorastle, sicer bi vtegnile škodljive biti, če ravno so dobre. Tem bolj nevarno pa jih je jesti takrat, ko so že več ur ali celo ves dan kuhane, in so toraj že postale, kakor pravimo. Zategadel je prislovica resnična: Gobe so takrat najboljše, kedar se skozi okno na cesto veržejo.

Strupene gobe.

Strupene gobe se že večidel od daleč poznajo, ker so gerde videti, imajo gnjil, omamljiv smrad, so polzke, pikeče in sprijemkaste kakor lim; boljše nobene gobe ni domu nositi, kakor eno strupeno.

Mušnica (Fliegenschwamm), ktero ljudje radi muham nastavljajo, da pocerkaajo, je lepo pisana, belorangeča, pa jako strupena. Plesnoba tudi ni nič drugega, kakor mnogo združenih majhnih gobic, ktere se kakor belkast ali černo-zelenkast prah po malem kruha, sira, lesa, zidovja in še drugih stvari lotijo in prijemajo, ter jih spridijo in celo škodljive storijo za jed, kakor kruh in sir i. t. d.

S tem se sklene delo Bogu v čast, Slovencem pa v korist, če prebrano premišljujejo in storijo, kar za dobro spoznajo.

KAZALO.

	Stran
Vvod	3
§. 1 Natora in njene prikazni ali spremembe	13
„ 2 Zrak ali sapa	14
„ 3 Svetloba	16
„ 4 Toplota ali gorkota	16
„ 5 Veter	19
„ 6 Rosa	21
„ 7 Megla	22
„ 8 Oblaki	24
„ 9 Dež	25
„ 10 Hudo vreme, nebeški ogenj ali elektrika in toča	27
„ 11 Led	31
„ 12 Hrana ali živež	33
„ 13 Voda	35
„ 14 Zemlja	37
„ 15 Naprava zemljišč	41
„ 16 Vlažna zemljišča	42
„ 17 Zmožnost ali globokost zemlje	44
„ 18 Spodnja zemlja ali podzemljišče	46
„ 19 Pomešana zemlja in njeni deli	47
„ 20 Razne rastline	50
I. Travne rastline. II. Žita. III. Vertne rastline. IV. Kupčijske rastline. V. Sadje. VI. Gozdno drevje.	
„ 21 Gospodarsko orodje	54
Oranje. Brana. Val ali valjar.	
„ 22 Gnoj	60
Gnojišče. Stelja. Baže živalskega gnoja. Gnojenje. Ze- leni gnoj. Rudninski gnoj. Zmešani gnoj ali kompost. Persteni gnoj. Zračni gnoj ali prolog in praha.	
„ 23 Kolobarjenje ali verstenje z rastlinami	74
„ 24 Rastline za živinsko kermo ali klajo	77
Štajarska detelja s travami. Meteljka in turška detelja s travami. Pernate in korenske rastline. Bela repa. Pesa. Buče ali tikve. Korun ali krompir. Papeževa repa ali topinambur. Pašnik. Travnik ali senočet. Rujava merva.	

§. 25	Zito in žitni pridelki	88
	Pšenica. Rež. Ječmen. Oves. Proso. Koruza ali turščica. Ajda. Laško pšeno ali rajž. Grah. Leča. Fižol. Grahora, grahorica, grašica ali grahorka. Bob. Cizara.	
" 26	Vert ali ograd	100
	Šnitlek. Čebul ali luk. Česen ali česnik. Selar. Peteršilj. Hren. Korun ali krompir. Koleraba. Rona ali rudeča repa. Kapus ali zelje. Vohrat ali kelj. Modri vohrat. Biluš ali špargelj. Redkev. Solata. Kumare ali murke. Dinje.	
" 27	Kupčijske rastline	109
	A) Oljnate rastline: Gorčica. Mak.	
	B) Predivnate rastline: Lan. Konoplje. Brošč. Žefran. Hmelj. Tkavska ščetica. Tobak. Cikorija. Sladkorna pesa. Sladič ali sladke korenine. Rabarbara.	
" 28	Šadjereja	121
	Peškovnati sad. Koščeni sad. Množitev sadunosnega drevja. Požlahtnovanje sadnih dreves. Oskerbovanje cepljenih dreves. Presajenje žlahtnih dreves. Oskerbovanje dreves v sadunosniku. Sovražniki sadnih dreves. Ravnanje s sadjem.	
" 29	Vinoreja	131
	Pomnoževanje tert. Nov vinograd. Tertna rez. Grobanje ali grobenčanje. Vinograška kop. Tertna vez in druga opravila vinograška. Tergatev. Stiskanje grozdja in opravila z vinom.	
" 30	Gozd	144
	Listovci ali listnato drevje. Pretrebljevanje gozda. Terdi in mehki les.	
	Kdaj se seka drevje. Raba listja. Klestenje dreves. Kaj nam donša gozd?	
" 31	Živinoreja	153
	Žito in sočivje. Pijača. Sol. Konj. Osel ali magarec. Goveja živina. Ovca. Koza. Svinja. Pes. Mačka.	
" 32	Kuretina	169
	Gos. Raca. Kokoš. Puran. Golob.	
" 33	Bčelarstvo	172
	Združitev panjev. Znamenja rojitve. Ogredbanje bčel. Opravila pri bčelah v jeseni. Prodaja medú in voska.	
" 34	Sviloprejke ali svilne gosenice	179
	Hiša za svilne gosenice. Izleganje svilnih gosenic. Spremembe ali levenje svilnih gosenic. Paša svilnih gosenic. Hasek svilnih gosenic.	
" 35	Ribe	185
	Raki.	
" 36	Lov	187
" 37	Domača zdravila za živino	189
	Zoper vetrove ali grizenje. Za bolne in otekle noge. Za prehlajenje. Kužna smolika. Da se bolečine zgnofijo	

in rane izčistijo. Zoper zapiranje. Bolan želodec. Gri-
zenje, napenjanje in zablatenje. Bolečine. Vročinska
bolezen. Zoper napenjanje živine. Zoper grizenje ali
koliko. Za garjeve pse in konje. Kurje bolezni.

§. 38 Naše stanišče	193
Dvorišče. Gumno. Opravila v hlevih. Opravila z mle- kom. Ravnanje s kruhom. Delavci. Pomnoženje do- hodkov. Kristijanske navade pri hiši.	
Dodatek. Zdravilna zelišča	207
Strupena zelišča	209
Gobe	211
Strupene gobe	212

§. 25	Zito in žitni pridelki	88
	Pšenica. Rež. Ječmen. Oves. Proso. Koruza ali turščica. Ajda. Laško pšeno ali rajž. Grah. Leča. Pižol. Grahora, grahorica, grašica ali grahorka. Bob. Cizara.	
" 26	Vert ali ograd	100
	Šnitlek. Čebul ali luk. Česen ali česnik. Selar. Peteršilj. Hren. Korun ali krompir. Koleraba. Rona ali rudeča repa. Kapus ali zelje. Vohrat ali kelj. Modri vohrat. Biluš ali špargelj. Redkev. Solata. Kumare ali murke. Dinje.	
" 27	Kupčijske rastline	109
	A) Oljnate rastline: Gorčica. Mak.	
	B) Predivnate rastline: Lan. Konoplje. Brošč. Žefran. Hmelj. Tkavska ščetica. Tobak. Cikorija. Sladkorna pesa. Sladič ali sladke korenine. Rabarbara.	
" 28	Sadjereja	121
	Peškovnati sad. Koščeni sad. Množitev sadunosnega drevja. Požlahtnovanje sadnih dreves. Oskerbovanje cepljenih dreves. Presajenje žlahtnih dreves. Oskerbovanje dreves v sadunosniku. Sovražniki sadnih dreves. Ravnanje s sadjem.	
" 29	Vinoreja	131
	Pomnoževanje tert. Nov vinograd. Tertna rez. Grobanje ali grobenčanje. Vinograška kop. Tertna vez in druga opravila vinograška. Tergatev. Stiskanje grozdja in opravila z vinom.	
" 30	Gozd	144
	Listovci ali listnato drevje. Pretrebljevanje gozda. Terdi in mehki les.	
	Kdaj se seka drevje. Raba listja. Klestenje dreves. Kaj nam donaša gozd?	
" 31	Živinoreja	153
	Žito in sočivje. Pijača. Sol. Konj. Osel ali magarec. Goveja živina. Ovca. Koza. Svinja. Pes. Mačka.	
" 32	Kuretina	169
	Gos. Raca. Kokoš. Puran. Golob.	
" 33	Bčelarstvo	172
	Združitev panjev. Znamenja rojitve. Ogrebanje bčel. Opravila pri bčelah v jeseni. Prodaja medu in voska.	
" 34	Sviloprejke ali svilne gosenice	179
	Hiša za svilne gosenice. Izleganje svilnih gosenic. Spremembe ali levenje svilnih gosenic. Paša svilnih gosenic. Hasek svilnih gosenic.	
" 35	Ribe	185
	Raki.	
" 36	Lov	187
" 37	Domača zdravila za živino	189
	Zoper vetrove ali grizenje. Za bolne in otekle noge. Za prehlajenje. Kužna smolika. Da se bolečine zgnojijo	

in rane izčistijo. Zoper zapiranje. Bolan želodec. Gri-
zenje, napenjanje in zablatenje. Bolečine. Vročinska
bolezen. Zoper napenjanje živine. Zoper grizenje ali
koliko. Za garjeve pse in konje. Kurje bolezni.

§. 38	Naše stanišče	193
	Dvorišče. Gumno. Opravila v hlevih. Opravila z mle- kom. Ravnanje s kruhom. Delavci. Pomnoženje do- hodkov. Kristijanske navade pri hiši.	
	Dodatek. Zdravilna zelišča	207
	Strupena zelišča	209
	Gobe	211
	Strupene gobe	212

